

VETENSKAP BILDNING TRADITION

AXESS

AXESS MAGASIN NR 8 NOVEMBER 2014 PRIS: 89:-

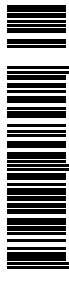

Det hänger på karaktären

Uthållighet och flit är lika viktigt
för samhället som för individen.

RICHARD V REEVES, CHARLOTTA LEVAY, LARS TRÄGÅRDH,
MARIELOUISE SAMUELSSON, ROLAND POIRIER MARTINSSON
och EMIL UDDHAMMAR om dygdernas betydelse för det goda livet.

INTERPRESS 2804-08

7 388280 408901

RETURVECKA V 52

FRIZON

BORIS JOHNSON

ger spartanerna
vad de tål.

TRADITION

**JOSEFIN
HOLMSTRÖM**

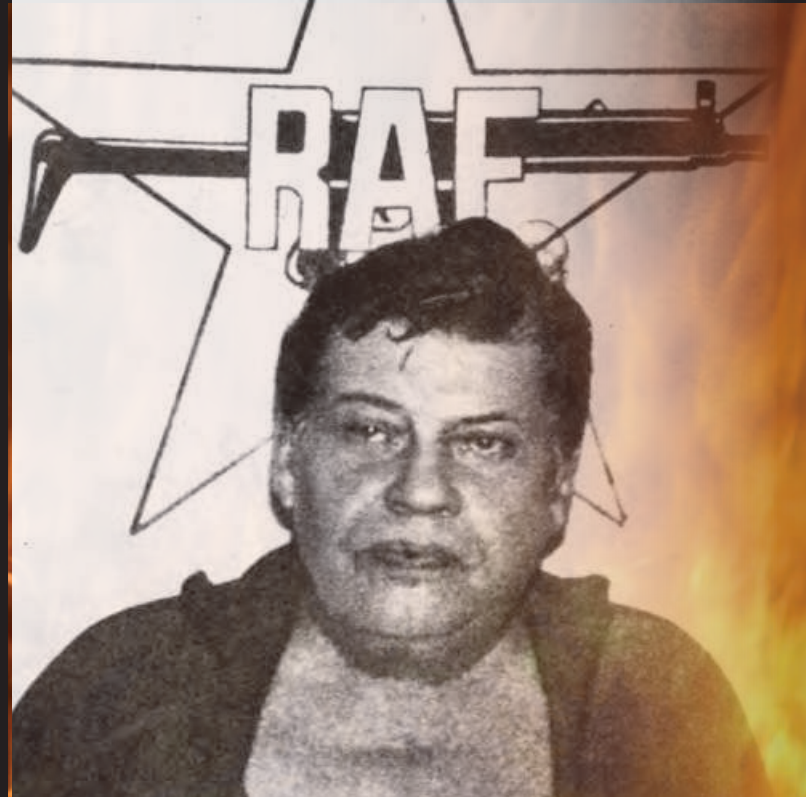
om en viktorian som
inte var rädd att ta risker.

RECENSION

NATHAN SHACHAR

efterlyser sans och balans
i diagnosticerandet.

EFTERKRIGSTIDENS TERRORISM

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

TORSDAG KL 20.00 PÅ AXESS TV

En serie dokumentära filmer som berättar om terrorattacker sedan andra världskriget.

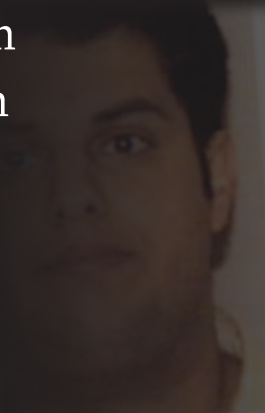
Vilka är människorna bakom?

Hur organiserar de sig?

Hur finansieras de?

Vad är det som får människor att brutalt tortera och döda andra oskyldiga medmänniskor?

Från Osama bin Ladin till Che Guevara.

Abdullah M. Alshari

Mohammed Atta

Klassisk bildning på

AXESS TV

Kålsuperiet är det enda glädjeämnet

**PJ Anders
Linder**

Att vi har levt i fred under lång tid utgör ingen garanti för att de fredliga förhållandena ska bestå.

Den 12 januari i år presenterade Myndigheten för Samhällsskydd och Beredskap (MSB) "Opinioner 2013". I den årligen återkommande undersökningen redovisas hur svenska folket ser på frågor om säkerhet och försvar. En uppmärksam nyhet denna gång var att allmänhetens stöd för medlemskap i Nato hade ökat, men de mest omskakande resultaten gällde förtroendet för försvarspolitikern.

Endast 26 procent av de tillfrågade sade sig ha mycket eller ganska bra förtroende för försvarspolitikern, vilket var en rejäl nedgång från 35 procent året före och 40 procent 2011. Samtidigt hade andelen som hyste dåligt förtroende ökat till hela 52 procent. På ett par år hade inställningen gått från någorlunda acceptans till djup skepsis. De som misstrodde försvarspolitikern var plötsligt dubbelt så många som de förtroendefulla.

Mätningen genomfördes hösten 2013, det vill säga efter överbefälhavarens besked om enveckas-försvaret och efter "den ryska påsken" då svenskt flyg stod kvar på marken medan ryska plan övade anfall mot Sverige. Det hade knappast bidragit till att hålla förtroendet uppe. Å andra sidan hade vi denna fjolårshöst ännu inte hunnit uppleva vare sig det genanta taktikspelet kring Försvarsberedningens förslag och allianspartiernas vallöften eller ubåtsspaningarna i Stockholms skärgård – för att inte tala om Rysslands erövring av Krim och det övriga övervåldet mot Ukraina.

Det ska bli ytterst intressant att ta del av "Opinioner" när den nya utgåvan kommer, lagom till Folk och försvars årskonferens i Sälen i januari nästa år. Om det redan usla förtroendet inte har urholkats ytterligare kan det bara bero på att svenska folket har gripits av fullständig cynism och bara skrattar uppgivet åt eländet. Sedan får vänsterpartier och borgerliga partier kivas om vem som ska axla den största skuldbördan. De förra har tagit över ansvaret och står (MP) för en fullständigt verklighetsfrämmande hållning, de senare har format den svaga politik som nu gäller.

En och annan minnesgod medborgare kommer säkert ihåg hur försvarsminister Sten Tolgfors sammanfattade den förra försvarsberedningens analys i samband med att riksdagen debatterade försvarsbeslutet 2009: "Det går inte att se ett militärt hot som endast drabbar ett land i närområdet." Den formuleringen var uppseendeväckande nog ett år efter Georgienkriget, men den ter sig ännu mer aningslös i dag mot bakgrund av vad som faktiskt har hänt i Ukraina – ett land i närområdet.

Ingen kunde veta att övergreppet mot Ukrai-

na skulle ske. Däremot kunde man i en realistisk bedömning ha utgått från att något sådant kunde ske.

På motsvarande sätt bör man i dag utgå från att det inte har inträffat för sista gången att länder eller andra starka krafter i vår närhet väljer våld som medel för att uppnå sina mål – och att det kan vara Sverige som kommer i skottlinjen. Att vi har levt i fred under lång tid utgör ingen garanti för att de fredliga förhållandena ska bestå, och vi förbättrar inte vår säkerhet genom att utarma förmågan att hävda territorium och integritet. Urholkningen av vårt försvar gör att vi numera snarare bidrar till osäkerhet än stabilitet i vår del av världen.

"Sverige kommer inte att stå passivt om ett grannland hotas", sade Sten Tolgfors i den där riksdagsdebatten sedan 2009, och Stefan Löfven gav samma besked i sin regeringsförklaring. Sverige tänker hjälpa andra och vi utgår från att andra ska hjälpa oss, det är numera grunden för vår säkerhetspolitik.

Fast om jag var ansvarig minister i ett grannland vore jag tvungen att ställa mig frågan: Vad ska de hjälpa oss med? Hur ska de kunna komma till vår undsättning när de inte har kraft att värja sig själva? Deras armé består av några ynka bataljoner, Östersjöns längsta kust tänker de skydda med sju korvetter och även om flyget är i lite bättre skick har det krympt ihop till en bråkdel av vad det var för tjugo år sedan. Att bygga på att de ska hjälpa oss är att bygga på lösan sand.

Försvaret mot yttre hot är den allra mest grundläggande uppgiften för en stat, och det är utomordentligt allvarligt att medborgarnas förtroende för försvarspolitikern redan har sjunkit så mycket och med stor sannolikhet är på väg att gröpas ur ännu mer. Det sätter förtroendet för hela samhällskontraktet på spel. Men även omvärldsförtroendet är illa sargat.

En ljuspunkt finns. Inget seriöst, om det nu är ordet, parti går fritt från skuld för läget vi har hamnat i. Ingen kan stå och peka finger när de andra skärper sig, för skärpa sig måste de. Drömmen om den eviga freden var en dröm. Nu får de alla göra vad de kan för att vi ska undvika mardrömmen.

PJ Anders Linder

Året är 1994 och trots rädslan för det utländska, oron inför förändringar och viljan att sätta käppar i hjulet för etablissemangen så har svenska folket röstat ja till ett medlemskap i EU. Trots oddsen, vann vi.

20 år senare kan vi blicka bakåt och se att Ja-sidan samlade personer med mycket skilda uppfattningar om det mesta men som var överens om att Sverige skulle ta ytterligare ett steg och bli ett mer öppet och modernt land.

Samarbetet för JA var unikt och skapade relationer som har levt vidare och påverkat det politiska klimatet under lång tid.

Människor för JA!

av Lars Göran Johansson är den personliga berättelsen om den historiska folkomröstningen som förändrade Sverige.

"Jag tycker att boken ger en rättvisande beskrivning av JA-kampanjen. Framför allt tänker jag på den konsekventa strävan att arbeta med många avsändare, att åstadkomma partipolitisk bredd och att anslå en ödmjuk ton."

– Ulf Dinkelspiel, Europa- och handelsminister 1991–94, ledde Sveriges förhandlingar om medlemskap med EU

"Detta var en tid och en kampanj som förändrade Sverige utöver att vi gick med i EU. Vi bröt ny mark för nya band mellan alla de som hade en mer optimistisk och öppen syn på vår och Europas framtid och på det öppna samhällets styrka."

– Carl Bildt, undertecknade som statsminister fördraget om medlemskap som sedan godkändes i folkomröstningen

Köp boken i Timbro bokhandel www.timbro.se

10 SAMHÄLLE

- Försvarspolitik* Johan Wiktorin analyserar en ny rysk kärnvapendoktrin. **10**
Statsvetenskap Katarina Barrling undrar om två skilda partikulturer kan samsas i regering. **12**
Ryssland Pål Ruin rapporterar från ett alltmer isolerat Kaliningrad. **14**
Tyskland Christian Berg om den tyska prostitutionslagens misslyckande. **16**
Partipolitik Stefan Attefall gör politiskt bokslut. **18**
Krönika Ann-Sofie Dahl tar sig an en humanitär stormakt. **19**
Inspel Louise Belfrage besöker den israeliska tankesmedjan Molad i Jerusalem. **19**

20 FRIZON

- Carl-Johan Malmberg skildrar dikten som gav W B Yeats nytt liv. **20**
 Boris Johnson ser paralleller mellan dagens London och det antika Aten. **24**

30 OPINION

- Jasenko Selimovic vill öppna arbetsmarknaden för invandrare.

TEMA: DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

- 34** Tänk på karaktären. Att staten har ett ansvar för karaktärsdanning har länge ansetts omodernt. Men att utveckla karaktär är förmodligen den viktigaste uppgiften för ett samhälle. **Av Richard V Reeves**
- 45** Karaktärsbygge på lösan grund. Att diskutera karaktär utan att gå in på moralfrågor är säkert ett klokt val för den som vill argumentera för sociala reformer. Men det blir oundvikligen rumphugget. **Av Charlotta Levay**
- 51** Disharmonisk hegemoni. Både vänstern och den liberala högern beskriver karaktär som en individualistisk egenskap. Det är fel. Den frodas i sociala gemenskaper med gemensamma ideal. **Av Roland Poirier Martinsson**
- 42** På väg mot en karaktärskris? Den sociala tilliten i Sverige är fortfarande hög. Men har balansen mellan frihet och ansvar slagit över i för mycket frihet? **Av Lars Trägårdh**
- 48** Moderna dygder. Inom skolan är karaktärsdanning okänt. Istället används det svårbegripliga begreppet "värdegrund". **Av MarieLouise Samuelsson**
- 54** En sund själ i en sund kropp? Subkulturer och sekter utan förståelse för andra tankesätt riskerar att splittra samhället. Karaktärsdanningen som sker inom dem kan därför bli problematisk. **Av Emil Uddhammar**

”

Grekerna tävlade om ära, om anseende, och det har även Londonborna gjort under alla tider.

Boris Johnson, sid 24

58 TRADITION

Josefin Holmström återupprättar Arthur Hugh Clough

62 CIVILISATION

- Litteraturhistoria* Thomas Steinfeld läser Peter Luthersson 62
Film Charlotta Seiler Brylla ser DDR på bio 64
Litteratur Henrik Nilsson träffar novellisten Rubens Figueiredo 66
Teater Calle Pauli ser en fransk Macbeth 68
Litteratur Per Klingberg läser Yoko Tawada 70
Krönika Eva Cooper om gränslös oegennyttia 71
I korthet Lisbeth Lindeborg om Skottland 71

72 RECENSIONER

- Nathan Shachar städar i medicinskåpet. 73
Peter Landelius förmedlar militärstrategisk realism. 77
Mark Brolin synar ett politiskt alibi. 79
Mats Fält ser en solkung bita sig i tummen. 80
Jan Söderqvist erbjuder andlig vägledning. 83
Hugo Lagercrantz gratulerar svensk forskning. 84
Carina Waern går en arabisk vår till mötes. 86
Johan Wiktorin omvärderar krig och fred. 88
Bengt G Nilsson förklarar hederskulturens förutsättningar. 90
Göran Wennborg blir upplyst i biomörkret. 92
Nils Lundgren överväger återreglering av finanssektorn. 94
Simon O Pettersson firar tragedins födelse. 96

98 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

AXESS

Chefredaktör och vd:

PJ Anders Linder

Redaktörer: David Andersson,
Jan Söderqvist och Mats Wiklund

Redaktionsråd: Niklas Ekdal,
Peter Elmlund, Thomas Gür,
Peter Luthersson, Nathan Shachar
och Isabella Thomas

Korrektur: Franciska Mouyem

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: J Losciale/P Carnhagen

Bildredaktör: Ellinor Carlsson

Ansvarig utgivare: Peter Elmlund

Nästa nummer: 9 december 2014

Annonser: redaktionen@axess.se

Material: Redaktionen tar inte ansvar för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.

Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson

Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 5 tr.
111 44 Stockholm

E-post: redaktionen@axess.se

Telefon: 08-788 50 50

Omslagsbild: Getty Images

Prenumerationsärenden:

Helår 9 nummer: 674 kr.

Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31,

e-post: axess@pressdata.se

Typsnitt: Freight (Display,
Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941

Repro och tryck: Allduplo

Stefan Attefall
Riksdagsledamot (KD)
1991-94, 1998-2010. Civil-
och bostadsminister
2010-214

Katarina Barrling
Fil dr i statsvetenskap vid
Uppsala universitet

Louise Belfrage
Internationell rådgivare,
Axel och Margaret Ax:son
Johnsons stiftelse

Christian Berg
Pressråd vid svenska
ambassaden i Berlin

Mark Brolin
Författare och
nationalekonom

Eva Cooper
Borgerlig skribent samt
konsult hos New Republic

Ann-Sofie Dahl
Docent i internationell
politik

Niklas Ekdal
Journalist och författare

Mats Fält
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Johan Hakelius
Skribent

Josefin Holmström
Författare, kritiker och
doktorand i engelsk
litteratur i Cambridge

Boris Johnson
Borgmästare i London

Per Klingberg
Frilansskribent

Hugo Lagercrantz
Senior professor vid
Karolinska Institutet.
Ledamot av den medicinska
Nobelförsamlingen
1994-2012

Peter Landelius
Författare, översättare och
före detta ambassadör

Charlotta Levay
Docent i företagsekonomi
vid Lunds universitet

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap

Nils Lundgren
nationalekonom, konsult
och före detta EU-
parlamentariker för
Junilistan

**Carl-Johan
Malmberg**
Författare och kritiker

Henrik Nilsson
Författare och essäist

Bengt G Nilsson
Fri skribent inriktad på
internationell politik

Calle Pauli
Frilansskribent

Simon O Pettersson
Fil kand i tyska och fri
skribent

**Roland Poirier
Martinsson**
Fil dr i teoretisk filosofi

Richard V Reeves
Fellow in Economic Studies
vid Brookings Institution

Pål Ruin
Journalist

**MarieLouise
Samuelsson**
Journalist och författare

**Charlotta Seiler
Brylla**
Docent i tyska vid
Stockholms universitet

Jasenko Selimovic
Folkpartistisk politiker.
2010-2014 statssekreterare
för integrationsminister
Erik Ullenhag.

Nathan Shachar
Journalist och författare,
ingår i *Axess* redaktionsråd

Thomas Steinfeld
Medarbetare i *Süddeutsche
Zeitung*

Jan Söderqvist
Författare och
redaktör i *Axess*

Lars Trägårdh
Professor i historia vid
Ersta Sköndal högskola

Emil Uddhammar
Professor i statsvetenskap
vid Linnéuniversitetet

Carina Waern
Journalist och
litteraturkritiker

Göran Wennborg
Historiker vid
Lunds universitet

Johan Wiktorin
Vd i underrättelseföretaget
Brqthrough

Klicka dig inte oklok

MATTIAS HESSÉRUS ÄR NÅGOT fundamentalt på spåren i sin artikel om klickjournalistiken, "När känslorna tar över" (Axess nr 6/2014). Nätets impulsstyrda logik håller inte bara på att förändra journalistiken, utan även politiken.

Sömnliga pandor, tjuriga katter, bäbisar med tre huvuden och islamistiska halshuggningar tar hem klickspelet. Massmedierna har till sist – oavsett storlek – inget annat val än att följa annonspengarna.

Efter riksdagsvalet försökte optimistiska statsvetare leda i bevis att intresset för politik har ökat. Valdeltagandet steg ju något. Unga svenskar säger sig brinna mer för politiska sakfrågor än vad till och med 68-generationen gjorde i motsvarande ålder.

Tillåt mig att tvivla. En cynisk men tyvärr troligare förklaring är att politiken har kidnappats av nöjesbranschen.

Det här kan tyckas motsägelsefullt, eftersom pandajournalistikens emotionella kickar drar i motsatt riktning mot politikens krångliga ord, tröga processer och abstrakta visioner. I själva verket är det foljdriktigt.

När allt blir underhållning och en oändlig mängd kanaler ska uppdateras med nytt innehåll, är det bara sport och politik som ofelbart levererar. Där finns tävlingsmomentet ständigt närvarande. De profilskarpa aktörerna är oftast tjugiga att beskåda. Så vem tar vem, vem åker ut, vem gör bort sig, vem blir hackkyckling? Välkomna till dokusåpan "Riksdagen", eller om "Flugornas herre" är en bättre titel.

I dagspressens moderland Storbritannien var denna utveckling ett faktum långt före internet. Mördande konkurrens mellan drivna redaktörer vred bevakningen av politiken i riktning mot skandal, cirkus och fantasi. Till sist var det bara en av femton rikstäckande tidningar – *Financial Times* – som speglade verkligheten, eftersom folk som job-

bar med pengar inte har råd att bli underhållna.

Så hur ska man navigera i denna sköna, nya medievärld?

En och annan kattunge får väl slinka med, man är ju inte mer än människa, men det borde också vara dags för en motståndsrörelse. Till exempel kan man höja sina egna kvalitetskrav som motvikt till alla medier som går *downmarket* i krocken med Google, Facebook och Youtube.

Ett sätt är att tillämpa nolltolerans mot korrekturmissar och dålig stil. Så fort du kommer till ett stavfel, en upprepning, ett överflödigt "så" eller ett utbrott av substantivsjukan i texten – sluta genast att läsa och gå vidare till något annat.

Som manisk mediekonsument med 35 år i branschen har jag länge använt denna läsoptimering. Eftersom det illa skrivna oftast är det illa tänkta har metoden besparat mig många onödiga rader. Problemet är bara att jag alltmer sällan kommer till slutet på artiklar, bloggar eller ens Twitter-poster.

Har den gnetiga svenskläraren i mig blivit ännu gnetigare med åren? Nej, tyvärr är det nog så att kvaliteten på det skrivna ordet har rasat. Avskaffade redigerare och korrekturläsare, en slapp skola och ett datoriserat språk utan trösklar har helt enkelt gjort professionell text till en lyxvara.

Ju fler som konsumerar denna lyx som motvikt till skiten, desto högre grad av civilisation kan vi upprätthålla. Att betala för kvalitetsmedier har blivit en medborgerlig gärning, ungefär som att skicka in medlemsavgiften till Amnesty och Röda korset.

Att värna public service är en annan försvarslinje, som fullständigt glömdes bort i valrörelsen. Om utförsåknings för svensk dagspress fortsätter – en fjärdedel av upplagan har försvunnit på fem år – borde det också bli aktuellt med en public service-tidning.

Sist men inte minst för den som vill sätta sig på tvären:

Läs Axess.

Niklas Ekdal

Politik är en blodsport.

FOTO: JENS L'ESTRADE/EXP/TT

I samma rabatt

12 Katarina Barrling undrar om två skilda partikulturer kan samsas i regering

Dörren stängs mot väst

14 Pålhl Ruin rapporterar från ett alltmer isolerat Kaliningrad

Vi som ville så väl

16 Christian Berg om den tyska prostitutionslagens misslyckande

Jag minns mitt parlament

18 Stefan Attefall gör politisk bokslut

Krönika

19 Ann-Sofie Dahl tar sig an en humanitär stormakt

Inspel

19 Louise Belfrage besöker den israeliska tankesmedjan Molad i Jerusalem

FÖRSVARSPOLITIK

Var är ditt skyddsrum?

När ryska kärnvapen får allt större räckvidd hotas den grundläggande säkerhetspolitiska stabiliteten. Det berör också Sverige, skriver **Johan Wiktorin**.

DET VAR I REYKJAVIK 1987, under slutfasen av kalla kriget, som presidenterna Reagan och Gorbatsjov avskaffade en hel kategori kärnvapen – medeldistansrobotarna. I slutet av 1970-talet hade Politbyrån begått ett stort misstag genom att lämna klartecken till framflyttning av SS-20-robotar till Östeuropa. De åldrande ledarna felkalkylerade Natos reaktion. Trots stora protester av fredsrörelsen slöt västledarna leden och beslöt att placera ut amerikanska Pershingrobotar som svar på den sovjetiska aktionen.

Istället för att ha utnyttjat sina stora konventionella arméer i Warszawapakten hade Kreml manövrerat in sig själv i en situation där amerikanska medeldistansrobotar hade en snabbare reaktionsförmåga på det eventuella slagfältet än strategiska bombplan i USA eller ubåtar till havs. Dessutom fanns det före utplaceringen av SS-20-robotarna ett svårt beslut att fatta i väst.

Skulle man avfyrat strategiska kärnvapen med en enorm förstörelsekraft som svar på ett anfall från öst? Var det nödvändigt och var det proportionerligt, var två av delfrågorna i ett sådant obehagligt scenario. Med Pershingrobotarna var det lättare att svara ja på den senare frågan. Inga stora robotar mot sovjetiska miljonstäder, utan ett förhållandevis precist svar på stridsfältet var mer försvarbart än det första alternativet, liksom alternativet att inte göra något alls – och antagligen förlora Västeuropa.

Överenskommelsen i Reykjavik och skrotandet av medeldistansrobotarna avvägrade inte bara ett militärt hot, det blev början på slutet av kalla kriget. Men nu verkar vi vara tillbaka i den gamla dåliga tiden. Ryssland har valt väg bort från Europa och utmanar den rådande ordningen med sitt aggressionskrig i Ukraina. För vad vi nu ser är reaktionen mot misären i det

I givakt inför missilerna.

FOTO: KONSTANTIN ZAVRAZHIN / GETTY IMAGES

ryska försvaret under 1990-talet. Det var då örlogsfartygen rostade sönder i brist på underhåll. Då arméns officerare bodde som flyktingar i sitt eget land och fick långa perioder inte betalt. Och då USA i en koalition utkämpat tredje världskriget utan kärnvapen, fast i Irak 1991. En i sammanhang-
et överlägset rustad och tränad krigsmakt hade krossat Saddams sovjetiskt designade motsvarighet på kort tid.

I MOSKVA VAR GODA RÅD DYRA. En ny doktrin pressades fram under kort tid efter Kosovo-kriget. En av de främsta pådrivarna var sekreteraren i Nationella säkerhetsrådet, en viss Vladimir Putin. Han lyckades med konststycket att få acceptans för doktrinen och kunde sedan efter årsskiftet som ny president underteckna densamma våren 2000.

De taktiska kärnvapnen spelade stor roll, eftersom Moskva förfogade över en normal krigsmakt på de-
kis. Vid "kritiska situatio-

Ryssland har valt väg bort från Europa och utmanar den rådande ordningen med sitt aggressions- krig i Ukraina.

ner för den nationella säkerheten" skulle de, var tanken, kunna sättas in som för att kyla ned en kris.

Framförallt var det kryssningsrobotar från flygplan som var fundamentet i detta koncept.

Flygplan som kärnvapenbärare erbjuder nämligen stor flexibilitet, de kan gå upp och kallas tillbaka. De kan uppträda över stora avstånd, just vad ett svagt Ryssland behövde. De bidrog också till en viss säkerhets-

politisk oförutsägbarhet, något som Moskva trivdes med.

Ären gick utan att andra än de mest inbitna experterna tog notis. Inte ens Georgien-kriget 2008 innebar någon större omvärdering av Rysslands ambitioner. Men då övade man inte bara en invasion av de baltiska staterna, utan också en simulerad kärnvapenattack på Warszawa.

GENOM NATO GICK DET en liten chockvåg, men strax förbyttes den i en viss irritation över högljudda balter och polacker. Ingen fick störa nystarten av förbindelserna mellan USA och Ryssland som den nya amerikanska administration hade tagit initiativet till.

I takt med det förnyade ryska självförtroendet och viss upprustning kunde Kreml skruva lite på doktrinen under 2010. Nu var det när "själva statens existens är hotad" som det var aktuellt med insats av kärnvapen.

Nu kommer det allt fler tecken på att >>

den ryska ledningen åter sig in i de förbjudna räckvidderna på 500–5500 km som presidenternas INF-avtal (Intermediate-Range Nuclear Forces) stipulerade 1987. Dels finns det uppgifter om att Ryssland har utvecklat en kryssningsrobot till markrobotsystemet Iskander med längre räckvidd än 500 km. Dels att en interkontinental robot, RS-26 Rubezh, avskjutits på så korta avstånd som 2000 km. Iskandersystemet kan avfira robotar med antingen konventionella stridsdelar eller kärnvapenstridsdelar.

KÄRNVAPENEXPERTERNA argumenterar sinsemellan om dessa uppgifter konstituerar ett brott mot avtalet, och i så fall hur allvarligt det är för framtiden. Det är tydligt att Iskandersystemet vållar den största utmaningen, i synnerhet som det finns indikationer på att räckvidden skulle kunna vara så stor som 700 km. I teorin innebär det att markrobotbrigaden i ryska Luga når Stockholm.

Med detta system ställer Kreml sina motståndare i Washington inför två besvärliga omständigheter. Den ena är att det är mycket svårare att upptäcka ett förhållandevis litet system med stor rörlighet än de fasta installationer i silor som utgör de strategiska, markbaserade vapnen. Men värre är att en utökning av räckvidderna så småningom ger medeldistansliknande effekter. Det innebär att allteftersom vapenutvecklingen pågår skulle mer och mer europeiskt territorium täckas utan att utgöra ett hot mot USA.

Tillsammans med den underrättelse- och informationskrigföring Ryssland har visat prov på i Ukraina försöker Moskva med utvecklingen av de taktiska kärnvapnen bildligt talat omringa Natos konventionella överlägsenhet. Skulle en kris trappas upp till reguljära strider är tanken att man med begränsade kärnvapen attacker mot definierade militära mål ska kunna få motståndaren att backa och frysa läget för förhandlingar.

ETT SÅDANT TYPISKT avgränsat militärt mål är FRA på Lovön, som Ryssland enligt *Svenska Dagbladet* övade anfall mot, en påsknatt förra året. Säkerhetspolisen har talat om ”de simulerade flygattackerna mot Sverige”. Nu är det inte säkert att detta var just kärnvapenattacker, men tre obehagliga iakttagelser kan göras.

Den första har inte med kärnvapen *per se* att göra, utan det faktum att Ryssland inte veterligen övade mot någon annan den natten. Det talar för att scenariot var en isolerad attack utan förvarning och troligen som inledning i ett större skeende. Att hålla kontinuerligt hög beredskap mot ett sådant hot är omöjligt, i alla fall med nuvarande försvarsförmåga.

Den andra iakttagelsen handlar om kärnvapenparaplyet som Sverige bistert, men kalkylerat, stod under när kalla kriget pågick. När Nato/USA minskat diametern på sitt nya paraply och vi betackat oss för detsamma, så blir det svårt att förklara hur vi ska kunna hålla oss någorlunda torra om det börjar regna igen. Hur skyddar sig en stat mot kärnvapenhot utan att ha egna eller andras att luta sig emot? Det kan möjligen gå, men det kräver antingen mycket starka skyddsåtgärder eller en mycket passiv, för att inte säga undergiven, utrikespolitik.

DEN TREDJE IAKTTAGELSEN är att Sverige avvecklat sitt fantastiskt väl utbyggda civilförsvar, och delar av krisberedskapsbyråkratin skyr tanken på dess återkomst. Där förr skyddsrummen var kända och hemskyddsombuden övade återstår närmast ingenting. Krigsmakten för sin del övade på 1950- och 60-talen regelbundet i scenarier som omfattade attack med atomvapen.

Det centrala här är en befast förmåga som upprätthåller viljan att försvara landet. Idag ser det annorlunda ut med försvarsförmågan. Handen på hjärtat: Var är ditt närmaste kommunala skyddsrum? ✨

Utmanade av Putin.

FOTO: TIMUREMEK/GETTY IMAGES

STATSVETENSKAP

I samma

Socialdemokraterna och Miljöpartiet representerar två vitt skilda partikulturer. Frågan är om de kan överbryggas i regeringskoalition, skriver

Katarina Barrling.

ATT UTSE VALVINNARE är ingen enkel sak. Valet 2014 utgör ett tydligt exempel: två av de partier som utropade sig till valets vinnare, Socialdemokraterna och Miljöpartiet, kan också beskrivas som dess förlorare, en krets där det – med förlov sagt – var rätt trångt detta år. Fast politik är, som bekant, det möjligas konst och märkliga saker har inträffat än att ett par partier som på det stora hela taget står still, eller till och med går tillbaka, beskriver sig som vinnare.

Vi skulle kunna säga att Socialdemokraternas och Miljöpartiets seger var passiv snarare än aktiv, och byggde på ett annat partis – Moderaternas – motgång snarare än egen framgång. Detta utgångsläge är viktigt att hålla i minnet för att förstå en av regeringens grundförutsättningar: två partier som inte nått stora väljarframgångar, eller kan luta sig mot en stabil parlamentarisk situation, har ett annat utgångsläge än en stark, segerrusig majoritetsregering.

Kulturkrock?

FOTO: HENRIK MONTGOMERY/TT

pragmatism. Socialdemokraterna är ett parti som inte räds att smutsa sina händer. Att helt ut följa och verka i enlighet med sin ideologiska övertygelse är från detta perspektiv småpartiernas lyx, inte något som det finns plats för i ett parti som vill se sig statsbärande.

MILJÖPARTIET UTGÖR PÅ många sätt Socialdemokraternas organisatoriska och kulturella motsats. Det till åren komna Socialdemokraterna möter i Miljöpartiet ett för det svenska partilandskapet förhållandevis nytt parti, bildat 1981. Partiet har, liksom gröna partier i allmänhet, en historia av att vara ett anti-etablissemangsparti där det inte är regeringsmakt som utgör det främsta målet. Följdriktigt har forskningen även kunnat påvisa ett större motstånd mot att ingå i regeringskoalitioner hos dessa partier, något som dock inte hindrat ett antal grönfärgade regeringsbildningar.

Ett skäl till detta motstånd kan sägas vara dessa partiers, historiskt sett, starka inslag av idealism. Det finns en vilja att leva som man lär och inte ge avkall på politiska ideal. I detta ligger även en ambition om gräsrotsmakt, att medlemmarna skall ha ett faktiskt inflytande över politiken. Sålunda utgör Miljöpartiets kongresser avsevärt mer svårreglerade tillställningar än hos Socialdemokraterna, och det är inte ovanligt att kongressen fattar beslut i direkt konfrontation med ledningen, även i politiskt och strategiskt viktiga frågor.

Miljöpartiet är vidare starkt individualistiskt. Partiföreträdare ges omfattande utrymme och tillåts även utåt kritisera det egna partiet. Här ligger en uppenbar kulturskillnad gentemot den röda koalitionsbrodern: ett uppträdande som inom Socialdemokraterna skulle uppfattas som illojalt och ett uttryck för att sätta sin person framför partiet är inom Miljöpartiet tvärtom ett tecken på att det åligger individen ett ansvar att försvara partiets idéer mot den maktapparatur som ett parti utgör.

SAMMANTAGET ÄR DE potentiella kulturkrockarna mellan dessa två partier uppenbara, särskilt om partierna skulle läsa varandra som Fan läser Bibeln. Miljöpartiet kan i Socialdemokraterna finna ett maktfullkomligt parti som kör över såväl sina egna som sina samarbetspartner, medan Socialdemokraterna i Miljöpartiet finner en löslig grupp glada amatörer som inte inser vad det innebära att styra riket.

>>

Det kollektiva beslutsfattande som ett regerande innebär ställer höga krav på samarbetsförmåga. Det gäller redan med ett parti i regering; utgörs regeringen av en koalition blir komplikationerna fler. Bortom de rent sakpolitiska skillnaderna finns också ett antal faktorer som påverkar samarbetets ramar. Omständigheter som har att göra med partiernas skilda historia, organisatoriska struktur och kultur. Sådana skillnader omöjliggör inte samarbete, men de präglar samarbetets förutsättningar. Kulturskillnader, till exempel, kan göra det svårare att tolka varandras intentioner korrekt, utan att därmed utgöra absoluta hinder. Vad de däremot kan göra är att försvåra – eller underlätta – samarbete.

SOCIALDEMOKRATERNA ÄR med sina 125 år ett gammalt parti. Det har dessutom en vana av att utgöra Sveriges återkommande regeringsparti, och har på många sätt dominerat svenskt politiskt 1900-tal. Detta har partiet lyckats med trots att regeringsinnehavet huvudsakligen skett i minoritet. Tack vare ett parlamentariskt pålitligt Vänsterparti, som normalt sett inte velat rösta ned "en arbetarregering", och överenskommelser över blockgränsen har Socialdemokraterna genom en kombination av tur och skicklighet förmått hålla sig kvar vid regeringsmakten. Senast partiet befann sig i en koalition var tillsammans med Bondeförbundet år 1957.

Såväl företrädare för Socialdemokraterna som andra partier har pekat på att partiet

därigenom kommit att anta en viss maktarrogans, där regeringsavbrott närmast kommit att uppfattas som ett brott mot den naturliga ordningen, en ordning där det är Socialdemokraterna som sitter i regering.

LÅNGA PERIODER AV regeringsinnehav kombinerat med partiets betydande storlek gör att Socialdemokraterna även utvecklat en kollektivism där gräsrotsdemokrati tonats ned till förmån för beslutskraft. Det finns

Socialdemokraterna är ett parti som inte räds att smutsa sina händer.

en förväntan på partiets företrädare att underordna sig partiet, att inte ta för stort utrymme på bekostnad av helheten och att hålla självkritiken inom stängda dörrar. Idealet om att hålla samman och vara som en stor familj där alla är lika mycket värda är starkt. Det gör att trots kollektivismen är hierarkierna inte lika tydliga som inom till exempel Moderaterna, vilket ibland innebär svårigheter att utkräva ansvar, något vi såg exempel på i efterdyningarna av valet av Håkan Juholt till partiordförande.

En annan konsekvens av partiets storlek och regeringsinnehav är att ideologisk renlärighet fått ge vika för en utvecklad

Så långt den destruktiva tolkningen. Mänskligt samspel styrs dock inte av någon naturbunden lagmässighet utan, i gynnsamma fall, av människors förmåga att finna möjligheter och öppningar. Därmed finns även ett utrymme för mer konstruktiva tolkningar, där dessa båda partier i stället ser till hur de skulle kunna komplettera varandra. Det finns också omständigheter som kan antas mildra de kniviga förutsättningar regeringen försetts med. Först skall nämnas att dessa två partier har en ingående erfarenhet av att samarbeta tillsammans, om än inte i regering så på ett institutionaliserat sätt, under slutet av 1990- och början av 2000-talet, då Miljöpartiet tillsammans med Vänsterpartiet utgjorde stödpartier till regeringen. Persongalleriet har i väsentliga stycken bytts ut, men även organisationer är bärare av minnen, minnen som kan ge råg i ryggen. Därtill kommer att Miljöpartiet, även om stora delar av idealismen från partiets tillkomsttid finns kvar, också förändrats i mer pragmatisk riktning, särskilt hos den ledning som skall hålla i förhandlandet.

SOCIALDEMOKRATERNA, Å SIN SIDA, har med åtta år av opposition en närliggande erfarenhet av att inte vara den som styr och ställer. Den komplicerade parlamentariska situationen och det svaga mandatunderlaget kan därtill antas innebära ett dagligt memento mori, där båda inser att det kan vara nödvändigt att svälja stoltheten och kompromissera (eller "ta ansvar" som kompromisser och eftergifter brukar formuleras när ett parti vill mota svekanklagelser i grind). Miljöpartiet som förvisso har en förhandlingsfördel genom sin tungan-på-vågen-ställning och möjlighet att hota med att gå över till andra sidan är också något stukad efter ett försämrat valresultat. Inför regeringsbildandet löstes också ett antal svåra frågor, avseende bland annat kärnkraften, försvaret, migrationspolitiken och vinstuttag inom välfärdssektorn.

Om kompromissviljan består när regeringens mer grå vardag och Miljöpartiets kongress gör sig påmind återstår att se. Att kulturkonflikter, liksom sakpolitiska sådana, inte utgör oöverstigliga hinder utan kan överbryggas har vi dock tydliga exempel på hos den föregående alliansregeringen. Där var det framförallt förhållandet mellan Centerpartiet och Moderaterna som präglades av kulturkonflikter och gammal rivalitet. Den överbryggades dock, och de borgerliga partierna bröt med sin gamla inarbetade vana av splittning och avgångar. För politik är det möjligas konst. Och att vilja. Det gäller sannolikt även när rosor skall samsas i samma rabatt som maskrosor. ♣

RYSSLAND

Dörren stängs mot väst

Kaliningrad skulle bli en brygga mellan Ryssland och EU. Putins framfart leder till isolering och att kontakter läggs på is, skriver **Påhl Ruin**.

I VILNIUS HOPPAR JAG på Moskvatåget mot Kaliningrad. Väl framme på Südbahnhof – stationen byggdes på Königsbergstiden och påminner om Hamburgs centralstation – ställer jag om klockan till den tid som visas på perrongen: en timme framåt, trots att jag rest västerut.

Väl ute på gatan inser jag misstaget. Tiden på stationen var Moskvatid, inte Kaliningradtid. Symboliken är lättfångad: Moskva håller så krampaktigt fast i sin exklav 35 mil bort att man låter huvudstadstiden gälla ända fram till perrongen.

Efter några dagar i denna lilla utpost till det ryska riket – här bor knappt miljonen invånare – inser jag att Moskvas långa armar inte bara når klockorna på stationen: de når också långt in i människors tänkande.

Putins parti Enade Ryssland har förvisso genom åren fått något mindre stöd i Kaliningrads län, och i synnerhet själva staden Kaliningrad, än i övriga Ryssland. Men den nationalistiska yran har utan tvekan nått även hit. I den senaste mätningen stöds Putin av 79 procent av länets invånare, bara något lägre än de 84 procent som gäller i hela landet. Mätmetoderna bör ifrågasättas, men inriktningen är klar: en majoritet i denna exklav, som är omgiven av EU-länder, tar ställning för Ryssland i konflikten med EU.

DEN LILLA MINORITET som höjer rösten mot Rysslands angrepp på Ukraina har det inte lätt. En demonstration med ett 30-tal personer, som ägde rum ett par dagar före mitt besök, stoppades av huli-ganer som troligen var anlitade av säkerhetstjänsten. En annan uppmärksammas protest skedde kort efter annekteringen av Krim: tre unga män gav Moskva en historisk passning genom att resa en tysk flagga nära den ryska säkerhetstjänstens lokaler (i en byggnad från Königsbergstiden!). De riskerar sju års fängelse.

Medan kritiker av Kreml blir nedtystade är det desto lättare att hitta anhängare av den ryska ockupationspolitiken. Under mitt besök kunde balanserade och kunniga personer plötsligt uttala åsikter som fick mig att kippa efter andan. En statlig tjänsteman med erfarenheter från svenska universitet – en man som talade initierat och självkritiskt om exklavens ekonomiska utveckling – tillade när jag just skulle gå:

– Förresten förstår jag mig inte på EU. Varför bryr ni er så mycket om Ukraina? Vi lägger oss inte i hur Spanien hanterar Kataloniens framtid.

DE SOM OCKSÅ FÖLJER västliga medier har en mer balanserad bild. Studenten Katya Tsybulko på Immanuel Kant-universitetet har studerat svenska i fem år:

– Jag lyssnar på Sveriges Radio och inser att vi matas med propaganda. Men i slutändan har jag ändå svårt att förstå vad som är riktigt sant. Det enda jag vet är att utvecklingen går åt helt fel håll nu.

Hon har insett att kunskaper i svenska inte räcker för att få jobb, därför läser hon vidare till sjuksköterska.

– Jag skulle gärna vilja arbeta i Sverige i framtiden. Men konflikten mellan EU och Ryssland gör allt så osäkert, suckar hon. Kanske stängs dörrarna för mig.

En annan som har märkt en känsla av ökande isolering är Alexandra Koroleva vid miljöorganisationen Ecodefense som just stämpelats av regimen som "utländsk agent". En av orsakerna är att organisationen genom åren tagit emot bidrag från andra länder, däribland Sverige.

– Jag märker hur våra utländska partners avvaktar med att dra igång nya projekt med oss. En polsk organisation sade nyligen nej till ett gemensamt trädprojekt. Det hade inte hänt för ett år sedan.

Den bilden bekräftas av en diplomat på plats: intresset för nya samarbeten med

Rysk närvaro: "Sovjeternas hus" i Kaliningrad.

FOTO: INGVAR ANDERSSON/TT

Kaliningrad minskar, inom allt från miljö till näringsliv och kulturella frågor. Och det finns tveksamhet bland ryska oberoende organisationer att söka samverkan med västliga motparter, av rädsla att råka illa ut.

FÖR ETT TIOTAL ÅR SEDAN fanns uppåt femton svenska företag på plats i Kalinin-

grad, idag finns mindre än en handfull kvar. Finanskrisen skrämdde iväg en del, andra tröttnade på ständiga förändringar av förutsättningarna för den "speciella ekonomiska zonen" som etablerades i Kaliningrad på 1990-talet. Ytterligare några blev vansinniga på krånglande tullmyndigheter och annan tidskrävande byråkrati.

På 1990-talet funderade man på att skapa ett Hongkong vid Östersjöns strand, men av detta blev intet.

Problemet är att Moskva aldrig riktigt kunnat bestämma vad man velat med Kaliningrad efter Sovjets fall – mer än att fortsätta ha en stor och hemlig flottbas längst i väster i Baltijsk. På 1990-talet funderade man på att skapa ett Hongkong vid Östersjöns strand, men av detta blev intet. Och tidigare talade Putin om intensifierade kontakter med EU genom Kaliningrad. Men det var under en annan tidsepok.

Sverige hade ett generalkonsulat i Kaliningrad – med större bemanning – men det avvecklades 2009 i samband med UD:s nedskärningar. Nedmonteringen av Sveriges kontor i den del av Ryssland som ligger blott 30 mil från Karlskrona kan också ha bidragit till att färre nya svenska företag hittade dit.

I ÅR HAR FÖRSTÅS attacken på Ukraina och påföljande sanktioner inte direkt gynnat nya näringslivskontakter. Företag hatar politisk instabilitet.

Kaliningrad tillhör de regioner i landet som drabbats värst av Kremls expansionspolitik. Dels gör regeringens fokus på Krim att resurser och uppmärksamhet framöver kommer att riktas dit – och mindre tankemöda kommer att ägnas det lilla området i väster. Dels har regeringens beslut om importförbud av livsmedel från EU drabbat Kaliningrad i särskilt hög grad eftersom regionen är starkt beroende av importvaror.

Tillgången på kött har minskat och priserna har stigit med över 50 procent, mer än i någon annan del av Ryssland. Polska tomater har ersatts med inhemska för dramatiskt uppskörtade priser. Vitryska leverantörer utnyttjar situationen och har höjt sina priser med upp till 100 procent på varor som tidigare ratades till förmån för polska och litauiska av bättre kvalitet. En handlare på marknaden erkände motvilligt för en bekant att några av hans fiskar hade målats (!) för att de skulle likna den populära norska stören som inte längre får säljas.

ETT VÄXANDE ANTAL invånare åker nu till Polen och köper varor som får tas in för personligt bruk. En bilateral överenskommelse har sedan länge gjort det lätt och billigt att få sådana tillstånd att åka över till de gränsnära regionerna utan visum.

>>

Ett värre problem har företagen – både utländska och inhemska – som är beroende av råvaror från EU för sin produktion. Flera fabriker har helt fått upphöra med sin verksamhet. Ett tyskt företag till exempel, som tillverkar pasta, är beroende av säd från Italien eftersom den ryska säden inte fungerar i deras maskiner.

Det finns en stursk opposition mot EU när effekterna av sanktionerna kommer på tal. Visst, vi har mindre frukt och grönsaker att välja på. Och visst, priserna har gått upp. ”Men vi slipper i alla fall de trista polska äpplena”, hörde jag från flera personer.

Konflikten med EU har också drabbat turismen, en näringsgren som man hoppats mycket på. Uppe vid kusten, i kurorten Svetlagorsk, kliver jag in i det enda hotellet vid stranden, femstjärniga Grand Palace.

– Antalet utländska gäster minskade i somras, berättar en receptionist som samtidigt frågar sig varför ”alla tycks ogilla oss ryssar nuförtiden”.

PLATSEN GER ETT NÄGOT bedagat intryck. Ett ensamt ryskt par flanerar utmed strandpromenaden i den bleka septembersolen. En ung kille i träningsoverall sätter upp turistprylar på ett bord, till synes utan utsikter att sälja så värst mycket. Ett tiotal människor plockar bärnsten i den ilandflutna tången.

Min guide och taxichaufför Eduard Kunigelis klagar på sämre tider. På 1990-talet lärde han sig tyska för att kunna serva det växande antalet tyskar som kom för att besöka sin barndoms stränder. Men den strömmen har förstås avtagit med tiden.

– Varken i Moskva eller i Kaliningrad har makthavarna gjort tillräckligt för att stötta turismen här, säger Eduard medan vi kör fram på stundtals skumpiga vägar.

TILLBAKA I KALININGRAD, på den regionala förvaltningen, träffar jag Alla Ivanova som är minister för regionens relationer med grannländerna. Hon avfärdar allt tal om att grannkontakterna skulle ha minskat sedan Ukrainakrisen. Men hon håller med om att mer borde göras för att stötta turismen. Förra året kom cirka en halv miljon turister till Kaliningrad, varav knappt 100 000 utlänningar.

– Vår potential är mycket större! För några år sedan lät vi konsultfirman McKinsey undersöka saken och de kom fram till att vi borde kunna locka fem miljoner turister per år.

Är det sannolikt i dagens läge?

– Varför inte? Vi behöver bara skapa fler attraktioner. Jag skulle gärna se ett Disneyland här. Ja, det vore väldigt roligt, jag har själv aldrig besökt ett Disneyland. ✨

Bordellen Pascha i Köln.

FOTO: YVONNE ÅSELL/TT NYHETSBYRÅN

TYSKLAND

Vi som ville så väl

Syftet med lagen var att göra prostitution till ett yrke som andra. Men idag inser tyska politiker att resultatet inte blev det avsedda, skriver **Christian Berg**.

TRE KVINNOR SKÅLAR i sekt 2001, den tyska familjemministern från socialdemokraterna (SPD), De grönas gruppleddare i förbundsdagen och en kvinnlig bordellägare. De firar den rödgröna regeringens nya prostitutionslagstiftning som precis antagits av förbundsdagen. Det är några år efter att kristdemokraternas och Helmut Kohls 16-åriga maktinnehav hade

brutits och den första rödgröna regeringen tagit plats i Tyskland. Nu var ambitionen att göra upp med den konservativa västtyska politiken där familjen med mannen som familjeförsörjare fanns i centrum och där begreppet våldtäkt var något som till 1997 enligt lag inte kunde ske inom äktenskapet.

De verkligt betydande reformerna på

jämställdhetsområdet som införandet av föräldraförsäkring och pappaledighet med inspiration från svenska lösningar kom inte att genomföras under denna regering, utan först efter att Angela Merkels CDU:s bildat en stor koalition med SPD 2005. På prostitutionsområdet hann dock den röd-gröna koalitionen genomföra en i sitt tycke banbrytande reform i jämställdhetens tecken. I Kohls värld var prostitution fortfarande enligt lagen "mot god sed", samtidigt som det mer eller mindre tyst accepterades att männen kunde slinka in på en bordell eller besöka en prostituerad i en husvagn vid landsvägen på väg hem från jobbet. Nu ville den nytilträdde regeringen reformera lagstiftningen i syfte att förbättra situationen för de prostituerade och minska stigmatiseringen. Man utgick från en stark kvinna som självständigt skulle välja yrke och livsstil. Prostitution skulle likställas vid vilket annat arbete som helst och de prostituerade skulle kunna utnyttja sociala förmåner i form av t.ex. sjukförsäkring och pensionsrättigheter. Genom att registrera sig som egna företagare skulle sexarbetarna, som de prostituerade nu kallades, kunna få mer självständighet, bordeller skulle bli lagliga företag och banden till kriminella miljöer skulle klippas.

HÖSTEN 2013, TOLV ÅR SENARE, publicerar Tysklands ledande feminist Alice Schwarzer en bok med titeln *Prostitution – en tysk skandal* och organiserar ett upprop mot prostitution. Ett stort antal tyska intellektuella skriver under uppropet och plötsligt diskuteras prostitution i tv-soffor, seminarier och tidningsartiklar. Vad är det som har hänt?

Schwarzer sätter fingret på det som många poliser och socialarbetare länge påpekat: i kölvattnet på den nya lagstiftningen har prostitutionen ökat kraftigt i Tyskland. I Hamburg görs det reklam för en nyöppnad storbordell i en by vid i stadens utkant med nära anslutning till golfbanan. Bordeller med *flatrate-sex*, *gang-bang* och andra billigerbjudande etableras i flygplatsnära lägen för att locka turister och affärsresande. Den mest kända tyska bordellen "Pascha" huserar i ett elvavåningshus i ett industriområde utanför Köln med skiftande utbud på olika våningsplan. Hur många prostituerade som arbetar i Tyskland finns det inga uppgifter om eftersom ingen är tvungen att anmäla sig, men siffror på flera hundratusen till över en halv miljon figureerar i debatten.

ÖVER EN MILJON SEXKÖP bedöms göras dagligen. De flesta experterna är ense om att en majoritet av de prostituerade kommer från länder utanför Tyskland och särskilt många kommer från Rumänien och Bulgarien. Det är oklart hur stor del som varit utsatta för människosmugglare och i vilken utsträck-

ning det är tvång, men som en socialarbetare i Stuttgart uttrycker det: "Vissa bordeller känns som ett barnhem med purunga flickor som inte behärskar tyska och inte känner till sina rättigheter och möjligheter och förmodligen inte vet vad de gett sig in på". Tyska poliser vittnar om svårigheter att få tillträde till bordeller eftersom verksamheten i sig inte är illegal och om dömda människosmugglare som driver bordeller eftersom inga tillstånd krävs. Resultatet av ambitionen att göra prostitutionen till ett yrke som andra nådde inte målet; endast ett 40-tal personer har registrerat sig som prostituerade för att få status som företagare med rätt till sociala förmåner.

Hur kunde det bli så här när man ville så väl? När den liberala prostitutionslagstiftningen infördes var inriktningen helt nationell, de prostituerade skulle integreras i de tyska sociala skyddssystemen. Med östutvidgningen kopplad till den fria rörligheten inom EU ändrades förutsättningarna

*Att ifrågasätta
mannens rätt till
köpt sex i syfte att
skydda de svagare
möts ofta av oförstå-
else och inställning-
en att även om man
skulle vilja ändra
mannens beteende
är det omöjligt.*

radikalt. De unga kvinnor från Östeuropa som utan att förstå språket med tvång eller under falska förespeglningar eller av ekonomisk nöd lockades till Tysklands bordeller var långt ifrån den självständiga inhemska företagare i sexbranschen som lagstiftningen var tänkt att främja. Sexturismen från andra länder tilltog, i en tidning intervjuas till exempel svenska "Åke" som kommer till Berlin regelbundet för att köpa sex. Acceptansen för att män går till bordeller ökade samtidigt som kontrollen var obefintlig och stora ekonomiska vinster fanns att hämta för aktörerna i den så kallade rödgljasmiljön.

FÖRUTOM HOS DE VÄLTALIGA representanter för sammanslutningar såsom Sexarbetarnas förbund och hos en del av dem som var involverade i lagstiftningens tillkomst, råder konsensus om att den nuvarande situationen är ohållbar, och dagens CDU-SPD-regering förbereder en skärpt lagstiftning som ska läggas fram senare under året.

I det här läget riktas blickarna mot vad som i Tyskland och övriga Europa går under namnet "den svenska modellen". Några år före den liberala tyska lagstiftningens tillkomst hade Sverige under en vänstermajoritet också introducerat en ny prostitutionslagstiftning som gick i en helt annan riktning än den tyska. Den svenska sexköpslagen som antogs 1999 kriminaliserar köp av sexuella tjänster medan de prostituerade inte bestraffas.

För feminister som Alice Schwarzer, men också för en del politiker och journalister som har tagit ställning mot prostitution, är Sverige ett föregångsexempel med bred politisk förankring, stöd hos befolkningen och ett bevis på statens möjlighet att sätta normer för samhällsutvecklingen.

Motståndarna till ett sexköpsförbud ser den svenska modellen som ett misslyckande som stigmatiserar de prostituerade som offer och inte ser dem som vuxna människor som fattar sina egna beslut.

EN VIKTIG ASPEKT I ATT förstå den tyska debatten är att mannen och mannens behov fortfarande ofta är ett riktmarke i samhällslivet. Även om reformtacken ökat kraftigt på områden som gäller jämställdhet och familjepolitik under de senaste åren, ses det av många fortfarande som naturligt att männen gör karriär och kvinnorna tar hand om familjen. Bilden av den framgångsrike mannen som arbetar sent och kör en stor bil i obegränsat hastighet på autobahn är fortfarande stark i många kretsar. Att ifrågasätta mannens rätt till köpt sex i syfte att skydda de svagare möts ofta av oförståelse och inställningen att även om man skulle vilja ändra mannens beteende är det omöjligt.

Generellt får tanken att det går att förändra människors beteende genom att samhället sätter normer inte samma resonans i Tyskland som i Sverige och det ses ofta som oönskat att staten tar på sig den rollen. I stora delar av det tyska samhället finns det en djupt rotad motvilja till att låta staten reglera det som ses som tillhörande den personliga sfären, vilket förmodligen kan hänföras till historiska erfarenheter av statlig övervakning och inblandning i privatlivet. Under 1900-talets nazistiska och kommunistiska diktaturer har många tyskar fått erfara att staten inte är god och vill sina medborgares väl.

I DISKUSSIONERNA MELLAN regeringspartierna CDU och SPD inför skärpningen av lagstiftningen har det talats om åtgärder som ett förbud mot *flatrate-sex* och att gå till tvångsprostituerade, bättre kontroll av bordeller, införande av minimiålder för prostituerade med mera, men att göra som Sverige gjorde för femton år sedan och förbjuda sexköp verkar fortfarande vara ett för stort steg att ta i Tyskland. ✨

Jag minns mitt parlament

Efter nästan tjugo år i riksdag och regering är det dags att göra bokslut. Det tar tid att bygga förtroende, konstaterar

Stefan Attefall.

HÖGTIDLIGT. STORT. RÖRD. Känslorna grep tag i mig, lite oväntat hårt, när jag för första gången såg mitt namn på min stol i riksdagen, den där dagen i oktober 1991. Det var samma år som Fredrik Reinfeldt valdes in i riksdagen. Efter Kristdemokraternas långa ökenvandring utanför parlamentet hade vi äntligen brutit igenom. Jag var 31 år och nyvald riksdagsledamot från Västerbotten. En av 26 riksdagsledamöter i vår grupp. Inte nog med att vi kom in i riksdagen, vi tog också plats i den borgerliga regeringen med tre statsråd.

Idag 23 år senare kan jag summera sammanlagt 19 år i riksdag och regering. Jag har företrätt tre olika valkretsar i takt med att jag flyttat runt i Sverige. Jag har suttit i flera olika utskott och har åtta år som gruppledare och fyra år som ordförande i riksdagens finansutskott. Dessutom fyra år som civil- och bostadsminister. Fantastiskt rika och spännande erfarenheter.

Sverige och världen har radikalt förändrats under denna tidsperiod. Globalisering har accelererat. Informationsteknologin har revolutionerat både våra privatliv och ekonomin. Människor rör sig snabbare och lättare över jorden. Ett nytt geopolitiskt läge – från kalla kriget till helt nya konfliktdimensioner som främst tar sig uttryck i det kaos som råder i Mellanöstern. Gamla sanningar gäller inte längre. I denna nya värld ska ett litet exportberoende land som Sverige orientera sig.

VI HAR HAFT TVÅ borgerliga regeringsperioder under denna tid. Den första 1991–94 hanterade en djup och långvarig ekonomisk kris. Men den hade det goda med sig att den ledde fram till en rad reformer. Pensionsöverenskommelsen, ny penningpolitisk ordningen med en fristående riksbank, EU-medlemskap. Den viktigaste var kanske det ekonomiska politiska regelverket som präglade politiken sedan dess.

Regeringen Bildt genomförde också en rad frihetsreformer. Tänk bara på avregle-

ringen och omregleringen av telemarknaden som bådade för att Sverige idag är ett ledande land inom mobiltelefoni. Men också skolpengens införande och en rad andra reformer på välfärdsområdet.

Alliansregeringen har 2006–2014 satt fokus på att arbete ska löna sig. Dessutom fortsatte reformarbetet för att skapa nya jobb i tidigare hårt reglerade och monopoliserade sektorer. Makt har på flera områden flyttats från politiker och byråkrater till enskilda människor.

HELA DEN POLITISKA debatten har, trots dagens vinst-i-välfärden-debatt, flyttat rejält i en borgerlig riktning. Människor har vant sig vid ökad egenmakt och många arbetar nu i sektorer som tidigare var offentliga monopol. De återställare som den rödgröna regeringen kommer att ägna sig åt är trots allt begränsade ur ett långsiktigt perspektiv.

Är då avregleringar och privatiseringar alltid av godo? Nej, de måste ske på rätt sätt. Och här finns självklart anledning till självkritik. Avknoppningar, försäljningar och avregleringar har inte alltid skett på ett klokt sätt. Ibland har det blivit mer *pro-business* än *pro-marknad*. Alltså enskilda företag har gynnats i iveren att skapa fler alternativ, istället för att skapa en sund och bra spelplan för många olika aktörer. Alliansregeringen har inte heller lyckats skapa tillräckligt goda förutsättningar för civila samhällets aktörer att på allvar ge sig in i välfärds-tjänstesektorn. Det sätt som den offentliga upphandlingen i praktiken har utformats i kommuner och landsting har ofta bromsat utvecklingen, men också bristen på kapital och tradition/kompetens på området. Här hade alliansregeringen kunnat vara bättre på att formulera ett offensivt svar på vinst-i-välfärden-debatten.

En annan viktig iakttagelse är att regeringsduglighet och samarbetsförmåga numera är borgerliga dygder, medan mistro riktas mot de rödgröna. För bara tio år sedan var det motsatta förhållanden. Detta och den starka traditionen av ordning och reda i offentliga finanser är något som borgerligheten investerat i och som man måste slå vakt om. Förtroende tar tid att bygga, men kan raseras mycket snabbt.

NÄR JAG TITTAR LITE mer noggrant på mitt eget fögderi, främst bostadspolitikens område, är det några iakttagelser som är särskilt intressanta.

Stefan Attefall i Riksdagen
FOTO: ANDERS WIKLUND/TT

Den bostadspolitik som Socialdemokraterna fört fram till och med 1980-talet präglades av korporativism, regleringar och subventioner. Som en reaktion på det betraktades bostadsbyggande av stora delar av borgerligheten som vilken marknadsfråga som helst. Man glömde att bostadsförsörjningen i hög grad är styrd av politiska beslut. Det handlar om regelverk, kommunalt planmonopol och samhällsekonomin i stort. Bostaden är inte heller vilken vara som helst. Bostadspolitik måste därför handla om vilken roll politiken ska ha – en aktiv, men rätt roll. Ett exempel: Med de förenklade regler för att bygga små lägenheter som införts från 1 juli i år går det att bygga ungdoms- och studentbostäder till uppemot 25 procent lägre kostnad än tidigare.

EFTER VALET 2010 fick jag för första gången på länge den formella titeln bostadsminister. Plan- och bygglagsfrågorna som låg på miljödepartementet sammanfördes med bostadsförsörjningsfrågorna som låg på finansdepartementet. Därmed skapades bättre förutsättningar för att ta ett mer samlat grepp om bostadspolitik. Ett omfattande reformarbete sattes igång med inriktning på att förenkla regelverk för att möjliggöra, skynda på och förbilliga bostadsbyggande. Det hann bli 112 skarpa lagförslag.

Vilka lärdomar kan jag dra? Jo, vikten av att göra en riktig och grundlig analys av problemet. Samt målmedvetet driva igenom alla små och stora beslut som krävs för att lösa problemen. För varje regelförenkling krävs mångdubbelt mer dokumentation i form av utredningar, analyser och beslutsunderlag än för att införa regeln. Och motståndet är alltid större mot förändring av något bestående än att införa en ny regel. ♣

Stormakt som stormakt

Humanitär stormakt? Det lät märkligt bekant – och så väldigt svenskt. Hade man inte hört det förut från Stockholm? Undrades det i omvärlden.

På hemmaplan såg en del gamla partivänner statsminister Reinfeldts uppmaning till svenska folket att öppna sina hjärtan – och plånböcker? – som det slutliga beviset för att partiledaren för de Nya moderaterna ideologiskt gått hela varvet runt.

Reinfeldts vida beundrarskara inom och utom partiet stämde visserligen lyckligt in i lovsången över landets nya stormaktsambitioner.

Men projektet kring de Nya moderaterna har alltid betraktats med stor skepsis i partiets mer traditionella kretsar som håller hårt på kraven om renlärighet från Gösta Bohmans dagar.

Den humanitära stormaktens ankomst på den politiska scenen i Almedalen visade, menade man, att misstankarna om den moderat statsministern som krypto-socialdemokrat sannerligen inte varit utan grund.

För nog lät det oroväckande likt den där andra stormakten, lanse-rad för ett par decennier sedan av en annan statsminister som absolut inte var moderat: den moraliska.

ATT SKILJA PÅ DEN MORALISKA stormakten och den humanitära är förvisso inte det lättaste. De båda flyter lätt ihop.

Men den bakomliggande tanken är i stort sett densamma, om Sverige som ett lite mer insiktsfullt land än andra, befolkat av ett folk och politiker som sett ljuset i en ocean av mörker.

Sverige och svenskarna som lite finare och förmer, som handelsresande i godhet och välvilja gentemot dem som inte har lyckats riktigt lika väl i sitt samhällsbygge.

På Palmes tid hängde idén om Sverige som en moralisk stormakt nära ihop med ett annat begrepp med lös förankring i verkligheten: den så kallade neutraliteten. Den var det inte mycket bevänt med egentligen, skulle det visa sig, men för stormaktsbygget var den central.

En moralisk jätte skulle akta sig för alltför nära beröring med de båda supermakterna.

Fredrik Reinfeldt, högsta representant för den nutida stormakten, gick för sin del knappast i täten för ett svenskt Natomedlemskap under de åtta åren i Rosenbad. Fortfarande handlar svensk säkerhetspolitik om att kombinera en viss formell distans med ett pragmatiskt militärt samarbete, hela vägen in i kaklet.

UNDER VALRÖRELSEN ANSLÖT SIG så småningom även hans utrikesminister till budskapet om den humanitära stormakten. För Carl Bildts del lär betoningen dock mer ha legat på stormakt än på humanitär.

Som den klassiske moderat Bildt är ser han Sverige rätt naturligen i rollen som stormakt – men då handlar det om att fullfölja den historiska uppgiften i landets närområde, och i relation till den gamla arvfienden i öst.

Desto mer uppseendeväckande är att just biståndet skulle bli alliansregeringens kanske starkaste utrikespolitiska kort; det har aldrig tidigare varit en moderat paradgren.

Detsamma gäller FN, som inte intresserat moderater det minsta under partiets 110-åriga historia. Inte förrän Fredrik Reinfeldt började tala i nya termer, av vilken anledning det vara må, och öppnade de svenska hjärtana och gränserna för all världens folk.

Fast att så många här i världen väldigt gärna vill leva och dö i Norden kan nog varenda moderat väldigt väl förstå. ✨

Ann-Sofie Dahl är docent i internationell politik och Senior Research Fellow vid Center for Militære Studier i Köpenhamn.

I korthet

INSPEL

Omgärdad av gamla pinjeträd och kalkstensmurar i det som kallas för The German Colony i centrala Jerusalem sitter forskningschefen på tankesmedjan *Molad*, Assaf Sharon, lugnt och röker. Molad, ett icke-partibundet forskningsinstitut med ambitionen att stärka demokratin i Israel, har bara funnits i två år men har redan fått en hel del utträttat.

Senast lyckades man via domstol stoppa riktat ekonomiskt stöd till bosättare i stadsbudgeten med hänvisning till att det är olagligt med den typen av subsidier.

Vi talar om den senaste utvecklingen i den så kallade konflikten. Om reaktio-

nerna i Israel och Sverige på den svenska regeringens erkännande av staten Palestina. Jag berättar att det höjts röster i Sverige om att strategiska kursändringar bör gå korrekt till, att ett sådant viktigt utrikespolitiskt beslut först ska diskuteras i utrikesnämnden och sedan läggas fram i riksdagen.

– Jag avundas er svenskar, ni bryr er om demokratiska procedurer, kommenterar Sharon leende.

Han är bedrövad över att till och med arbetarpartiets ledare Yitzhak Herzog är emot det svenska erkännandet. Överlag har alla politiker oavsett färg varit måna om att framstå som exemplariska patrioter efter 50-dagarskriget i somras. Fler och fler intellektuella både i Israel och i Palestina ansluter sig till enstasidén, en farlig utveckling anser Sharon. I essän "The One-State Delusion" belyser han svagheterna, motsägelserna och inte minst riskerna med den uppfattningen.

Men det finns stöd för den svenska linjen. Den 13 oktober, samma dag som det brittiska underhuset röstade för ett erkännande av Palestina, överlämnades ett brev till stöd för detta under-tecknat av 363 ledande inom den israeliska offentligheten, initierat av Alon Liel, fd generaldirektör på israeliska UD, Amiram Goldblum, en av grundarna till *Peace Now* och Yehuda Shaul från *Breaking the Silence*.

Louise Belfrage

Seglatsen till Byzantium

I "Sailing to Byzantium" skildrar W B Yeats åldrandet och konflikten mellan kropp och själ. Skrivandet av dikten ger honom ett nytt liv.

Av Carl-Johan Malmberg

I min förra artikel, *Axess* 7/2011, visade jag hur William Butler Yeats mötte den neobysantinska arkitekturen i Stockholms stadshus och mosaikerna i Gyllene salen. De inspirerade honom till ny diktning. Tre år efter Stockholmsbesöket, i september 1926, skriver han "Sailing to Byzantium", den första av två dikter med bysantinska motiv. En dikt i jagform, en av Yeats många där jaget är diktaren själv, sådan han ser sig, sådan han vill bli sedd, sådan han – i diktens form – förvandlar sig till. "Sailing to Byzantium" handlar om åldrandet, om kropp och själ i konflikt med varandra, och om försök att övervinna den konflikten. Men det är framför allt en dikt om nya möjligheter för dikten och diktandet, om upptäckten av en ny sång.

"Sailing to Byzantium" är en av Yeats mest tolkade och kommenterade dikter. Särskilt har forskningen sysselsatt sig med de tänkbare källorna till den. Man har pekat på den nyvaknade vurnen för Bysans under de första decennierna av 1900-talet hos poeter, konstnärer och konsthistoriker. Man har erinrat om Yeats starka upplevelser av bysantinsk konst i Ravenna 1907 och på Sicilien 1925. Man har spårat influenser från dikter av Shelley och Coleridge eller från *Kung Lear*, Shakespeares stora drama om åldrandets fenomenologi. En möjlig förebild för den gyllene fågeln i diktens avslutning har man hittat i H C Andersens saga "Kejsarens näktergal".

Andra före mig – T R Henn, Giorgio Melchiori och Roy Foster – har sett Stockholms stadshus som en viktig inspirationskälla. "Stockholmsspåret" är på sätt och vis unikt: här mötte Yeats det bysantinska inte som historisk fakticitet utan som nutida fantasi. Jag tänker mig att det var just möjligheten av en fantasiskapelse som lockade Yeats. Hans Bysans är dikt, inte kulturhistoria, låt vara "dikt på vissa verkligheter", för att använda en formulering av Strindberg om sitt diktande.

"Sailing to Byzantium" har fyra avdelningar och Yeats använder för första gången den aristokratiska versformen *ottava rima*, lämpad för dramatisk lyrik och använd av Tasso och Ariosto under renässansen och Byron under romantiken. Dikten lyder:

I That is no country for old men. The young
In one another's arms, birds in the trees
– Those dying generations – at their song,
The salmon-falls, the mackerel-crowded seas,
Fish, flesh, or fowl, commend all summer long
Whatever is begotten, born, and dies.
Caught in that sensual music all neglect
Monuments of unageing intellect.

II An aged man is but a paltry thing,
A tattered coat upon a stick, unless
Soul clap its hands and sing, and louder sing
For every tatter in its mortal dress,
Nor is there singing school but studying
Monuments of its own magnificence;
And therefore I have sailed the seas and come
To the holy city of Byzantium.

III O sages standing in God's holy fire
As in the gold mosaic of a wall,
Come from the holy fire, perne in a gyre,
And be the singing-masters of my soul.
Consume my heart away; sick with desire
And fastened to a dying animal
It knows not what it is; and gather me
Into the artifice of eternity.

IV Once out of nature I shall never take
My bodily form from any natural thing,
But such a form a Grecian goldsmith make
Of hammered gold and gold enamelling
To keep a drowsy emperor awake;
Or set upon a golden bough to sing
To lords and ladies of Byzantium
Or what is past, or passing, or to come.

>>

W B Yeats sommarhem Thoor Ballylee som det ter sig på Thomas Sturge Moores omslag till *The Tower* från 1928. "Sailing to Byzantium" inleder diktsamlingen.

Anders Österling översätter musikaliskt och metriskt troget:

Där trivs ej gammalt folk. Naturens gång,
ungt blod i famntag, fågellek i lund,
döende släktens bråda växelsång,
laxrika fall och makrill-blanka sund,
allt i det landet prisar sommarn lång
vadhelst som föds och dör i samma stund.
I sinnlig yrsel alla där försmå
De andens verk som skapas att bestå.

En gammal man är blott ett uselt ler,
en käpp och trasor om ej själen käckt
kan sjunga högre jubelsång ju mer
där slites hål på dödlighetens dräkt.
Men intet studium en styrka ger
som andens skapelser av äldsta släkt;
och därför for jag över havens skum
hit till det heliga Byzantium.

O vismän stående hos Gud i glans
som på en mur av gyllne mosaik,
stig ner från lågorna i helig dans
och bliv min själs magistrar i musik!
Förtär mitt hjärta, en begärssjuk mans,
ty sammankedjat med ett djuriskt lik,
det vet ej vad det är; och låt mig bo
i evighetens konstverk som är ro.

Löst ur naturen skall jag utanför
dess former välja mig till form blott en:
den som med konst en grekisk guldsmed gör
av hamrat guld och emaljerad sten
för någon sömnig kejsares humör;
så skall jag sjunga på en gyllne gren
för ädla herrskap i Byzantium
om ting som ägt och skola äga rum.

Yeats är *anslagets* poet: med sitt sträva konstaterande är "That is no country for old men" en minnesvärd diktöppning. Men också ett dramaturgiskt knep; landet där unga trivs men inte åldringar har han redan lämnat, visar det sig i avdelning II: "And therefore I have sailed the seas and come / To the holy city of Byzantium." En resa från plågsam nutid till frigörande dåtid – men också från verklighet till dikt: dikten som önskeuppfyllelse. Det delar den med Yeats mest berömda ungdomsdikt, "The Lake Isle of Innisfree" från 1888. Där vill han resa från den sterila staden till det sinnliga landet, och omslutas av naturens frukt-samhet. Här, i "Sailing to Byzantium", är resan omvänd: från landet och naturen, till staden, den konstlade och andliga, den som ska lösa honom ur fångelse hos kretsgången av sinnlighet och begär.

Det hör till styrkan hos "Sailing to Byzantium" att landet Yeats lämnat – Irland med dess överdådiga natur och fattiga kultur? den eviga ungdomens rike, det mytiska Tir-na-nÓg? – framställs så rikt, så inbjudande, så lustfyllt; det är metaforiskt tätt och impressionistiskt målande på samma gång. Hans "laxrika fall och makrillblanka sund" som Österling översätter det fint är pastoral idyll, på liknande sätt som i "Innisfree", senviktorianis-

mens mest fulländade pastoral. Men i det pastoral hör han nu inte längre hemma, och han konstaterar sitt utanförskap med otålighet, viss ilska. "Genom att gräla med andra skapar vi retorik; genom att gräla med oss själva skapar vi dikt", skriver han i *Per amica silentia lunae*, den vackra prosaboken från 1917; "Sailing to Byzantium" är Yeats gräl med sig själv. Hur ska jag leva? frågar han sig. Och viktigare: hur ska jag sjunga? Hur och om vad, när kroppen faller sönder, blir ömklig och skröplig – fast begäret ändå finns kvar?

I avdelningarna III och IV tänker sig Yeats två svar. Det första är att gå i lära hos visa män i Guds eld, förändligade kristna helgon, som de som avbildas i bysantinska mosaiker: strama, statuariska, självtillräckliga. Låt dem bli "singing masters of my soul", "min själs magistrar i musik", önskar han. Då ska deras eld förtära hans begärssjuka hjärta, rena det – så som kristna asketer brukar tänka sig andens seger över kroppen. Det slags sång som en sådan eldsförvandling gör möjlig är tidlös, själva evighetens konstfullhet; "gather me / into the artifice of eternity" skriver Yeats; "låt mig bo / i evighetens konstfullhet som är ro" översätter Österling och fångar vackert Yeats önskan om ett uppgående i det moderligt-faderligt omslutande.

Men Yeats avvisar den lösningen i diktens häpnadsväckande sista del. Om livet i lära hos helgonen är helt och hållet konventionellt – och både statiskt, passivt och regressivt – är det liv han nu presenterar helt och hållet originellt, rörligt och aktivt, en fyndig bild för det nya, låt vara med viss förebildlighet (inga bilder hos Yeats, hur egna de än tycks vara, är utan förankring i traditionell symbolvärld, det han kallar *The Great Memory*): en konstgjord fågel, som "en grekisk guldsmed gör / av hamrat guld och emaljerad sten".

Ett liv som livlöst ting? Fast fågeln har ett slags liv i all sin konstgjordhet, ja *genom* sin konstgjordhet. "It is arguable that Western civilization was saved by its craftsmen", menar Kenneth Clark i boken *Civilization* från 1969 och pekar på västerlandets benägenhet att ladda kostbara ting med magi: fetischer, talismaner, kultobjekt blir levande, förunderliga i sin skönhet. Fast är det verkligen i den egenskapen Yeats vill fortleva, som människa, som diktare? Övertygar drömmen?

Den är minst sagt bisarr. Thomas Sturge Moore, vän och formgivare av flera av Yeats böcker, skriver till Yeats att han inte övertygas av den gyllene fågeln; den frigör sig inte ur fångenskapen i naturen. Harold Bloom ser hela dikten som svag och menar att den genom sin avslutning är antihumanistisk. Men kritikern William Empson ser den som stark och hävdar i en helt och hållet unik läsning att Yeats måste ha skämtat. I diktens avslutande del visar "han prov på utsökt smak genom att göra sig lustig; den är en enda lång, härlig mening med sina lekfulla, schvungfullt skuttande rytmer som Oscar Wildes komiska prosa".

Jag tilltalas av Empsons läsning. Dikten blir en serie överraskande metamorfoser och Yeats bilder, särskilt den avslutande, hör framför allt hemma i diktens universum. Och det är fullt möjligt att

”

*Hur ska jag leva?
frågar han sig.
Och viktigare:
hur ska jag
sjunga? Hur
och om vad, när
kroppen faller
sönder, blir
ömklig och
skröplig – fast
begäret finns
kvar?*

William Butler Yeats.

FOTO: WRITER PICTURES/TT

skriva in "Sailing to Byzantium" i det som Vivian Mercier kallar "the Irish comic tradition", en tradition kännetecknad av ett lika drastiskt genretrots som livstrots, av blandningar av högt och lågt, av lätthet och tyngd, satir och parodi, ofta på tragisk grund. Swift, Wilde, Joyce, O'Casey, Yeats i sina sena pjäser, Beckett. En tradition där dikten bestämmer verkligheten och inte tvärtom.

Yeats emblem för sitt nya diktarvaru är oväntat och provocativt; Irlands störste diktare, senatören och nobelpristagaren Yeats vill bli en konstgjord fågel. Det går att se fågeln som en variant av 1890-talets, Oscar Wildes och dekadenternas utmanande naturfientlighet och konstexaltation. Att se bilden som komisk löser inte den osäkerhet vi ställs inför genom den. För det ligger något oroande i att Yeats tar som sin uppgift att sjunga "för ädla herrskap i Byzantium" om "what is past, and passing and to come", det som varit, är och ska bli till (Österling missar i sin översättning att det är tre tempus det handlar om, och han missar andra triader i dikten som "Whatever is begotten, born, and dies"). Handlar det om underkastelse under makten eller om fri självskapelse – Yeats

är diktaren som ständigt skapar om sig själv? Om opersonlig tjänstgöring, ett hyllande, eller om hån och häckande? Eller är allt en fri lek med bilder?

Hur Yeats själv tänker sig innebörden av sin dikt vet vi inte. Och även om vi visste det vore det inte liktydigt med vad han faktiskt säger i den. Till väninnan Olivia Shakespear skriver han den 5 september 1926: "I wrote a poem about Byzantium to recover my spirits." Skrivandet ger honom nytt liv. Och där ligger också storheten hos dikten för oss: en dikt, eller för den delen ett konstlat föremål, en emaljfågel, kan ge oss nytt liv – det liv som ligger i att försöka förstå det konstfullt skapade men också, rätt oberoende av all förståelse, njuta av det som självtillräcklig artefakt. Det poetiska språket blir liktydigt med fågeln: båda har taktilitet. "Så rör vi vid tingen", säger Rilke i *Duinoelegierna*. Att läsa "Sailing to Byzantium" är en fråga om beröring.

I Yeats poesi, särskilt den sena, är den bild och den scen som manas fram ofta så starka i sig själva att de förblir bild och scen – *monuments of its own magnificence*. De tar plats i diktens annorlunda. Det utsagda blir ut-sagor: påhitt någonstans i mellanrummet mellan profetia och verklighetsrapport, orakelord och intet. ✿

Londons atenska guldålder

Demokrati och konkurrens gör London till världens mest attraktiva stad. Här lever det bästa av det antika Greklands anda vidare, konstaterar Boris Johnson.

Av Boris
Johnson

Jag förspillde min ungdom. Under den period då de flesta normala ungdomar spelade Grand Theft Auto eller upptäckte tio intressanta uppgifter om Pamela Anderson är jag rädd för att jag på egen hand – runt 13 år gammal – brukade ta tunnelbanan och besöka British Museum.

Jag gick omkring bland egyptierna med katthuvud och babylonerna med klövfot och assyrierna med skrivmaskinsskagg och alla de andra barbariska och skrattretande gudomligheterna från Främre Orienten, tills jag banat mig fram till den innersta och heligaste helgedomen i Londons förnämsta kulturtempel, Duveen Gallery.

Och där brukade jag, liksom så många andra före och efter mig, tacka den något korkade 7:e earlen av Elgin. Ja, jag brukade i mitt stilla sinne lyckönska denne skymfde men oskyldige skotske diplomat som år 1803 lade den jättelika summan 75 000 pund, av sina egna pengar, på att rädda dessa skatter från den osmanska kalkmilan, och som på så sätt lät mig och alla andra Londonbor få en aning av en uppfattning om den revolution som ägde rum i Aten på 400-talet f Kr.

När man går in i den salen känns det som om man befinner sig i en ny och bättre värld.

Bakom sig har man lämnat de totalitära tyrannierna, med sina stela och robotliknande tåg med fångar, sina likriktade arméer, sina skådeplatser med förnedring och massakrer och huvudlösa lik som kastas i floden Tigris (*plus ça change, tyvärr*). Man lägger märke till en stämningsförändring.

Det handlar inte bara om skulpturernas kvalitet; det handlar om inställningen till motivet.

Om man tittar på ryttarna i det panatheneiska festtåget på Parthenonfrisen så ser man att en har ridstövlar på sig, en annan har valt sandaler för den stora dagen, en klappar på huvudet, en

annan har problem med en oregerlig ko; och höfternas svängande och halsens unika uttryck får en att inse att bildhuggarna försökte visa någonting nytt: att det var meningen att det här skulle vara de riktiga människorna i Aten, lika viktiga som de olympiska gudarna.

Efter århundraden av krypande och darrande inför fiskgudar och kogudar och himmelsgudar bevittnar vi individens ankomst – individen som äntligen står i centrum för uppmärksamheten i berättelsen om mänskligheten.

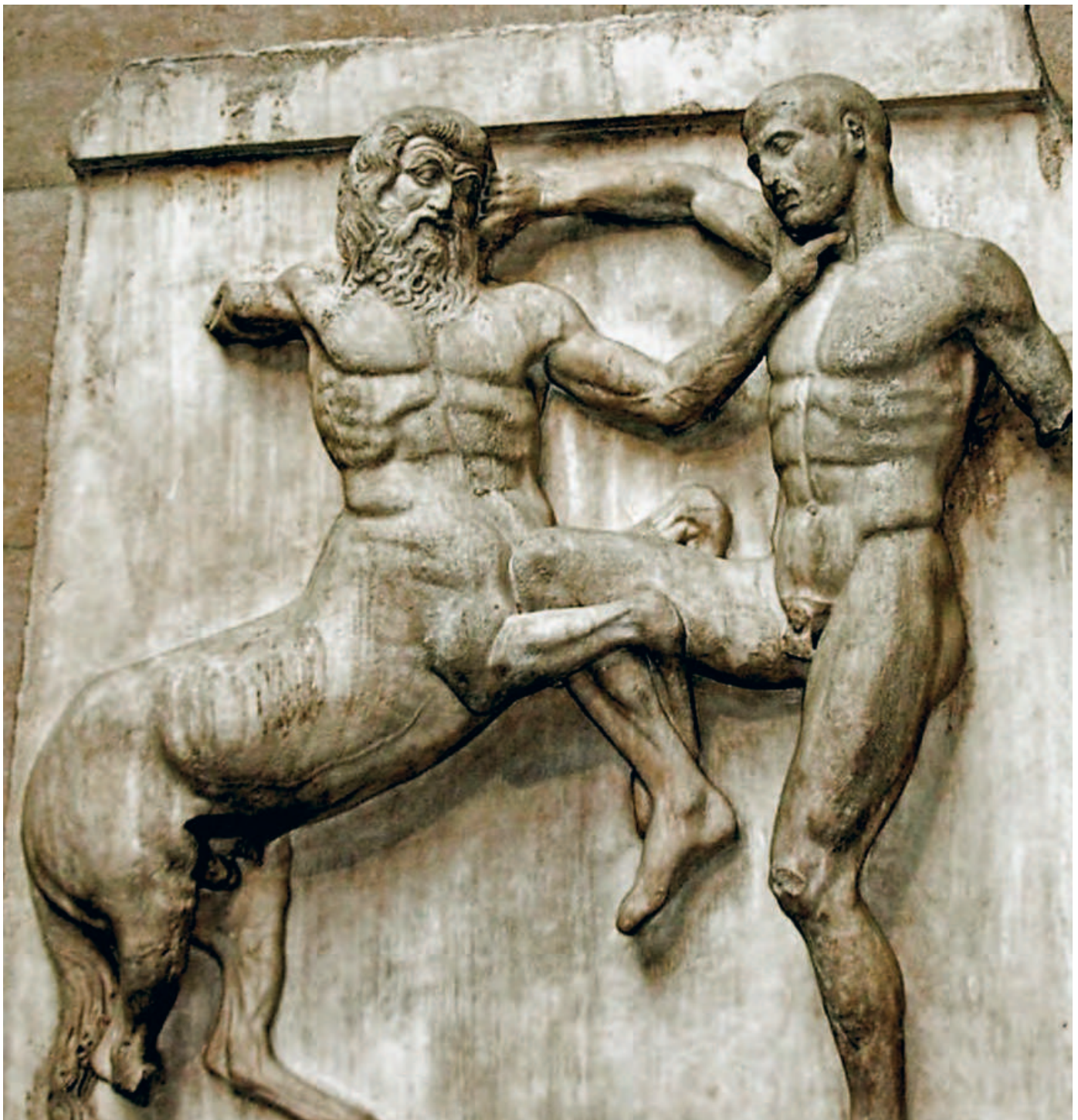
Jag kunde vagt förstå detta som tonåring, och för atenarna var det mycket klart att någonting underbart höll på att hända. Världen är full av fantastiska saker, säger Sofokles – som hade stridit med Perikles i samma militära fälttåg – och ingen-ting är mer fantastiskt än mänskligheten.

Inte Zeus med sina åskvigar, inte Poseidon med sina jordbävningar, inte ens Apollon med sina farsoter – människan är den märkligaste och mest skrämmande varelsen på jorden. Människan är alltings mått, sade Protagoras från Abdera, som också var Perikles lärare; och grekerna var de första som verkligen försökte mäta allting.

När man ser på denna supernova av klassisk atensk intellektuell aktivitet – filosofernas hädiska undersökningar, komediförfattarnas skatologiska satir, tragediförfattarnas perversa psykologiska utforskanden, historikernas cynism, Aristoteles grubblande kring bläckfiskens fortplantning – måste man fråga sig: Varför just då? Varför föll alla bitar på plats i Aten?

Ja, det underlättade att de var relativt välbärgade. De hade hittat en jättelik silvergruva i Laurion i Attika, och år 483 fattade de det avgörande strategiska beslutet att investera i infrastruktur för transporter, och med den största flottan i hela

Boris Johnson är
Londons borgmästare.

Kentaur i strid med en lapither på en av Parthenons metoper.

FOTO: ADAM CARR
/ WIKIMEDIA COMMONS

Medelhavet kunde de införa skatt på så gott som varenda fartyg till sjöss.

Men det var inte bara en fråga om ekonomi. Titta en gång till på de där friserna och metoperna.

Vad lägger du märke till, eller rättare sagt – vad är det som saknas? Vem är det som inte finns där bland atenarna? På samma sätt som i friserna från Främre Orienten finns där en del djur med människohuvuden – kentaureorna, fast de håller på att besegras och dyrkas inte. Där finns motiv från bataljer, fast inga hemskheter. Där finns inga kroppar utan huvud (jo, det finns gott om människor utan huvud, bland dem en stackars lapither vars huvud befinner sig i Aten och vars kropp befin-

ner sig i London; men inga avsiktligt halshuggna människor).

Vem saknas? Just det: där finns ingen kung, ingen farao, ingen Basileus som får sina stövlar slickade av fjäskande kammarherrar. Det här är en fullständigt uttrycklig ideologi i rörelse – ett firande av folkmakten. Parthenon är ett jättelikt målat juvelskrin som förhärskar atenarnas seger över barbarerna, en påminnelse om att de två gånger i mannaminne har segrat över den persiske kungens myllrande horder, och anledningen till att de vann berodde inte på att de fruktade kungen eller döden för hans slavmästares hand – som deras motståndare.

>>

De vann för att de slogs för en tanke, för *eleutheria*, för friheten, för rättigheter som de förlänats sextio år tidigare då Kleisthenes, Perikles mors farbror, hade inrättat ett styrelseskick som aldrig tidigare hade provats och som vi hävdar fortfarande leder oss idag, det vi kallar demokrati.

Den atenska demokratin var självklart långtifrån perfekt, och när vi säger att Perikles var demokrat måste vi modifiera påståendet, såsom Thukydides gör, genom att påpeka att han utövade suverän makt i Aten under mycket lång tid, och han ägnade sig inte enbart åt keynesianska åtgärdsprogram för offentliga arbeten.

Skälet till att han hade hjälm på huvudet var inte bara att han var flintskallig eller att han hade dolikocefal skalle, utan för att han ledde sina trupper i krig, och när Perikles och hans hopliter åkte för att kväsa ett uppror, såsom skedde med folket på Samos, kunde de vara orientaliskt barbariska – de lär ha korsfäst upprorsledarna på marknadsplatsen eller brännmärkt deras hud med symboler för underkastelse.

Det var Perikles som förvandlade det deliska förbundet till attiska sjöförbundet, som förde förbundskassan från Delos till Aten, och under upptakten till det slutligen ödesdigra peloponnesiska kriget agerade han som en superhök. Han avfärdade alla förslag på FN-liknande fredsutspel; han sade till atenarna att de kunde vinna; och han fick dem att underordna sina intressen staten – så att de evakuerade sina bondgårdar och lät dem plundras av spartanerna, medan befolkningen i Attika – kanske 400 000 människor – var instängd bakom de långa murarna, vilket ledde till att stora delar av dem dukade under i den förfärliga pestepidemi som tog livet av både Perikles och hans söner.

Perikles Aten utkrävde skatter och styrde med hjälp av våld. Det var en slavstat, med kanske så många som 50 000 slavar: män och kvinnor som kunde bli slagna av sina ägare eller sexuellt utnyttjade utan någon föreställning om samtycke; och vad gällde de så kallade fria kvinnornas liv hade de så gott som ingen formell politisk makt och inga politiska rättigheter. Och bara för att systemet kallades demokrati betydde det inte att det hindrade atenarna från att fatta fruktansvärda beslut – som att skicka fartyg för att massakrera hela befolkningen på Melos år 416, ett krigsbrott med alla mått mätt.

Men trots alla sina brister var det en demokrati – den första i historien där människor tog makten, och dessutom den hårda makten: *kratos*, styrka, inte bara *arche* eller ledning, och gav rätten att utöva denna *kratos* till *demos*, folket, den första gången någonsin då så många som 10 000 vanliga människor fördes samman för att rösta, som de gjorde i Pnyx; det första samhället som fick ett parlament – 500 människor som förberedde ärenden och stiftade lagar; det första samhället som subventionerade teaterbesök; det första samhället där man inte bara kunde välja folk – och glöm inte att Perikles blev vald, år ut och år in, i femton år – men där man kunde ta en skärva från en kruka och rista in ett namn på

den och skicka vilken politiker som helst som man inte gillade, oavsett hur mäktig han var, i exil.

Uteslutningen kunde drabba vem som helst. Den drabbade Themistokles, trots att han hade besegrat perserna på Salamis. Den drabbade Perikles far. Man behövde bara ett kvorum med 6 000 människor som fick rösta på sitt favorithatobjekt och pang så tvingades man tillbringa de följande tio åren med att rulla tummarna i Bulgarien. Man kan föreställa sig vilken känsla av personlig makt detta gav människorna som ristade på krukskärvorna.

Idag uppehåller vi oss, med all rätt, vid den atenska demokratis brister; och ändå är ingen modern demokrati perfekt. Vi lät inte kvinnor rösta förrän 1928 – efter Belgien och efter Turkiet – och ännu i denna dag har vi inte bara en adel som ärver sina säten i överhuset utan även religiösa representanter som inte utsetts genom val i vår lagstiftande församling. Vad beträffar amerikanerna gav de inte fullständiga medborgerliga rättigheter till alla raser förrän under min egen livstid, och atenarnas syn på invånarna på Melos var beskedlig i jämförelse med hur, exempelvis, presidenterna Andrew Jackson och Theodore Roosevelt betraktade den amerikanska ursprungsbefolkningen.

Ingen demokrati lever helt upp till idealen. Den viktiga poängen angående 400-talets Grekland är att det var första gången och platsen där detta ideal uttrycktes så klart och vackert. Läs det fantastiska talet som Perikles höll vintern 431–430 f Kr efter det första året av det krig han fortfarande trodde Aten skulle vinna.

Framför sig under ett heligt tält har han benen från dem som dött, och han måste förklara för det sörjande folket – mödrarna, fäderna, änkorna och de föräldralösa – vad de slogs för, och med ord som genast fångar läsarens uppmärksamhet, och som låter så moderna trots att de är så mycket bättre än alla samtida politiska tal, försöker han sammanfatta skillnaden mellan Aten och resten av världen.

”Vårt statsskick söker ej likna andras lagar: vi utgör snarare föredöme än efterbild. Sitt namn har det fått därav att förvaltningen sköts inte av ett fåtal utan av flertalet – därför kallas det folkvälde. I enskilda tvister är alla lika inför lagen. När det däremot gäller uppskattningen av ens person så vinner den försteg i det offentliga livet som på något sätt utmärker sig, alltså inte alla och envar utan den duglige, och ingen fattig som är i stånd att på något sätt verka till statens bästa hindras av sin oansenliga ställning.

Fritt lever vi vårt offentliga liv, fritt även i vårt dagliga värv, utan inbördes misstänksamhet. Vi vredgas ej på vår nästa om han gör vad honom lyfter, och vi sätter inte upp några sura miner som ter sig sårande även om de ej skadar. Men om vi visar tolerans i vårt enskilda liv rättar vi oss däremot i det offentliga efter lagarna, främst av vördnad för dem. Vi hörsammar de ämbetsmän som för tillfället är vid makten och likaså lagarna, framför allt dem som stiftats till de förfördelades värn och de oskrivna bud som alla anser det vara en skam att kränka.”

”

Ingen demokrati lever helt upp till idealen. Den viktiga poängen angående 400-talets Grekland är att det var första gången och platsen där detta ideal uttrycktes så klart och vackert.

Skälet varför dessa ord slår an en sådan ton är att detta är vad vi fortfarande tror på och strävar efter i dagens London, en stad där vi blomstrar något oerhört eftersom vi, i motsats till så många andra platser i världen, faktiskt är trogna Perikles principer.

Han talar om rättssäkerhet, och framför allt om lagens opartiskhet; och jag skulle kunna påminna er om att brottsligheten i London har sjunkit med 18 procent under de senaste sex åren, och att vi patrullerar denna stad med en sådan rättviseskänsla att polisen nyligen tog fast hertigen av York för intrång i buskagen runt Buckingham Palace, och vi kastar våra parlamentsledamöter i fängelse om de så mycket som försöker skylla på hustrun när de kört för fort, och vi kastar hustrurna i fängelse, de också. Att vi så tydligt håller fast vid rättssäkerheten ökar förtroendet och lockar investeringar till London.

”Vi har också”, sade Perikles till atenarna för 2 500 år sedan, ”sörjt för all slags andlig vederkvickelse efter våra mödor: tävlingar och offerfester året om, och smakfulla hem och offentliga byggnader som gläder oss dagligen och förjagar missmodet.”

Det finns ingen anledning att orda vitt och brett om alla underbara saker som de moderna Londonborna har i sina hem eller gör som privatpersoner för att förjaga missmodet. Men i den offentliga sfären har vi fler konsertlokaler än någon annan stad, dubbelt så många teatrar som Paris, dubbelt så många bokhandlar som New York, och det kan knappast finnas någon mer storslagen offerfest än 2012 års olympiad, där vi offrade 9,3 miljarder pund på de största tävlingar som någonsin skådats i världen (och vars behållning avkastar hundrafalt i östra London).

Det är värt att lägga märke till att vi följde Perikles exempel. Han var snabb. Det tog bara nio år, från 447 till 438 f Kr, att planera, finansiera och bygga Parthenon, med alla dess storslagna skulpturer och bildstoder – samma tid som det tog London att röja och sanera platsen och sedan bygga de olympiska arenorna – bygget följde dessutom både tidtabell och budget.

Och sedan kommer Perikles till en av de mest avgörande jämförelsepunkterna mellan hans värld och vår. De är både jättelika centrum för frihandel och fri företagsamhet. Perikles säger: ”Tack vare vår stads betydelse kommer dessutom allt hit från hela jorden så att vi kan njuta av andra folks goda lika naturligt som om det vore vårt eget.”

Man behöver bara kasta ett öga på alla de exotiska produkterna i våra snabbköp för att förstå vad han menar med det. Här talar, först och främst, en man som har förstått vikten av infrastruktur för transporter – behovet av att kunna flytta varor och människor in i och ut ur detta stora handelscentrum så snabbt och effektivt som möjligt.

I början på 400-talet fattade atenarna det strategiskt avgörande beslutet att överge den grunda och trånga hamnen i Faleron och anlägga en ny tredelad superhamn i Pireus som var öppen dygnet runt och hade en mängd hamnbassänger; och det var så Aten blev den största ekonomiska makten

i Grekland, och det var så det nådde sin dominerande handelsställning i Egeiska havet – inte bara tillräckligt med fartyg utan också en tillräckligt stor hamn för att ta emot dem; och jag behöver väl knappast säga rent ut vilken lärdom vi kan dra av detta i vår moderna debatt om Londons flygplatser.

Om man lägger ihop allt detta, rättssäkerhet, bra transporter, fantastisk underhållning, en kultur som byggde på meriter och möjligheter, så förstår man varför folk strömmade till antikens Aten på samma sätt som de kommer till det moderna London. De ville bo där, arbeta där – och det var just i frågan om invandring som det fanns en grundläggande skillnad mellan Aten och dess fiender i Sparta.

Här kan det vara värt att påpeka att varken Perikles eller hans valmanskår vurmade för invandring, man gjorde en tydlig åtskillnad mellan infödda atenare och alla andra. De ansåg att den allra första atenaren, en snubbe som hette Erichthonios, inte ens hade kommit dit; han hade sprungit ur jorden efter det att Athena med nöd och näppe undgått att bli våldtagen av Hefaistos, torkade av smutsen på sin klänning med en bit ull och släppte den på marken.

Perikles utnyttjade denna chauvinistiska stämning, och år 451 utfärdade han ett dekret som innebar att man bara kunde bli fullvärdig atensk medborgare om både ens mor och far var födda i Aten – med följden att tusentals människor plötsligt riskerade jättelika böter eftersom de nu räknades som fast bosatta invånare av främmande nationalitet.

Att vara fast bosatt invånare av främmande nationalitet, eller metoiker som de kallades, innebar många nackdelar. Man fick inte rösta eller äga mark. Man riskerade att godtyckligt arresteras och drabbades av en skyhögt gästarbetarskatt. Och ändå kom de i stora skaror, på alla nivåer i samhället. Det fanns antagligen lika många metoiker i Aten som det fanns medborgare – 50 procent utlänningar, med andra ord.

Där fanns förmögna vapenhandlare. Där fanns Perikles älskarinna, den sköna och intelligenta Aspasia. Han älskade henne. Varje dag när han kom hem från arbetet kysste han henne och han grät när hon åtalades för att ha drivit en förstklassig bordell; och ändå var hon officiellt metoiker eftersom hon kom från Miletos i nuvarande Turkiet. Där fanns utländska intellektuella – retoriker som Gorgias från Leontini på Sicilien, matematiker som Theodoros från Kyrene i nuvarande Afrika, läkare som Hippokrates från Kos.

Och sedan fanns där byggmästare, rörmokare, murare, krukmakare, garvare. Titta på Erechtheion, en av de mest framstående byggnaderna i arkitekturhistorien, vars överbyggnad med karyatider – kvinnorna med korg på huvudet som tjänar som pelare – återspeglas överallt, bland annat på Euston Road, och som har det första provet på det äggstavsmotiv som man hittar överallt på byggnader i London.

Vem byggde Erechtheion? Av de 86 arbetare vars status går att fastställa var 24 medborgare, »

”

Det här är en fullständigt uttrycklig ideologi i rörelse – ett firande av folkmakten.

42 metoiker och 20 slavar. Med andra ord byggdes det huvudsakligen av motsvarigheten till dagens polacker och sydafrikaner.

Om vi ser tillbaka med utgångspunkt från 2000-talets London – där 40 procent av stadens invånare är födda utomlands – så upptäcker vi i vår andliga förebild samma oro över invandringen, samma patriotism och nationalism, men också samma vilja att välkomna de drivna och begåvade.

Nu kommer Perikles i sitt tal till den avgörande attitydskillnaden mellan atenarna och deras rivaler: ”Vår stad är öppen för alla, och aldrig utvisar

vi främlingar för att söka hindra dem från att finna ut eller se något som en fiende skulle kunna ha nytta av att få avslöjat.”

Här gör han den stora distinktionen mellan dem och spartanerna, vars bedrövliga xenofobi innebar att de varje år utvisade alla utlänningar i en ritual som var känd som *exelasia*. Jaha, kanske du säger: och vem vann det peloponnesiska kriget?

Det stämmer att långt efter det att Perikles dött, och efter det att hans efterträdare hade gjort ett antal katastrofala misstag, tog kriget slut med seger för Sparta; men det var en kortsiktig seger.

**Den stora offerfesten:
OS i London 2012.**

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

”

Det här är det vi tror på. Det här är det som gör London fantastiskt. Med Thukydides ord måste vi hålla fast vid det som ett verk som är avsett att användas i evighet.

Om du verkligen undrar vilken politik som var mest långsiktigt hållbar, öppenhet eller xenofobi, så kan du fråga dig när du senast läste spartansk poesi eller spartansk filosofi, eller vilka de stora spartanska tragediförfattarna eller spartanska konstnärerna var; eller åk till Sparta och ställ dig bland ruinerna – om du överhuvudtaget kan hitta de där få patetiska stengångarna – och jämför dem med underverken som man fortfarande kan beskåda i dagens Aten.

Det var den öppenheten gentemot världen som skapade atenarnas otroliga beredvilighet att överväga nya sätt att tänka och tala. Det var ett vanvördigt samhälle, där ledarna kunde smådas utan nåd. Det var ett intellektuellt nyfiskt samhälle, där folk utan fruktan antog att solen egentligen var en sten och att jorden var rund. Och som Perikles visar i det fantastiska avsnittet om den atenska friheten där ”vi vredgas ej på vår nästa om han gör vad honom lyster”, det var en värld där människor kunde ha roligt nästan nakna på alkoholdränkta fester på ett sätt som blir mycket tydligt på deras barnförbudna vaser.

Den atenska inställningen till nöjen – sprudlande men reglerade av konventioner – är föregångaren till den moderna Londonbons oskyldiga hedonism i slutet på arbetsdagen. Det är den känslan – att man kan uttrycka sig och ha kul utan att någon dömer eller skvallrar om en – som lockar människor till en framgångsrik metropol.

Och sedan finns det en sista beståndsdel som dessa städer delar; bränslestaven som får hela reaktorn att vibrera och nå en kritisk massa. Av alla begär i livet, sade Perikles, ”är ärelystnaden det enda som aldrig åldras”.

Grekerna tävlade om ära, om anseende, och det har även Londonborna gjort under alla tider. Shakespeare blev inte Shakespeare genom att sitta ensam i ett vindsrum i Stratford med en fjäderpenna bakom örat. Han kom till London och tävlade med Dekker och Marlowe och Fletcher om att få folk att slå sig ner på åhörarplatserna och cyklotronen darrade och han blev historiens främste författare. Och under 1600-talets vetenskapliga revolution rådde samma skälvande kaffehuskonkurrens mellan Boyle och Hooke och Newton och Flamsteed, alla sporrade de varandra till genombrott, och samma sak mellan 1960-talets rockband. Om man har tillräckligt med konsertlokaler och tillräckligt med band så får man helt plötsligt Rolling Stones och Kinks.

Aten hade dubbelt så många festivaler som alla andra städer, och när Sofokles och Euripides satte upp sina skådespel under dionysierna hoppades de inte bara på att kunna underhålla – de hoppades att de skulle vinna förstapriset.

Til syvende og sidst var det kärleken till äran som fick Aten att gå under. Kriget mot Sparta handlade i grund och botten om vem som var bäst, vem som hade status att kunna kalla sig Hellas ledare, och konkurrenskraften som gjorde Aten stort blev därmed också dess undergång. Vid krigsslutet var Aten förminskat och försvagat – ungefär som London var i slutet av de långa

våldsamma perioder som inleddes 1914 och tog slut 1945.

Och trots det, sjuttio år efter dessa krigs slut, denna otroliga sak: att London återigen är planetens skola, och att det är tack vare att vi har försvarat Perikles grundläggande ideal, demokrati och frihet. Skälet till att det där begravningstalet är så fascinerande är att när vi ser oss omkring i världen idag inser vi att dessa ideal är allt annat än banala och allt annat än allmänt vedertagna.

I Ungern, ett land som först nyligen gick med i EU, hör vi om fördelarna med den så kallade illiberala demokratin; vi ser enväldet i Kreml, vi ser den svindlande uppgången för våra vänner i Kina – där man gäckar Fukuyama genom att ansluta sig till marknaden samtidigt som man håller kvar vid kommunistpartiets överhöghet, hövligt och varmsamt begränsas människors rösträtt i Hongkong, och vad man än tycker om förtjänsterna med den taktiken: som väktare av stabilitet är det verkligen inte arvtagaren till Perikles demokrati.

Vi ser den allt större centralmakten i Europeiska unionen som paradoxalt nog urholkar de grundläggande rättigheterna för människorna i den. Över hela Mellanöstern ser vi ett växande antal människor som inte bara avrättar homosexuella och förtrycker kvinnor utan som skulle slå sönder i stort sett varenda skulpturskatt i Duveen Gallery av så kallad religiös princip.

Det finns människor världen över som på ett eller annat sätt tar avstånd från Perikles ideal, och därför är det desto viktigare att vi upprätthåller dem här i London. Vi måste hålla lågan levande, skydda Pallas Athenas uggla som fortfarande spökar på torgen i Bloomsbury; bekämpa dem som vill fullfölja Hitlers dagordning och slita bort Parthenons marmorskulpturer från sin plats i hjärtat av vår kultur.

Vi måste lära våra barn om de romerska och grekiska klassikerna och äggstavsmotivets ursprung och vi måste fortsätta att visa resten av Europa att i den här staden vårdar vi de urgamla färdigheterna hos de soldater vi ser på de atenska friserna, soldater som utbildades att hoppa upp på och av från en stridsvagn i rörelse, och vi måste trotsa hälso- och säkerhetsfanatikerna i Bryssel genom att hoppa ombord på och hoppa av från de öppna ingångarna på de vackra nya dubbeläckarna med samma frihet och elegans som de hoppande hoppliterna i Perikles Aten.

Och det är bara en liten del av det jag menar med den frihetliga anda som Perikles upphöjde, en anda av demokrati och tolerans och kulturell livaktighet och utbredd politisk delaktighet. Det här är det vi tror på. Det här är det som gör London fantastiskt. Med Thukydides ord måste vi hålla fast vid det som ett verk som är avsett att användas i evighet. ✨

Detta är en redigerad version av en föreläsning som gavs för Legatum Institute. Artikeln publicerades ursprungligen i *The Spectator* den 13 september 2014.

Översättning: Martin Peterson, citaten av Thukydides är översatta av Sture Linnér.

Valresultatet visar att debatten med Sverigedemokraterna fördes fel. För att lösa problemen med integration måste arbetsmarknaden öppnas.

Prata jobb i stället för kultur

Av Jasenko Selimovic

Valresultatet visar att debatten med Sverigedemokraterna fördes fel. För att lösa problemen med integration måste arbetsmarknaden öppnas.

Det finns ett ögonblick från valkampanjen som inte lämnar mig. Det var under en av de sista dagarna. Efter en avslutad debatt om bland annat invandring står jag vid scenen och tjuvlyssnar på en av SD:s anhängare, som bryskt förklarar essensen av partiets integrationspolitik: "Hur svårt kan det vara att fatta? Om du har en översvämning – stäng kranen".

Bilden återkommer till mig som en bumerang. Både för att den är brutal men också för att den hjälper till att förklara varför vi lyckades förlora 13 procent av väljarna till ett främlingsfientligt parti.

TIDIGT UNDER FÖRRA mandatperioden etablerade sig en idé, starkast förespråkad av *Aftonbladets* ledar- och kultursida, om att en debatt om integrationspolitiken kommer att gynna SD. Jag skrev då att "Om vi som vill ha ett bra Sverige, ett öppet Sverige, inte debatterar integrationsfrågorna, då kommer det att sluta med att Sverigedemokraterna är ensamma på banan". Men *Aftonbladets* Karin Petersson svarade: "Det finns en liten chans att Selimovic och Folkpartiets ledning bara är förskräckande naiva." En större chans var väl att jag och fp fiskade i grumligt vatten.

Ali Esbati, Gellert Tamas, Åsa Linderborg, Jonas Hassen Khemiri, America Vera Zavala och många andra vänsterskribenter skrev att det inte finns något att diskutera. "Våga vägra debatten", dundrade Esbati. Enligt dem var Sverige ett land genomsvyrat av strukturell rasism, och att diskutera integration var att väcka den björn som sover. SD:s översvämningsmetafor bemöt-

tes med ett: Nej, vi har ingen översvämning. 700 000 invandrare går till jobbet varje dag. Vill du ändå diskutera integration – då är du rasist. Ulf Bjereld, Marie Demker, Jonas Hinnfors, Peter Esaiasson hävdade till och med att forskning visar att partier som SD begränsas mest effektivt genom tystnad.

Nu vet vi hur effektivt det var. SD ökade från 5,7 till 12,8 procent.

Det är inte så konstigt. Väljarna kunde läsa i sin morgontidning att mediantid för att få ett jobb som invandrad var 7–8 år, och att det tar 12–17 år innan hela kullen är i arbete, de kände hur det plaskade vatten runt fötterna, och hörde samtidigt ett uni-sont "det finns ingen översvämning! Tycker du det är du rasist". Det konstiga är inte att Jimmie Åkesson vann 13 procent av rösterna. Det konstiga är att han inte fick fler.

Det ironiska var att samma människor som ville stoppa debatten i sina artiklar gav bevis på att de tänker fel. De brukade påpeka att SD inte har någon integrationspolitik, inga lösningar. Vilket ju stämde. Men ingen av dem funderade på varför.

Svaret var enkelt. Har man översvämning kan man lösa det på två sätt. Det ena är att stänga kranen. Det andra är att se till att ledningarna fungerar. SD ville inte ha några förslag på lösningar eftersom det skulle minska behovet av att stänga kranen.

Vänstern insåg inte att en utebliven debatt slussar väljare som tycker att det finns problem till bara ett parti och en lösning. De insåg inte att de bjuder SD på röster.

MED FACIT I HAND är det svårt att förstå varför. Men då glömmer man bort vänsterns överdrivna tilltro till strukturer, till medier och kapitalets påverkan över individen. De trodde väl att det räcker med att politiker i tidningar säger att det inte finns något problem för att väljarna skulle tro det.

Samtidigt öppnade denna strategi för en

”

Det konstiga är inte att Jimmie Åkesson vann 13 procent av rösterna. Det konstiga är att han inte fick fler.

Ceremoni för nya medborgare på Svenska flaggens dag i Stadshuset.

FOTO: BJÖRN LARSSON ASK/TT

oändlig *blame-game*. Båda sidor anklagade varandra för att "deras förslag liknar SD:s". Politik blev tidvis till en fars. Förmodligen framstod vi politiker i väljarnas ögon som inte bara verklighetsfrånvända utan också som omogna och ibland populistiska.

SD utmanade oss genom att ställa en väldigt otäck fråga. Men istället för att svara skrattade vi åt frågan, blev upptagna med att posera som "antirasister" och undvek ämnet. Väljarnas dom var inte nådig.

Jag ska inte överdriva. Även om vi varit mindre populistiska och pratat integration hade vi inte stoppat hela SD:s tillväxt. Bland deras väljare finns riktiga rasister och islamofober, de som ogillar stor invandring, globalisering och konkurrens, men där finns också de som är arga på att integrationspolitiken inte fungerar och de som ogillar att de andra partierna låtsas som om det regnar. Dessa människor hade vi kunnat stoppa.

SD:S VÄLJARE KOMMER ATT bli fler om vi fortsätter så. Samtidigt är jag rädd för en drastisk och krampaktig debatt. När folk nu plötsligt ropar på att "vi måste lyssna på SD väljare" får jag lust att svara att jag inte har något att säga till den hårda kärnan av SD:s väljare. Till de andra, de som röstade på SD för att vi var populistiska, har jag väldigt mycket att säga.

Ja, det finns problem. Inte för att för många kommer hit utan för att integrationen inte fungerar väl. Problemet är inte så stort som SD påstår, och påståendet att integrationen "inte har fungerat någonsans, någon gång" är lögn. I Tjeckien, Italien, Grekland, Ungern, Irland, Israel, Luxemburg, Portugal, Slovakien, Turkiet, USA,

Slovenien, Chile etcetera har utrikes födda högre sysselsättning än inrikes födda. Även i Sverige, med sin stängda arbetsmarknad, har flera grupper lyckats. Bosnierna som från kriget kom till Småland exempelvis uppnådde, trots dåvarande ekonomisk kris, 90-procentig sysselsättningsnivå efter några år.

Det finns alltså alternativ till att stänga kranen. Vad behöver då göras? Arbetsmarknaden måste öppnas. Ett land med generös invandring kan inte ha en stängd arbetsmarknad. Cirka 60 procent av dem som kom in i etableringsreform de första åren hade mindre än sex års utbildning. I Sverige finns väldigt få jobb för sådan utbildningsnivå. Inskränker S, Mp och V subventionerna för rot och rut blir de jobben ännu färre. Öppna upp arbetsmarknaden och subventionerna fler enkla jobb. Satsa samtidigt på obligatorisk utbildning.

Ska man prata kultur? Jag tycker inte det. Folk förändras och med tiden närmar de sig landets kultur. Bara landet orkar säga vad som gäller här. Det har vi inte vågat.

Diskriminering? Ja. Fast inte den vi brukar prata om: rasism och preferensdiskriminering. Den som grundar sig i ett "jag anställer dig inte för att jag hatar invandrare, muslimer, etcetera". Men otaliga mätningar och forskning påpekar att preferensdiskriminering i Sverige är mindre och toleransen större än i många andra länder, och att Sverige är ett föredöme vad gäller formella rättigheter. Det som drabbar invandrare är snarare informationsdiskriminering: "Jag anställer dig inte som elektriker för att jag inte har en aning om vad du kan. Har inget emot bosnier, men känner mig genuint osäker. Har ni har samma elsystem

som vi i Sverige? Är skolan bra? Informationsbristen fyller jag med mina föreställningar om din grupp. Vilket gör att det blev han från Jönköping som fick jobb."

DENNA DISKRIMINERING ÄR svår att komma åt. Det är omöjligt att skaffa sig kunskap om alla världens skolor, universitet. Den enda effektiva är att förändra föreställningen om vilka invandrarna är. Genom större arbetskraftsinvandring.

Kanada har cirka tio gånger större arbetskraftsinvandring än Sverige. En kanadensisk arbetsgivare förväntar sig följaktligen att bakom ett utländskt cv finns en välutbildad invandrare. I Sverige signalerar ett utländskt namn motsatsen. Ett somaliskt cv flyttas undan. Därför behövs arbetskraftsinvandring. Den förändrar attityder.

Slutligen måste vi förstå att vi nuförtiden är ett invandringsland. Sveriges politik har baserats på att ge folk skydd. Men sen, när behovet av skyddet upphör? Vad gör man då? Vi fortsätter i samma spår. Delar ut återvändandebidrag. Men vi skapar inte en känsla av en gemensam framtid, en delad identitet.

Invandrarna hör denna signal. Därför betraktar de ofta vistelsen i Sverige som tillfällig. Men lever med resväskor i hallen, upprätthållande kontakt med hemlandet via satellit-tv. Man lever i något slags "vänteläge", tillhörande varken landet man bor i eller landet man kommer ifrån. Vi behöver en gemensam identitet, ett nytt "vi" – en ny svenskhet, öppen, inkluderande. Den skulle ge invandrare en känsla av tillhörighet, erbjuda en möjlighet att sluta vandra och skapa gemenskap.

Jasenko Selimovic är folkpartistisk politiker.

TEMA

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Egenskaperna som formar en god karaktär – att kunna skjuta upp belöningar, att komma igen efter motgångar, att ha förmåga till flit och förkovran – är dubbelt värdefulla. Dels är de verktyg med vilkas hjälp människor kan förbättra sin situation, dels ser de till att man håller sig borta från trubbel. Ett gott samhälle är noga med att främja utveckling av den personliga karaktären och ser till att dygden får sin belöning.

Tänk på karaktären

Att utveckla karaktär är förmodligen den viktigaste uppgiften för ett civiliserat samhälle och alla dess individer. Även politiken kan lämna viktiga bidrag.

Av Richard V Reeves

I augusti 2011 rådde det panik på Londons gator. Det utbröt upplopp i Tottenham, delvis underblåsta av lokal ilska över att polisen skjutit ihjäl en man. Upploppen spred sig till andra stadsdelar, och senare även andra engelska städer. De skrämmande bilderna på horder av människor som plundrade skyltfönster och satte eld på bilar och bussar visades om och om igen i nyhetssändningar världen över. När polisen till slut lyckades kväsa upploppen hade värden för hundratals miljoner pund förstörts, 3 000 briter gripits och fem människor dött.

De politiska reaktionerna på händelserna var förutsägbart partitrogna. Vänstern skyllde på regeringens åtstramningsprogram och nedskärningar inom ungdomsåtgärder, trots att mycket få nedskärningar faktiskt hade gjorts. Högern såg kaoset som bevis på ren omoral. Premiärminister David Cameron beklagade samhällets "långsamma moraliska kollaps" i en upprepning av den grundtanke om ett "söndrigt Storbritannien" som han presenterat före valet.

Min gamle chef, biträdande premiärminister Nick Clegg, var mer förbehållsam. Han fördömde våldsamheterna och brottsligheten men krävde samtidigt att vi skulle försöka ta reda på vad det var som hade utlöst och underblåst upploppen hellre än att dra "reflexartade" (och självbelåtna) förhastade slutsatser. Han blev självfallet angripen av stora delar av tabloidpressen och motarbetad inom regeringen. Som en högt uppsatt konservativ rådgivare fräste till mig: "Vi vet vad som hände. Dåliga ungar med dåliga föräldrar gjorde dåliga saker. Vi behöver inte någon jävla forskning."

Trots det bildades en kommission – Riots Communities and Victims Panel – efter krav från Clegg. Medlemmarna samlade in vittnesmål, besökte de berörda stadsdelarna och presenterade sedan sina förslag för regeringen. Kommissionens slutsats var att den avgörande orsaken bakom upploppen inte var brist på pengar eller ens moral, utan brist på karaktär.

Kommissionen talade inte bara med ungdomar som hade deltagit i oroligheterna, utan också – vilket var avgörande – med hundratals

som kunde ha deltagit men valde att inte göra det. "Eftersom vi frågade vad det var som fick ungdomar att göra det rätta valet i stundens hetta insåg kommissionen vilken betydelse karaktär har", var den partipolitiskt obundna gruppens slutsats. "Det är ett antal egenskaper som tillsammans bildar karaktär, bland dem självdisciplin, flit, förmågan att skjuta upp belöningar och komma igen efter motgångar. Unga människor som utvecklar karaktär kommer att ha den bästa möjligheten att göra det mesta av sina liv." Och det är, så klart, mindre troligt att de deltar i upplopp, plundrar och anlägger bränder. Karaktär märks, precis som syre, mest när den saknas.

Slutsatsen om karaktär avviker uppenbarligen mycket från Labour-anhängarnas instinktiva känsla att upprorsmakarna saknade pengar i ett Storbritannien präglad av åtstramningar. Men den skiljer sig också från de konservativas svepande formuleringar om moral. Karaktär är, som vi kommer att se, inte synonymt med moral. Karaktär förenar egenskaper som initiativförmåga och klokhet som *kan* tjäna moraliska syften – men det finns ingen garanti för att så blir fallet. Karaktär är någonting betydligt vardagligare, men kan vara desto mer centralt.

Att utveckla karaktär är förmodligen den viktigaste uppgiften för ett civiliserat samhälle och alla individer i det. Misslyckas detta märks det inte bara när grupper ryker ihop i ett kort upploppsartat krig där alla slåss mot alla, utan även inom många traditionella områden som är avgörande för att människor skall blomstra. Frågan utgör ett av de viktigaste vardagsproblemen för makthavarna inom den amerikanska politiken. Detta gäller särskilt i de aktuella debatterna om brist på jämlikhet och rörlighet mellan samhällsklasserna. Klyftor i karaktärsutveckling korrelerar intimt med klyftor i inkomst, hur väl familjer fungerar, utbildning och sysselsättning. Karaktärsklyftan underblåser möjlighetsklyftan, och vice versa.

Om vi vill ha ett bättre, friare, rättvisare samhälle måste vi komplettera 1900-talets fokusering på starka institutioner med ett nytt »

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Träning ger färdighet.

FOTO: MIKAL SCHLOSSER/BAM/TT

(om än gammalt) intresse för starka individer. Det är av avgörande betydelse att våra ledande principer, precis som våra medmänskors, är så bra som möjligt.

Karaktär är ett mångsidigt ord. Diskussioner om karaktär, medborgaranda, värderingar, dygder, moral och medborgarskap kan lätt övergå i tomt prat. Exempel på egenskaper som kan falla under begreppet karaktär omfattar hjälpsamhet, storsinnet, visdom, mod, pålitlighet, kärlek, patos, förtroende, återhämtningsförmåga och ärlighet. Men när vi tänker på någon "med karaktär" eller vi har en "karaktärsreferens" inför en möjlig anställning har vi vanligtvis mer bestämda dygder i åtanke.

Som den partipolitiskt obundna lobbygruppen Character Education Partnership påpekar råder det en viktig skillnad mellan "moralisk karaktär" – vänlighet, ödmjukhet och liknande – och "prestationskaraktär", som består av de egenskaper eller färdigheter med det starkaste sambandet till utsikterna för att lyckas väl i livet, såsom flit och klokhet.

Det är den här gruppen av prestationskaraktärsdygder som förstärker en stor del av skillnaderna i förmågenhet, trygghet, samsättning och utbildning. De flesta av oss skulle självfallet föredra att bo i ett samhälle som befolkas av hyggliga, kärleksfulla, generösa människor. Men sambandet mellan utvecklandet av dessa moraliska karaktärsegenskaper och våra värsta samhällsproblem är inte lika klart. Brist på medkänsla hindrar vanligtvis inte människor från att lyckas i livet, men en bristande förmåga att planera inför framtiden eller dålig uthållighet kan definitivt göra det.

För mer än ett årtionde sedan uppmärksammade James Heckman, som fick Nobelpriset för sitt arbete inom det komplexa ämnet ekonometri, en studie som visade att det var mer troligt att barn som gått i ett särskilt förskoleprogram, Perry Preschool, avslutade gymnasiet och blev varken bidragsberoende eller råkade i klammeri med rättvisan och hade hyfsad lön i medelåldern. Men det fanns en gåta: studien visade också att skolans inverkan på den kognitiva förmågan (som den uppmättes i IQ-test) hade avtagit i tredje klass.

Heckman gick tillbaka till den ursprungliga informationen från Perry Preschool och upptäckte att en del lärarrapporter från grundskolan om elevernas uppförande och inlärningsförmåga aldrig hade analyserats. Lärarna antecknade om eleverna kom för sent, hur ofta de råkade illa ut för att ha ljugit eller svurit samt hur motiverade de var att arbeta. Heckman betecknade detta "icke-kognitiva förmågor" och gick igenom siffrorna. Han uppskattade att upp till två tredjedelar av fördelarna med Perry Preschool kom från förbättringar i dessa förmågor snarare än i matematik och läsning. Nästan över en natt föddes ett nytt forskningsområde inom samhällsvetenskapen.

Tillsammans med forskare som Robert Putnam, känd för boken *Den ensamma bowlaren*, och journalister som Paul Tough, författare till *How Children Succeed: Grit, Curiosity, and the Hidden Power of Character*, har Heckman fört in frågor om karaktär i debatter om ojämlikhet, social rörlighet och möjligheter. I studier av karaktär och dess roll är de flesta samhällsvetare och psykologer överens om att det särskilt är två karaktärsegenskaper som har inverkan på samhällsliga, utbildningsmässiga och ekonomiska resultat: flit och klokhet.

Min son har en T-shirt med följande budskap: "De som ger upp vinner aldrig. Vinnare ger aldrig upp." Det är detta flit handlar om:

uthållighet, karaktär, beslutsamhet. Det är förmågan att hålla fast vid en uppgift, särskilt en som i sig inte lönar sig. Det är naturligt att kalla någon som saknar flitens karaktärsstyrka "en person som lätt ger upp".

Psykologer har utforskat betydelsen av att vara uthållig hellre än att ge upp. Carmit Segal, numera professor vid universitetet i Zürich, jämförde resultaten från två prov: ett standardprov i kognitiva förmågor som mäter studiebegåvning och ett kodhastighetsprov som används för att mäta grundläggande kontorsförmågor. Kodhastighetsprovet består först av en lång lista med ord följda av nummer, som "spel = 6456, haka = 8930, hus = 2859". Detta följs av en ny lista där varje ord har fem möjliga sifferval som svarsalternativ. En provfråga kan till exempel lyda: "hus' a) 1117 b) 2859 c) 6227 d) 7150 e) 7489". Provet är löjligt enkelt men fruktansvärt tråkigt.

Segal kom fram till att människor som verkligen brydde sig om resultaten (militära sökande, till exempel) lyckades mycket bättre än uttråkade högstadieselever. Med hjälp av resultaten från 12 000 personer såg hon också att när kodproven gjordes utan något incitament att lyckas väl innebar de en påtaglig förutsägelse om framtida inkomster för befolkningen i allmänhet. För dem utan universitetsutbildning utgjorde i själva verket det insatslösa kodprovet en lika god förutsägelse om lönen i vuxen ålder som kognitiva provresultat.

Detta beror inte på att höginkomstagare är bättre på att koda eller att den här sortens uppgifter är vanliga på deras arbetsplatser. Som Paul Tough uttrycker det: "De klarade sig bättre av en enkel anledning: de ansträngde sig mer. Och vad arbetsmarknaden värderar är den sortens inre motivation som krävs för att verkligen anstränga sig på ett prov trots att det inte finns någon påtaglig belöning för att

lyckas väl. Utan att någon förstod det mätte kodproven en kritisk icke-kognitiv förmåga som har stor betydelse i vuxenvärlden."

Provet mätte inte kodandet; det mätte karaktär. Senare studier, bland annat en av Collin Hitt och Julie Trivitt vid University of Arkansas, har kommit fram till att liknande flitmätningar förutser i vilken utsträckning folk studerar vid universitet, och särskilt i vilken utsträckning de avslutar sina studier.

Det visar sig dessutom att unga vuxna har god uppfattning om sin egen flitnivå och uthärtningsförmåga. Angela Duckworth, psykolog vid University of Pennsylvania och mottagare av MacArthur-priset, har utvecklat en självbeskrivande "bita ihop-skala", som bygger på i vilken utsträckning man håller med om påståenden som "Nya idéer och projekt avleder mig ibland från gamla" och "Jag avslutar allt jag påbörjar". Det mest slående som Duckworth kom fram till var att hennes "bita ihop-skala" var bättre på att förutse huruvida aspiranterna vid officershögskolan West Point skulle klara den hårda sommarutbildningen än betygsgenomsnitt, IQ eller militärens egen utvärderingsskala. Hon kom framför allt fram till att "det var mer än 60 procent troligare att kadetterna som låg en standardavvikelse högre än snittet i förmåga att bita ihop skulle fullfölja sommarutbildningen".

Flit har självklart alltid utgjort en förutsägelse om personlig framgång, men är förmodligen en särskilt viktig egenskap idag. Under den senaste tiden har tendensen på arbetsmarknaden inneburit en ökad betoning på karaktärsegenskaper på jobbet. Yrken inom tjänstesektorn – såsom företagsledare, läkare, lärare och

*"Ett av de enklaste sätten
på vilket våra beslutsfattare
kan värna och främja
karaktär är alltså genom
att värna och förbättra
människors möjligheter."*

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

advokater – kräver mer självständigt arbete och förlitar sig på inre motivering i lika hög grad som externa produktivitetssmått.

Karaktär har också stor betydelse för obetalt arbete. Framgångar på person-, familje- och grupplanen kräver flit. Äktenskapslöften omfattar ”i lust och nöd” av en anledning: par måste ofta framhärda under nöd för att nå lust. På samma sätt innebär det ett utdraget, hårt arbete att uppföstra ett barn. Precis som alla arbeten kan föräldraskapet utföras med energi och engagemang eller med ett minimum av ansträngning. Som alla föräldrar kan intyga är det nästan alltid enklare att parkera ungarna framför teven än det är engagera sig i dem – enklare, men inte bättre. Barnen med störst sannolikhet att blomstra är de vars föräldrar är beredda att härda ut under föräldraskapets slitiga, tålmodsprövande dagliga uppgifter. Utöver arbetet med att uppföstra vår avkomma behövs hårt arbetande människor för den avgörande uppgiften att bygga och underhålla våra samhällen. Det sociala kapitalet dyker inte upp ur tomma intet; det kräver människor som är starkt motiverade att hjälpa till och engagera sig i sina samhällen.

Flit är alltså en karaktärsegenskap som ligger till grund för framgång inom nästan alla aspekter i livet: skolan, arbetet, förhållanden, familjen och samhället. Självklart kan en person som är ”starkt motiverad” gå till överdrift, så att egenskapen blir någonting negativt. En aristotelisk känsla för måttlighet krävs också. Vi behöver hårt arbetande människor, inte stachanoviter; engagerade samhällsmedborgare, inte människor som lägger sig i allting; intresserade fäder och mödrar, inte curlingföräldrar. Ett gott liv kan inte vara aktivt 24 timmar om dygnet, sju dagar i veckan. Men utan flit är ett gott liv nästan omöjligt.

”Kampen att sätta vårt långsiktiga välbefinnande framför våra kortsiktiga begär utgör förmodligen det starkaste uttrycket för vår mänsklighet.”

Varför studera när du skulle kunna festa? Varför springa när du skulle kunna äta bullar? Varför spara för pensionen när du, i detta ögonblick, skulle kunna sitta bakom ratten på en blänkande ny bil? Varför inte prova på tung narkotika? Svaret på alla dessa frågor är detsamma: Vi värderar vår samtid såväl som vår framtid.

Detta är innebörden i och betydelsen av klokhet. Vi måste kunna göra en lönsamhetsanalys om en handling som ställer omedelbara behållningar och avlägsna kostnader i perspektiv. En förståndig person väljer att inte agera för den lilla njutningen nu om kostnaden blir stor smärta senare. Detta förefaller okomplicerat nog, men vårt släkte är naturligt närsynt och bortser irrationellt ifrån betydelsen av framtiden.

Vår hävds stora politiska filosofer har förstått klokhetens avgörande betydelse. Adam Smith identifierade två egenskaper som de ”mest nyttiga för oss själva” i *The Theory of Moral Sentiments*:

För det första överlägset förnuft och förstånd, genom vilket vi kan bedöma de avlägsna följderna av våra handlingar ... och för det andra självbehärskning, genom vilken vi förmås avstå från njutningar i nuet eller uthärda smärta i samtiden, i syfte att uppnå större njutning eller undvika värre smärta i en framtid. I föreningen av de två egenskaperna består klokhetens dygd, av alla dygderna är detta den som är mest användbar för individen.

John Stuart Mill upprepar denna princip när han beklagar hur ”människor ofta, av brist på karaktär, gör det nära goda till sitt val, trots att de vet att det är mindre värdefullt”. För båda tänkarna är förmågan att göra en korrekt lönsamhetsuträkning och sedan ha viljestyrkan att leva enligt den grundläggande för ett blomstrande liv.

Kampen att sätta vårt långsiktiga välbefinnande framför våra kortsiktiga begär utgör förmodligen det starkaste uttrycket för vår mänsklighet, för slaget mellan vårt djuriska kött och vårt resonerande förstånd. Och med tanke på att detta är en grundläggande mänsklig utmaning är det av intresse för hela samhället att vi handlar klokt. Klokhetens betydelse är särskilt tydlig när det gäller sociala problem som har med hälsa, sparande och fruktsamhet att göra.

En klok syn på framtiden är viktigt för hälsan, särskilt med tanke på den ökande utbredningen av ”livsstilssjukdomar” som har att göra med fetma, rökning och alkoholkonsumtion. Det kanske finns människor som verkligen föredrar att löpa framför att dricka – men om det verkligen stämmer så utgör de en mycket liten minoritet. För de flesta av oss kräver uppgiften att hålla oss friska att vi väger ögonblickets begär mot framtidens behov. Människor med en stark ”framtidsorientering” är, enligt forskning utförd av Ngina Chiteji, 7 procent mindre benägna att dricka alkohol och 17 procent mer benägna att träna.

Klokhet är, så gott som per definition, väsentligt för ekonomisk planering. Betydelsen av en dag i en avlägsen framtid är lätt att diskontera i jämförelse med nutiden. Det är inte förvånande att de som är mindre benägna att diskontera framtiden är mer benägna

att pensionsspara, och detta är knutet till att hela tiden arbeta upp sig från fattigdom till överflöd. En studie som Pew Research Center utförde 2009 visade att barn till låginkomsttagare som sparar mer än genomsnittet har 70 procent chans att ta sig ur den lägsta delen av inkomstskalan, jämfört med 50 procent av barnen till låginkomsttagare som sparar lite. Själva sparatet kan här utgöra en skillnad, kanske genom att det bidrar till att finansiera barnens universitetsutbildning. Men det förefaller lika troligt att benägenheten att spara

signalerar en klok inställning inom denna familj.

Sist men inte minst är klokhet viktigt i förhållande till sex och fertilitet. Oplanerade graviditeter orsakar en stor mängd ekonomiska och samhällsproblem, men fertilitetskontroll kräver ofta stark självdisciplin och en förmåga att förutse långsiktiga negativa konsekvenser, samtidigt som man befinner sig i en passionerad situation. Detta kräver vad en del sociologer kallar ”självändamålsenlighet” – eller klokhet.

Tonårsgraviditeter är på många sätt det urtypiska exemplet på ett misslyckande att kontrollera fertiliteten – men de demonstrerar också det viktiga ömsesidiga förhållandet mellan klokhet och möjligheter. Under de senaste årtiondena har antalet tonårsföräldrar sjunkit drastiskt, och de är nu nere på samma nivåer som senast sågs före andra världskriget. Men siffrorna har visat sig vara envist höga bland grupperna med lägst inkomster och sämst utbildning. Vid 17 års ålder är det bara 1 procent av döttrarna till mödrar med universitetsutbildning som själva blivit mödrar, jämfört med 11 procent av dem vars mödrar inte gick ut gymnasiet.

Det är lätt att antyda att fattiga tonåringar som blir föräldrar irrationellt diskonterar framtiden och därmed misslyckas med att uppvisa klokhetens dygd. Denna antydning är antagligen delvis sann. Men hela sanningen är mer deprimerande. Tonårsgraviditeter verkar ha begränsad inverkan på livsutsikterna för denna grupp, eftersom deras livsutsikter redan är så mycket sämre. I stort sett offrar de inte möjligheter till välbefinnande och trygghet på lång sikt för kortsiktiga nöjen; deras utsikter för framtida nöjen är så dåliga att det av ren

>>

beräkning verkar betydligt vettigare att jaga kortsiktiga nöjen än för en tonåring från en mer välbärgad familj.

Det som ser ut som obetänksamt uppförande för dig och mig – och skulle räknas som obetänksamt uppförande för våra egna barn – visar sig vara rationellt för dem som befinner sig längst ner på inkomstskalan. Den viktigaste slutsatsen för beslutsfattarna är att uppgiften inte rätt och slätt består av att lära ut klokhet, utan att förbättra framtidsutsikterna för dessa unga vuxna så att de får ljusare möjlig framtid som de kan jämföra nutiden med.

Ett av de enklaste sätten på vilket våra beslutsfattare kan värna och främja karaktär är alltså genom att värna och förbättra människors möjligheter. På samma sätt som med tonårsflickorna som blir gravida eftersom de inte ser några framtidsutsikter skulle en politik som främjar möjligheter troligen främja klokhet. Möjlighetsagendan är en karaktärsagenda, och vice versa.

En variant på det mest berömda experimentet som bevisar betydelsen av klokhet, "marshmallowprovet", tillhandahåller ytterligare bevis på sambandet mellan klokt handlande och framtida möjligheter. I det ursprungliga marshmallowprovet erbjöd Walter Mischel, professor i psykologi vid Stanford, fyraåringarna en marshmallow, men han sade åt dem att de skulle få en till om de väntade i ungefär en kvart. Ett årtionde senare hade barnen som väntade standardprovresultat som var 200 poäng högre än de som inte kunde bärga sig och åt upp marshmallowen på mindre än 30 sekunder. Budskapet är klart: Barn som kan skjuta upp belöningar klarar sig bättre i skolan och i livet.

Men det visar sig att pålitligheten för den vuxne som utlovar den extra belöningen också är viktig. Forskare vid University of Rochester gjorde år 2012 om marshmallowprovet, men de skruvade till det lite. Före marshmallowprovet gav de fyraåringarna några gamla kriterior och sade att om de kunde vänta några minuter så skulle de få nya kriterior. Hälften av dem fick nya kriterior. Den andra hälften fick en ursäkt och blev tillsagda att nöja sig med de ursprungliga kriterierna. När det sedan blev dags för marshmallows var det, föga förvånande, barnen som tidigare hade fått nya kriterior som utlovat som väntade, i genomsnitt fyra gånger så lång tid (12 minuter), på en andra marshmallow i jämförelse med dem som hade blivit besvikna.

Detta var en lite studie, med den kastar ett nytt och klagande ljus över det ursprungliga resultatet. Klokhet är en karaktärsstyrka som till stor del förvärvas genom att man lär sig att belöningarna man får efter att ha väntat är verkliga. När vi, genom erfarenhet och upprepning, lär oss att det är värt att offra nutiden till förmån för en belöning längre fram vänjer vi oss vid att vänta, skjuta upp belöningen och investera i framtiden.

Här finns det konsekvenser för politiken. Klokhet är en väsentlig del av de karaktärsförsättningar som krävs för att ta sig ur en fattig del av samhället. Men de utlovade belöningarna måste finnas inom trovärdigt räckhåll. Barn som hela tiden blir besvikna kan knappast kritiseras för att leva för stunden. Och fattigdom är en dålig mylla för att utveckla karaktärsstyrkor. Möjligheter bygger karaktär, på samma sätt som det omvända.

I brist på klokhet finns det starka skäl för en politik som "knuffar" familjer och individer i rätt riktning. Cass Sunstein och Richard Thaler, till exempel, anser att företag automatiskt borde värva sina medarbetare till pensionssparande, något som det är lag på i Storbritannien. Inom alla områden där klokhet råder finns det i själva ver-

ket anledning för myndigheterna att ge människor som annars inte handlar särskilt klokt en knuff i rätt riktning. Sådana knuffar omfattar de ökända portionsbegränsningarna för läsk och mat, "självförbud" mot casinobesök och lagar om bilbälten och motorcykelhjälm.

Den ökande acceptansen för att myndigheter knuffar folk i rätt riktning pekar på ett djupare problem: ett karaktärsproblem. Den nödvändiga styrkan på dessa knuffar är omvänt proportionell mot vår karaktärsstyrka. Ett samhälle med svaga karaktärer kräver en stark förmyndarmentalitet; ett självstyrande samhälle gör det inte. Om vi vill undvika förmyndarmentalitet borde vi alltså ägna oss åt karaktärsutveckling.

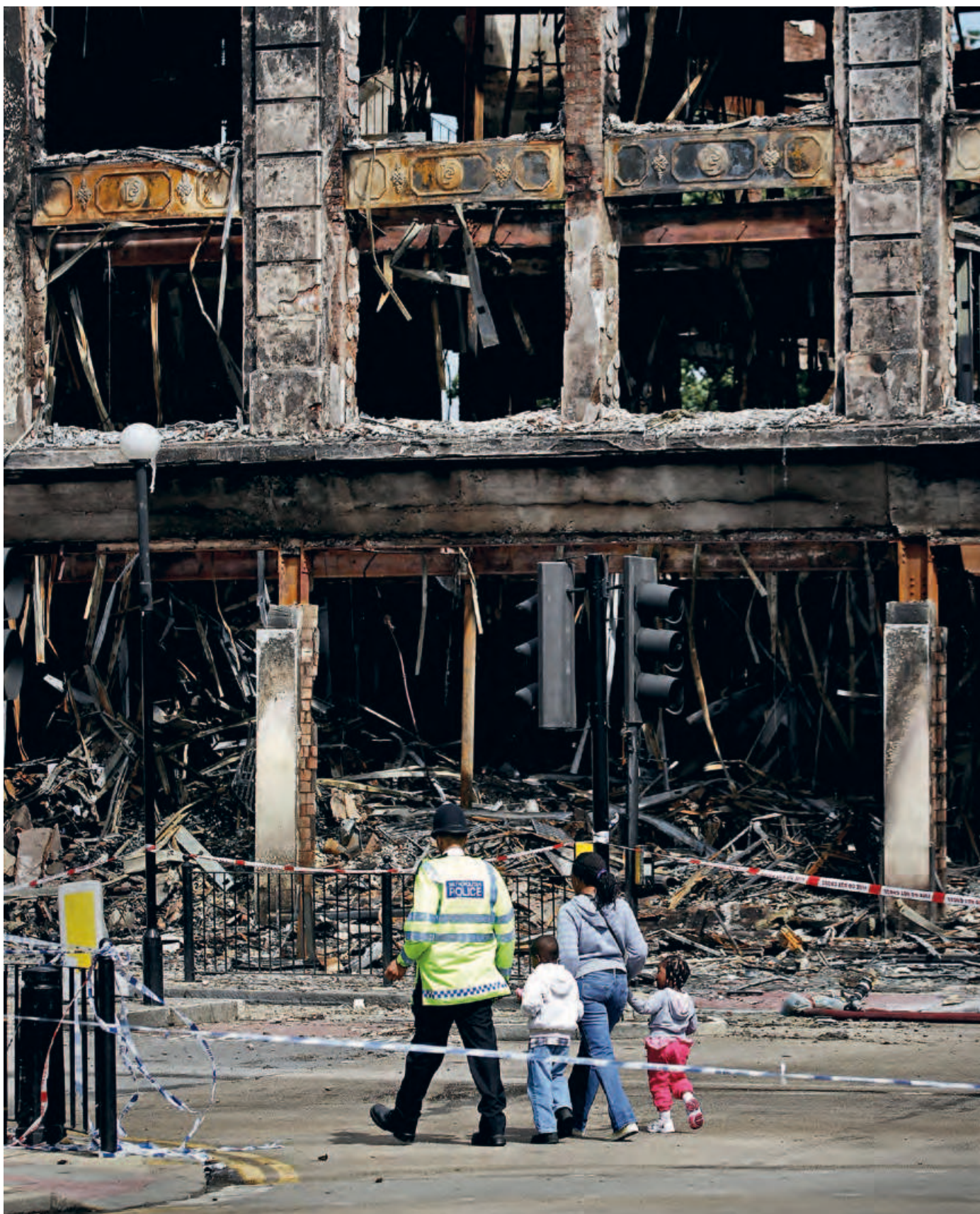
Ett av de största bekymren för amerikanerna och deras politiker är att samhället håller på att slitas sönder och inte på långa vägar motsvarar idealen om jämlika möjligheter. Tanken att den samhällsställning man föds in i inte behöver vara den samhällsställning man dör i är väsentlig för den amerikanska identiteten, men rörligheten mellan samhällsklasserna är låg och stagnerande. Ett barn som föds in i en familj i de översta två femtedelarna av inkomstfördelningen är fyra gånger mer troligt att som vuxen hamna i de översta två femtedelarna jämfört med ett barn som föds i den lägsta femtedelen. Och av dem som föds in i den lägsta femtedelen kommer 43 procent att vara kvar där som vuxna.

Våra partipolitiska skiljelinjer speglar två olika tolkningar om varför de som föds i fel del av staden blir kvar där. De till vänster pekar på ekonomiska faktorer som har att göra med den nya globala ekonomin, såsom sjunkande fackföreningsanslutning och stillastående löneutveckling. De till höger brukar peka på kulturella faktorer, särskilt familjens sammanbrott. Vänstern brukar därför förordar progressiva ekonomiska reformer medan högern förordar en konservativ återmoralisering. Båda sidorna är överens om behovet av bättre utbildning i fattiga områden, men har olika meningar om hur man når dit.

Det finns åtminstone ett korn av sanning i både vänsterns och högerens berättelse, men de förbiser också ofta en stor bit i mobilitetspusslet: karaktär. Precis som det finns klassklyftor när det gäller akademiska insikter och fysisk hälsa finns det klyftor i klokhets- och flitnivåer, liksom inom andra "icke-kognitiva" färdigheter såsom empati, öppenhet och självaktning. Dessa skillnader i utvecklingen av karaktärsstyrkor är både en orsak till och en följd av ojämlikhet. Flit och klokhet förbättrar särskilt en individs chans att lyckas i livet, och att växa upp bland människor som är flitiga och kloka förbättrar ens chans att själv förvärva sådana egenskaper. Karaktär blir alltså en självförstärkande egenskap som, delvis, utvecklas längs klassgränserna.

Flitens karaktärsstyrka är inte jämnt fördelad bland befolkningen; en del människor är helt enkelt mer drivna än andra. Men fördelningen är inte heller slumpmässig. Det monotona kodhastighetsprovet – det som visade sig vara en bra indikation på flit – bekräftar detta. För dem som växt upp i familjer inom den översta femtedelen på inkomstskalan var det två och en halv gånger mer sannolikt att de skulle få bra resultat på kodhastighetsprovet jämfört med dem som växt upp inom den lägsta femtedelen. Det finns också betydande klasskillnader bland barn i årskurs fem vad gäller viktiga icke-kognitiva färdigheter, särskilt förmågan att "arbeta självständigt" och "framhärda i att slutföra uppgifter". En studie (Early Childhood Longitudinal Survey) som utförts av utbildningsdepartementet kombinerar dessa faktorer med graden av organisation, iver >>

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Tottenham, London, den 8 augusti 2011.

FOTO: PETER MACDIARMID/GETTY IMAGES

och uppmärksamhet till en enda skala som mäter ”inställningar till lärandet”, vilken i stor utsträckning ser ut som ett mått på flit och visar starka band till hushållens inkomster.

Jason Fletcher och Barbara Wolfe, som nu båda är professorer vid University of Wisconsin, analyserade denna statistik och kom på så sätt fram till en viktig insikt som ger anledning till både oro och hopp. Klyftan i flitnivåer mellan barn till hög- och låginkomsttagare vidgas över tid; mellan lekskola och femte klass sker ungefär en fördubbling. Det är dåliga nyheter såtillvida att det ökar klassklyftorna, men det är goda nyheter eftersom det bevisar att karaktärsstyrkor är formbara.

Det är självklart mycket svårt att reda ut orsak och verkan när det gäller skillnader i karaktär liksom andra ojämlikheter. Det stämmer att bristande klokhet kan resultera i en oplanerad graviditet eller att man hoppar av högstadiet, båda gör det svårt att ta sig ur fattigdom. Bristande flit kan leda till att man nöjer sig med ett okvalificerat arbete eller inte bryr sig om att söka jobb överhuvudtaget. Samtidigt kan ett liv i fattigdom tvinga ens fokus att nästan helt inrikta sig på nutiden, vilket hämmar karaktärsutvecklingen. Om man inte är säker på varifrån ens nästa mål mat skall komma eller huruvida man kommer att klara av att betala hyran nästa månad kommer man inte att tillbringa någon större tid med att tänka på hur man, exempelvis, skall agera för att bli befördrad. På samma sätt, om många av ett barns mest uppenbara förebilder i en fattig stadsdel uppvisar samtidsorienterade beteenden blir det svårare för barnet att lära sig att skjuta upp belöningar. Och ett växande antal bevis från neurovetenskapsmän visar att en uppväxt i en fattig, stressande omgivning hämmar utvecklingen av prefrontala barken, den del av hjärnan som har hand om självreglering.

Fattigdom kan alltså i sig undergräva karaktärsdanande. Men det finns också buffertar som kan tillhandahålla skydd mot många av de värsta aspekterna av fattigdom, särskilt ett gott föräldraskap och en livfull gemenskap. Tyvärr har materiella brister en tendens att vara förbundna med sämre föräldraskap och lägre medborgarligt engagemang.

Föräldrar är centrala när det gäller att lära ut flit och klokhet, särskilt under de tidiga barndomsåren när den viktigaste hjärnutvecklingen sker. Den mest centrala inverkan på karaktärsutvecklingen är inte fattigdom – det är föräldraskap. Ett gott föräldraskap, förtroligt, omsorgsfullt, uppmuntrande, kan ofta kompensera för materiell fattigdom.

Tyvärr gör fattigdom föräldraskapet svårare, och kvaliteten på föräldraskap varierar stort mellan samhällsklasserna. Med hjälp av ett väletablerat mått på föräldraskapskvalitet har jag och mina kollegor på Brookings Institution kommit fram till att bara tre procent av föräldrarna längst ner på löneskalan ligger i den översta tredjedelen av föräldraskapsfördelningen, medan hälften befinner sig i den lägsta tredjedelen. För välbeställda föräldrar är dessa förhållanden i själva verket de omvända. Det goda föräldraskapet kan hjälpa ett barn uppför löneskalan; detta sker dock inte för flertalet av Amerikas fattiga. Och skillnaderna blir hela tiden större. Sedan 1975 har universitetsutbildade föräldrar ökat den tid de tillbringar med sina barn dubbelt så mycket som sämre utbildade föräldrar, och skillnaden är som mest dramatisk under de avgörande tidiga åren. Den här föräldraskapsklyftan är troligen en orsak till karaktärsklyftan.

När föräldrar kämpar i motlut kliver ofta samhället in i mellanrummet, genom både informellt stöd och formella organisationer som kyrkor, ungdomsgrupper, scouttrupper och sportlag. Präster,

scoutledare och tränare fungerar ofta som surrogatföräldrar som tillhandahåller struktur, ger uppmuntran och inför disciplin. Medborgarliga institutioner kan lära ut flit och klokhet, men bara när barn deltar. Robert Putnam vid Harvard beskriver att det är mer troligt att välbeställda elever i avgångsklasserna i gymnasiet är medlemmar av ett sportlag, går i kyrkan, utför volontärarbete, känner ”samband” med samhället de bor i och deltar i kurser utanför skolschemat inom konst, dans och musik. På samma sätt som med föräldraskapsklyftorna håller dessa ojämlikheter i medborgarengagemang på att växa. ”Familjebakgrund är nu mer förutsägbart för socialt kapital och medborgarengagemang än tidigare”, skriver Putnam. ”Denna statistik ... varslar alltså om ett Amerika som är på väg mot ett kastsystem där samhällsställning och medborgarengagemang går i arv från generation till generation, ett land som är kluvet längs klassgränser.”

Dåligt föräldraskap och lågt medborgarengagemang är inte associerat med fattigdom. Det avgörande inflytandet över karaktärsutvecklingen lider dock av en stor och till synes allt större klassklyfta. Om vi menar allvar med att ta itu med orsakerna till problemen med rörligheten mellan samhällsklasserna och bevara människors möjligheter blir vi tvungna att ta itu med problemen inom familje- och samhällslivet.

”En förnyad fokusering på karaktär skulle i själva verket återspegla klassiska liberala idéer om vad makten är till för.”

Det är tydligt att karaktär är något som spelar stor roll för både individuell framgång och för att uppnå det kollektiva målet att förbättra människors möjligheter. Men detta betyder inte att en okomplicerad politisk agenda står för handen. I själva verket förefaller tanken att staten har ett ansvar för att dana karaktär hos sina medborgare vara en radikal, för att inte säga antiliberal, uppfattning för en modern människa. Men om man angriper frågan på rätt sätt är den varken det ena eller det andra. En förnyad fokusering på karaktär skulle i själva verket återspegla klassiska liberala idéer om vad makten är till för.

per frågan på rätt sätt är den varken det ena eller det andra. En förnyad fokusering på karaktär skulle i själva verket återspegla klassiska liberala idéer om vad makten är till för.

De antika grekiska och romerska republikerna som inspirerade de amerikanska unionsfäderna såg karaktärsdanande som en central politisk uppgift. De klassiska ekonomerna på 1700-talet, som Adam Smith, hävdade bestämt att de fria marknaderna underbyggdes av människor med god karaktär. De politiska liberalerna under 1800-talet, bland dem John Stuart Mill och Alexis de Tocqueville, var besatta av karaktär, eftersom de var övertygade om att fria människor måste vara goda människor om de liberala demokratier skulle bli framgångsrika. ”Den viktigaste och mest framstående egenskap en styrelseform kan besitta”, skrev Mill, ”är att främja folkets dygd och intelligens.”

Det var först på 1900-talet som karaktärsdanande blev politiskt modernt. H G Wells hänade de föregående två århundradena för ”allt det där hyckleriet om karaktär”. 1800-talets fokus på karaktärsdanande ersattes av en förvrängd utilitarism som byggde på system, modeller och ideologier. Fantasier om rationella val på högerkanten och utopiska bidragssamhällen på vänsterkanten delade den ödesdigra bristen att se individer – medborgare, arbetare, konsument och föräldrar – som abstrakta begrepp.

Men en politik som bygger på den ”ihåliga människans” filosofi är inte längre hållbar. Vi måste erkänna det vi har lärt oss: Många samhällsproblem går inte att lösa genom att täcka över dem med fler byråkratiska system. En del av samhällets bästa finns bara i länder med självständiga, självstyrande individer. Om vi vill ha ett

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

bättre samhälle måste vi alltså gynna sådana självstyrande folks karaktärsvanor.

Det finns självfallet bestämda gränser för vad socialpolitiken kan åstadkomma på karaktärsområdet. Men det finns helt klart utrymme för vissa framsteg, och en bra plats att börja på är inom utbildningsväsendet.

Under Bill Clinton och de första åren av George W Bushs tid som president blev den allmänna tanken om karaktärsutbildning något som ett kort tag stöddes av båda partierna. Men projektet var kortlivat och fick liten inverkan. De religiösa och dömande övertonerna fjärrade många demokrater, och det fanns dessutom få bevis för att skolors initiativ inom "karaktärsutbildning" resulterade i de önskade akademiska förbättringarna. Den här sortens program var ofta rena soppan och blandade ihop moralkaraktär med prestationskaraktär på förvirrande sätt. I stället för att ingjuta flit och klokhet i studenterna antog alltför många skolor en pr-konsults version av karaktärsutbildning, som höll sig till slagord som "tillit" och "respekt" på väggarna.

Karaktärsutbildning består nu av en skärva inom Safe and Supportive Schools Group, en underavdelning till Office of Safe and Healthy Students, som ryms inom Office of Elementary and Secondary Education, som i sin tur rapporterar till vice utbildningsminister Anthony Wilder Miller. Och det politiska stödet för denna lilla återstående smula av ett program är tunt.

Läxan man kan lära sig av misslyckandena inom tidigare karaktärsinitiativ är inte att det inte går att göra någonting, utan snarare att karaktärsutbildning inte är någonting som man kan ta lätt på. "Det är ingen idé att göra detta på ett ytligt sätt", säger Linda McKay, som arbetade som rådgivare inom karaktärsutbildning vid utbildningsdepartementet under George W Bush. "Karaktärsutbildning måste ha riktigt djup, vara del av lärarnas filosofi och stödjas och ledas från högsta nivå av rektorerna." Karaktärsutbildning kan inte vara ett uppifrån- och neduppdrag som lärarna avskyr och förringar; det måste vara en del av deras dagliga uppgifter.

Offentliga satsningar på att främja denna sak skulle följaktligen kunna inledas genom att framhålla exempel på skolor som faktiskt lägger vikt vid rätt sorts karaktärsutbildning – och särskilt de många friskolor som har gjort karaktärsdanande till en väsentlig del av sitt uppdrag. Utvärderingar av skolprogram som är särskilt framtagna för att vara karaktärsdanande, bland dem stöd till program som "alternativa tankestrategier" och "tankeverktyg", har börjat ge en del betydelsefulla resultat. Det arbete som utförts av friskolorna inom Knowledge Is Power Program (KIPP) och Harlem Children's Zone, plus en ny skörd av akademisk forskning, tyder på att starka karaktär leder till högre betyg och, nog så viktigt, att man slutför sina universitetsstudier.

En del skolor har experimenterat med ett "karaktärsmedelbetyg" som står bredvid det ordinarie betygsgenomsnittet, och en handfull skoldistrikt, bland dem tio distrikt i Kalifornien som samarbetar under parollen "California Office to Reform Education", håller nu på att integrera icke-kognitiva förmågor i sina strategi- och utvärderingsmodeller. I den ansvarsmodellen kommer 20 procent av skolans kvalitetsindex att bygga på sociala och känslomässiga faktorer,

bland dem förmågor som självförvaltning och själveffektivitet: klokhet och flit med andra benämningar.

Vi befinner oss dock fortfarande långt från målet. Fler experiment – och mer statistik – behövs. En karaktärsagenda borde därför i första hand främja utvärderingen av de existerande karaktärsutvecklingsprogrammen, för att ge en bättre uppfattning om vad som kan fungera och borde ges ytterligare stöd. Efter den här sortens utvärderingar kan en mer ambitiös karaktärsagenda också införliva utvärderingar av karaktärsutveckling i det federala utbildningssystemets allokering av pengar, som en del av reformprogrammet "Race to the Top".

I Storbritannien visade Riots Communities and Victims Panel på den stora politiska betydelsen av karaktär. Men när kommissionen lade fram sin rapport hade mediekåren dragit vidare. Viktiga rekommendationer, bland dem en om att skolor borde tvingas utvärdera sin inverkan på elevernas karaktärsutveckling, lämnades utan avseende. En stor möjlighet att börja förbättra genomgripande samhällsproblem gick om intet. USA borde inte göra om samma

misstag. I det här landet kan vi åtminstone ansluta oss till tanken att frihet och möjligheter är något som är svårt att upprätthålla utan karaktär.

En ny tonvikt vid karaktär kommer att kräva ett brett politiskt stöd. Detta innebär att liberaler måste komma över sin överkänslighet mot ord som "karaktär" och konservativa måste släppa sin fientliga inställning till socialpolitiken. Liberaler som verkligen är bekymrade över de ökande klyftorna kan inte blunda för de djupa karaktärsskillnader som följer klassgränserna. De är begripligt nog rädda för att det skall se ut som om de förebrår de fattiga för deras svåra situation. Men när vi arbetar för att tillhandahålla möjligheter måste vi försäkra oss om att

människor kan utnyttja dem.

Konservativa som verkligen bekymrar sig om människors möjligheter måste se bortom bildliga uttryck om moralkaraktär till den mer användbara saken prestationskaraktär. Då tidskriften *The Public Interest* firade sitt tjugooårsjubileum skrev James Q Wilson: "För de flesta samhällsproblem som bekymrar oss djupt är lösningen att, försiktigt och försöksvis, undersöka olika sätt att stärka karaktärsdanandet bland de mycket unga." Steg ett innebär att utnyttja undervisningen och bestämt placera karaktärsutveckling på skolans dagordning; steg två innebär att investera i föräldraskap, särskilt under de mycket tidiga åren. I större drag borde utformningen av åtgärder som syftar till att lindra fattigdom eller främja möjligheter för människor vara mottaglig för hur detta inverkar på karaktärsutveckling.

Det vi behöver är en bred politisk knuff i syfte att hjälpa till att gynna karaktär i möjligheternas namn. Med tanke på den allt större oron inom samtliga politiska läger över hinder för rörlighet uppåt på samhällsstegen finns det ett tillfälle för en ny koalition angående karaktär. Vi får hoppas att man tar tillfället i akt.

Richard V Reeves är Fellow in Economic Studies vid Brookings Institution i Washington.

Översättning: Martin Peterson

Artikeln, "The New Politics of Character" publicerades ursprungligen i *National Affairs*, nr 20, 2014.

På väg mot en karaktärskris?

Den sociala tilliten i Sverige är fortfarande hög.
Men har balansen mellan frihet och skötsamhet
slagit över i för mycket frihet?

Av Lars Trägårdh

Richard V Reeves artikel om "character" känns väldigt relevant för svensk debatt trots att den är skriven utifrån ett anglosaxiskt perspektiv. I en tid då alarmistiska artiklar om ouppfostrade barn, tiggare på gator och torg, uppror i förorter och sviktande PISA-siffror florerar torde många fråga sig i vilken mån dessa fenomen enbart har att göra med ekonomisk utsatthet och etnisk diskriminering. Handlar det inte också om något annat, något som har att göra just med en förnimmelse av växande "karaktärslöshet"?

Men vad menas egentligen med "character"? Den svenska direktöversättningen *karaktär* ligger nära men är ändå inte helt tillfredsställande. Lite har detta att göra med att ordet kan kännas gammalmodigt. Detta väcker den kanske oroväckande frågan om det inte bara är ordet utan även företeelsen som hamnat i kölvattnet av en utveckling där den gamla balansen mellan att "kräva sin rätt" men också "göra sin plikt" tycka ha vägt över till fördel för vad elaka röster kallar en "narcissistisk individualism".

Mina farhågor bekräftas när jag söker hjälp i Strömbergs *Synonymordbok*. Där finner jag att karaktär också kan fångas i ord som principfasthet, ståndaktighet, viljekraft, viljestyrka och (ve och fasa) moral. En *karaktärsfast* person är "stadgad, principfast och ståndaktig" medan den som är *karaktärslös* kan fångas i mindre smickrande ordalag som "utan styrelse, slapp och hållningslös". Rent språkligt är det nog så att vi är tillbaka i en delvis försvunnen tid och detta är ett skäl gott nog för mig att vilja påbörja mina funderingar genom att knyta an till Ronny Ambjörnssons klassiska bok *Den skötsamme arbetaren* som ju också innehåller ett ord – skötsam

– som kan kännas förlegat, kanske till och med unket, för modernt sinnade själar.

Vad Ambjörnsson visar är hur centralt skötsamhetsidealet var inom de stora svenska folkrörelserna. Det utgjorde en grundbult i ett disciplinerande bildningsprojekt underifrån som tog spjörn mot både den borgerliga överklass man såg som politiskt motståndare och det hot mot arbetarklassen som alkoholmissbruk och karaktärslöshet innebar. I detta tvåfrontskrig kom begrepp som bildningsarbete och självuppföstran att finna konkreta uttryck i studiecirklar och folkhögskolor. Målet var frihet, nykterhet och oberoende, ideal som ställdes mot den trældom som förknippades med inte bara alkohol utan också med okunskap och ett råare, "djuriskt" utvecklingsstadium. Retoriken om skötsamhet måste med andra ord förstås i relation till begreppet *trasproletariat* som frammanade en bild av superi, slapphet och karaktärslöshet; vad de präktiga ledarna kallade "dansbanceeländet." Den skötsamme arbetaren lade därför stor vikt inte bara på själens bildning utan även på "yttre hyfs och ordning".

I detta hänseende var folkrörelserna rotade i 1800-talets liberala självhjälpsrörelse, där individen stod i centrum. Det handlade om en i grunden optimistisk syn på individens förmåga att forma och utveckla sin egen personlighet och karaktär; att bemästra svåra villkor, göra klassresor och på ett slags amerikansk maner lyfta sig ur fattigdom och misär. Samtidigt kopplades detta individualistiska projekt upp mot associationsidén som hade två viktiga sidor. Den ena var den uppenbara, att man samlade kraft genom att organisera sig. Den andra var mer subtil och till del paradoxal; de nya, moderna och medborgerliga sammanslutningarna, som var baserade på »

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Här dansas en skötsam arbetarklass.

FOTO: LASSE PETTERSSON/TT >>

frivillighet, medlemskap och demokrati, erbjöd individerna på en och samma gång en väg ut ur den äldre tidens paternalistiska och hierarkiska sociala strukturer och en väg in i nya, mer egalitära och emancipativa gemenskaper.

Vad vi här ser är en väldigt stark koppling mellan individualistiska och kollektivistiska ideal, en "förenings-individualism" som med tiden kom att leda över i en statsindividualism som var grundad i samma moraliska logik. Därmed inte sagt att denna dualism inte var spänningsfylld. Inte minst inom socialdemokratin kunde debatten vara het mellan dem som betonade det individuella ansvaret och dem som pekade på klasskamp, revolution och de socioekonomiska strukturernas primat. Här föregrips dagens amerikanska debatt där "culture of poverty" ställs mot "structures of poverty."

Men som Ambjörnsson understryker var kanske den stora styrkan hos svensk socialdemokrati att man lyckades upprätthålla en produktiv spänning mellan en individualism rotad i bildningsideal och en kollektivism som syftade till samhällsförändring. Som en ABF-broschyr från 1933 uttrycker det: det är inte möjligt att först skapa bättre förhållande och sedan bättre människor. Inte heller tvärtom, utan "de tvenne förändringarna måste ske fullständigt samtidigt".

Denna balans mellan ansvar och frihet, plikt och rätt, individualism och gemenskap har ett djupt och komplext rotsystem i svensk historia och kultur, där såväl lutherdomen som sockenstugan spelade en stor roll. Inte minst tror jag att den höga men svala svenska tilliten till såväl andra individer som till gemensamma institutioner ytterst vilar på karaktärfasthetens grund. För vad tillit till andra människor handlar om är en syn på människans natur, en tro att andra människor, även de man inte känner, är pålitliga. Det vill säga att de är principfasta, ståndaktiga, och stadgade, för att tala med Strömbergs *Synonymordbok*.

Samma saker gäller förtroendet för våra institutioner. Ytterst handlar även detta om våra med-medborgare, att de som förtroendevalda och tjänstemän är karaktärsfasta, att de följer lagar, regler och förordningar och inte hemfaller åt korruption, godtycke, eller ren och skär inkompetens. Land skall med lag byggas, ordning och reda, utredningar och demokrati, allt detta är uttryck för denna kombination av tillit och karaktär, vad Ambjörnsson kärnfullt sammanfattar som en svensk utopi: "lite präktig, lite tråkig, men, ändå, en utopi med mänskligt ansikte".

Men om vi då återkommer till frågorna som Richard V Reeves ställer, hur står det då till idag i Sverige och vad kan man göra för att som Reeves skriver "göra politik" som syftar till att befrämja karaktärsdaning? Det får mig att tänka på när jag för ungefär ett år sedan bjöd in Gabriel Wikström, då SSU ordförande, numera minister i den nya regeringen, för att kommentera en bok jag just givit ut tillsammans med mina kollegor. Temat för boken var den sociala tilliten i Sverige och Wikströms bidrag kom att handla om just frågan om "hur man gör politik av tillit", som han uttryckte det.

Bakgrunden till Wikströms fråga var en rad funderingar som gjordes i boken om tillit. Utifrån en stor befolkningsundersökning i 33 svenska kommuner, kallad Tillitsbarometern, kunde vi visa att även om den sociala tilliten i Sverige ännu är mycket hög i ett jämförande, internationellt perspektiv så finns det stor variation inom Sverige,

speciellt vad gäller det vi kallar lokalsamhälletilliten. Denna är i sin tur relaterad negativt till såväl ekonomisk ojämlikhet som etnisk mångfald. Frågan vi ställde i boken var om den lägre tilliten i samhällen som Malmö och Sundbyberg är de första tecknen på en annalkande tillitskris i Sverige, något som i ett individperspektiv också kan tolkas som en karaktärskris.

Detta för oss tillbaka till de utmaningar som sysselsatte folkrörelserna och den tidiga socialdemokratin, nämligen hur man samtidigt skapar skötsamma arbetare och ett mer jämlikt samhälle.

På den tiden kom svaren på Wikströms fråga i ett antal väldigt konkreta former. Underifrån handlade det om det jag redan diskuterat: folkbildning, studiecirkel och organisering i demokratiska, frivilliga medlemsorganisationer som verkade i disciplinens, skötsamhetens och långsiktighetens tecken. Ovanifrån kom det till uttryck i skolplikt och värnplikt där barn och ungdom och inte minst de alltid lika problematiska unga männen kunde utsättas för systematiska försök till om inte bildning så i varje fall disciplin.

Men vad är egentligen möjligt idag? I min mening är det ännu oklart om vi verkligen befinner oss i en kris. Men det är ändå legitimt att ställa frågan om balansen mellan frihet och skötsamhet har slagit över för långt mot frihet. Om vi tar barnuppfostran och skola hamnar vi mitt i dagens stora skoldebatt men även i frågor som rör barns rättigheter kontra föräldrarnas rätt och ansvar att uppfostra. David Eberhards kontroversiella bok *Hur barnen tog makten*, som även väckt uppmärksamhet utomlands, tycks ge stöd för tesen att svensk barnuppfostran passerat en gräns bortom vilken skötsamhet är ett minne blott.

Hur man uppfostrar barn till att samtidigt bli fria människor och goda medborgare är dock en gammal pedagogisk utmaning som inte minst sysselsatte tidiga amerikanska pedagoger, något som James Block har analyserat i boken *The Crucible*

of Consent: American Child Rearing and the Forging of Liberal Society. I början av 1800-talet stod USA, som världens första fria samhälle, inför en utmaning som saknade historisk parallell, nämligen att fostra en helt ny generation där målet var att skapa nya medborgare som var stöpta i samma värden som genomsyrade den nya republiken utan att samtidigt premiera den individuella friheten så till den grad att samhället störtade samman.

Spänningen mellan individens lust efter suveränitet och vårt beroende av samhällets fortbestånd har sysselsatt filosofer från Immanuel Kant till Georges Bataille. Och den för oss tillbaka till frågorna om skötsamhet och karaktär. Vinet som arbetaren dricker är nämligen en symbol för både frihet och förfall, ett erotiserat gränsöverskridande likaväl som superi och slapphet. Och i en tid då vi lever i samhälle som å ena sidan är mer präglad av arbetslinjens diktat än någonsin men där samtidigt allt fler lever på undantag i arbetslöshetens skugga ställs frågan om skötsamhet och karaktär i en ny dager. Som Richard V Reeves noterar räcker det inte med att moralisera; om vi ställer krav på disciplin och återhållsamhet måste vi också kunna leverera belöning. Ett samhälle som dömer andra utifrån arbetslinjens moraliska logik samtidigt som arbetslösheten är permanent och hög kan man i ett längre perspektiv inte räkna med att den arbetslöse självmant väljer bort vinet och dansbaneeländet.

Lars Trägårdh är professor i historia vid Ersta Sköndal högskola.

"För vad tillit till andra människor handlar om är en syn på människans natur, en tro att andra människor, även de man inte känner, är pålitliga."

Karaktärsbygge på lösan grund

Att diskutera karaktär utan att gå in på moralfrågor är säkert ett klokt val för den som vill argumentera för sociala reformer.

Men det blir oundvikligen rumphugget.

Av Charlotta Levay

Hur den enskilda människans karaktär hänger samman med samhällslivet i stort är en fascinerande fråga som då och då bryter igenom i den allmänna debatten. För drygt femton år sedan fick den amerikanske sociologen Richard Sennett stor uppmärksamhet för sina varningar i boken *När karaktären krackelerar*.

Enligt Sennett är förutsättningarna för karaktärsbyggande dåliga i den nya ekonomin, med dess lösliga organisationsformer och ständiga förändringar. I den industriellt baserade ekonomin kunde många få en fast anställning. Den som var duktig på sitt yrke, arbetade på och inordnade sig i hierarkin kunde vanligen räkna med att behålla arbetet och kanske till och med stiga i graderna. Ihärdighet, långsiktigt engagemang och lojalitet belönades. I den nya ekonomin är ingenting säkert. Tillfälliga anställningar är vanligare, hierarkierna har ersatts av platta informella strukturer, och företagen genomgår ständiga omorganisationer. Det nya idealet är flexibilitet och förändringsförmåga, både för individer och organisationer.

Det finns ingen anledning att romantisera livet i den klassiska industriella ekonomin. När det begav sig klagades det ofta på att människan avhumaniserades som en kugge i mäktiga företags mekaniska produktion och opersonliga administration. Den nya ekonomin erbjuder större frihet och utvecklingsmöjligheter. Men den innebär också nya påfrestningar, inte minst svårigheten

att upprätthålla en någorlunda stabil tillvaro och karaktär. Sennett betonar att karaktär handlar om lojalitet och långsiktiga åtaganden, om att avstå från omedelbar behovstillfredsställelse för att uppnå någonting mera värdefullt i framtiden. Han pekar på hur svårt detta är att praktisera i ett ekonomiskt system som fokuserar på kort-siktigt utfall och där institutionerna kontinuerligt bryts upp och omformas.

Sennett berättar om ett långt samtal med sonen till en vaktmästare som han tidigare skildrat i en bok om klassamhällets dolda skadeverkningar. Sonen hade förverkligat faderns dröm om en bättre tillvaro för sina barn. Han hade skaffat sig högre utbildning och en framgångsrik karriär som konsult. Men framgången var skör och byggde på ständiga byten av jobb, arbetsuppgifter, bostadsort och vänner. Han hade ont om tid för sina barn och oroade sig för att han var en dålig förebild som inte visade dem hur viktigt det är med en god karaktär och en etisk orientering i livet.

Liknande resonemang förs av Zygmunt Bauman, en annan stor nutida sociolog. Bauman är kanske framför allt känd för sitt verk *Auschwitz och det moderna samhället*, där han framhåller den byråkratiska organisationsformens avgörande betydelse för att Förintelsen kunde genomföras i en sådan massiv skala. Bauman kan alltså på intet vis anklagas för att försköna moderniteten. Men han har också utforskat de predikament vi ställs inför i det postmoderna "flytande" samhället, där individen är både fri och tvingad att definiera »

Ingen dator vid middagsbordet hos familjen Jobs.

FOTO: JUSTIN SULLIVAN/GETTY IMAGES >>

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

sin egen identitet. Bland annat visar han hur konsumtionslogiken och arbetslivets lösa förbindelser spiller över på kärleks- och familjelivet.

I boken *Liquid Love* beskriver Bauman hur människor längtar efter närhet och trygghet men samtidigt ryggat tillbaka inför fasta, livslånga åtaganden. I avsaknad av traditionens tvingande band utvärderar vi ständigt kvaliteten i våra relationer och är medvetna om att vi själva också utvärderas. Varje partner blir en utbytbar vara på relationsmarknaden, och trofasthet är ingen gångbar valuta.

Så kommer Richard V Reeves och påstår att en god karaktär är avgörande för att nå framgång i dagens samhälle! Med uppbackning av experimentella och kvantitativa studier redogör han för hur viktigt det är med uthållighet och klokhet – två av de klassiska kardinaldygdena – för att bli en självförsörjande och framgångsrik samhällsmedlem. Han pekar också på hur ojämnt fördelade möjligheterna är att i tidig ålder utveckla dessa karaktärsdrag och hur det blockerar den sociala mobiliteten. Därför efterlyser Reeves väl avvägda offentliga insatser för att främja missgynnade barns karaktärsdanning. Sådana insatser framställs som viktiga ur rättvisesynpunkt och, mera underförstått, som ett sätt att förebygga våldsamma upplopp och tonårsgraviditeter.

Reeves fäster uppmärksamheten på en aspekt av rättvisa som ofta inte får tillräckligt med uppmärksamhet i den svenska debatten, kanske för att den är så svårgräpbar. Lika livschanser har inte bara med ekonomiska resurser utan också med sociala resurser att göra. Den som på allvar intresserar sig för social rättvisa borde titta närmare på hans reformförslag.

Till skillnad från Sennett och Bauman går Reeves inte närmare in på hur den bredare samhällsutvecklingen påverkar förutsättningarna för karaktärsdanning. Om vi kombinerar perspektiven framträder en bild av ett närmast försåttligt inrättat socialt system. Å ena sidan försvårar den senmoderna tillvaron karaktärsbyggande genom sina ständiga förändringar, sin konsumism och sina många möjligheter till omedelbar behovstillfredsställelse. Å andra sidan krävs det en betydande karaktärsfasthet för att styra rätt i denna tillvaro, just därför att den är så obeständig och har så få fasta institutioner och relationer att falla tillbaka på.

Nog går en del av detta att känna igen från svensk vardag, även om Sverige erbjuder bättre uppväxtvillkor för resurssvaga barn än vad USA gör. I debatten om den svenska skolkrisen hävdas ofta att de fria arbetsformerna i dagens skola passar bäst för mogna barn med bra stöd hemifrån och sämst för barn med koncentrationssvårigheter och större behov av fasta ramar. Dagens skolbarn är också utsatta för helt andra distraktioner än tidigare generationer – mobiler, datorspel och sociala medier. Mitt intryck är att ambitiösa föräldrar i dag gör stora ansträngningar för att ålägga sina barn en viss måttlighet i konsumtionen av informationssamhällets överflöd och därigenom hjälper dem att utveckla sin ihärdighet och självbehärskning. Att ransonera barnens skärmtid har blivit en hederssak för omtänksamma föräldrar, på samma sätt som att ransonera deras sockerintag.

Systemets försåttliga logik blixtbelystes nyligen i ett par reportage i *New York Times* om hur IT-företagens ledare uppfostrar sina barn. Steve Jobs har uppgivit att han och hans fru begränsade bar-

nens IT-användning. En levnadstecknare som tillbringat mycket tid i det Jobska hemmet berättar att det varje kväll hölls gemensam middag med diskussioner om sådant som böcker och historia, utan att någon tog fram en dator eller Ipad. Flera andra ledande IT-experter vittnar om strikta tidsgränser för barnens datoranvändning. eBays chefsteknolog har för sin del satt barnen i Silicon Valleys Waldorfskola, där datorer är helt bannlysta. Med andra ord: IT-samhällets kreativa elit, vars produkter medför så många frestelser för unga som behöver utveckla sin karaktär, avskärmar alltså systematiskt sina egna barn från just dessa produkter. Sannolikt får barnen på så vis bättre förutsättningar att i sin tur växa upp till kreativa medlemmar i framtidens kunskapselit.

Richard V Reeves perspektiv utmärks också av att han bestämt avgränsar sig från karaktärens moraliska dimensioner. Till skillnad från både Sennett och Bauman intresserar han sig uteslutande för "prestationskaraktären", alltså karaktärsdrag som har samband med utsikterna att lyckas i livet, såsom flit, klokhet och planeringsförmåga. Detta till skillnad från den "moraliska karaktären", som består av karaktärsdrag som vänlighet, ödmjukhet och medkänsla. De gör visserligen människor trevligare att leva med men har inte någon större betydelse för hur väl man klarar sig i livet. Det senare

påståendet backas dock inte upp med några vetenskapliga studier. Reeves exemplifierar med att brist på medkänsla vanligtvis inte hindrar människor från att lyckas, men det framgår inte om detta över huvud taget har undersökts systematiskt.

Att diskutera karaktär utan att gå in på moralfrågor är säkert ett klokt val för den som i likhet med Reeves vill argumentera för sociala reformer. Genom att liksom desinficera karaktären från besvärliga och omstridda moralfrågor ökar han troligen chansen att få brett stöd för sina förslag. Men det blir oundvikligen aningen rump-

hugget, ungetär som att diskutera konst utan tala om skönhet. Det är i och för sig en populär sysselsättning, men inte desto mindre problematisk, vilket belystes i *Axess* temanummer om "Skönhetens tabu" (7/2008).

Richard V Reeves fokus på prestationsfrämjande karaktärsdrag kan kontrasteras mot den kompletta uppsättningen av kardinaldygder, som förutom uthållighet och klokhet även inbegriper måttfullhet och rättvisa. En poäng i traditionella framställningar av kardinaldygdena är att dessa hänger samman och understödjer varandra. En del av Reeves konkreta exempel på klokhet handlar också vid närmare betraktelse om måttfullhet, såsom att hålla igen på mat och dryck för att få bättre hälsa senare i livet. Därigenom täcker han faktiskt in nästan alla kardinaldygder.

Kvarstår endast rättvisa, en dygd som knappast går att göra om till ett karaktärsdrag utan moraliska dimensioner. Intressant nog löper just temat rättvisa som en röd tråd genom Reeves essä om karaktär – inte som ett karaktärsdrag att odla utan som en grundval för hela resonemanget. Reeves vädjar genomgående till läsarens känsla för rättvisa, och precis som Sennett och Bauman uppvisar han själv ett omisskännligt rättvisepatet. Det verkar alltså inte vara så lätt att utveckla helt nya, rent nyttoinriktade föreställningar om den mänskliga karaktären – inte ens i nutidens "flytande" samhälle.

Charlotta Levay är docent i företagsekonomi vid Lunds universitet.

Moderna dygder

Inom skolan är karaktärsdaning okänt. Istället används det svårbegripliga begreppet "värdegrund".

Av MarieLouise Samuelsson

Bildningen bör vara så anlagd, att den befodrar karaktärens utveckling och bidrager att förläna den dess ädla och äkta halt.

Så skrev *Svensk Läraretidning*, Veckoblad för folkundervisningen, i februari 1895, under rubriken "Om karaktär och bildning". Det är – naturligtvis – en tidstypisk text, förtjusande högstämnd och pepprad med historiska, kulturella referenser, här nämns föredömen (som Pythagoras och Buddha) och varnande, bildade men karaktärslösa exempel (som påven Leo X och Sokrates beryktade lärjunge Alkibiades).

I november 2011, alltså drygt hundra år senare, skriver KD:s partiledare Göran Hägglund på DN Debatt kring samma begrepp, bildning och karaktär:

"Utbildning är, och bör också vara, karaktärsdanande. Därför tycker vi att det är dags att återupprätta ett bildningsideal. Vi behöver ge våra barn och unga kunskap för hela livet, inte bara för arbetslivet."

I Hägglunds artikel är de historiska referenserna obefintliga, här finns, precis som i Richard Reeves text, också en *målgrupp*, man förstår att det är barn och unga som ska bibringas karaktär. I *Svensk Läraretidning* däremot finns inte den sortens perspektiv, snarare resonerar texten med en vuxen läsekrets.

Hägglunds utspel, med handfasta råd som att lära elever tvätta bort klotter, kunde givetvis läsas som enbart politiskt strategiskt, eftersom det skrevs vid en tidpunkt då flera partier började ta för sig av den av Björklund förda skolpolitiken. Alla ville ha sin bit av skolan, politikområdet som alstrade så många debatter.

Och *Svensk Läraretidning* har apropå detta en särskild formulering om politikens förhållningssätt till karaktär: *"Karaktär är konsekvens i lif och handlingssätt. En karaktär är därför alltid pålitlig och möjlig att beräkna – såvida han icke är diplomat eller politiker; ty sådana hafva åtminstone sin politiska karaktär i ett annat fack än det enskildt personliga."*

Vilket inte handlade om något avståndstagande till politiken, tvärtom hade tidningen grundats av Emil Hammarlund, riksdagsledamot för Liberala samlingspartiet och intensivt engagerad i skolfrågor, ofta i par med den möjligen mer ihågkomne Fridtjuv Berg. Hammarlund var också en av grundarna av Sveriges allmänna folkskollärareförening (SAF) och en radikal förkämpe för bättre villkor för en hunsad yrkeskår.

Organisationens veckotidning lästes också utanför kåren, vid publiceringen av artikeln om karaktär hade den en upplaga på en kvarts miljon.

Att behandla ämnen som karaktär och hur denna ska dansas var också självfallet, det här var tider då riksdagsmotioner (som Hammarlunds många) hade samlingsbegrepp som "skola och uppfostran" och folkskolläraryrket kunde betraktas som ett slags professionalisering av folkfostran.

Vill man ha fler perspektiv på att detta var en fostrande tid gällde fortfarande delar av lagen om husaga, alltså husbondens rätt att ge tjänstefolket stryk. Liberalen och publicisten Lars Johan Hierta hade länge kämpat förgäves för ett avskaffande, år 1858 reducerades lagen om husaga till att "bara" gälla barn och avskaffades helt först 1920.

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Gammal hederlig
katederundervisning.

FOTO: TT HISTORICAL

Försvaret av husagan kom bland annat från konservativa riksdagsledamoten Karl Gustav Löwenhjelm, general, ledamot av Kungliga Vetenskapsakademien och under en period chef för de kungliga teatrarna. Han ansåg husagan mer nödvändig än någonsin, ”just i dessa dagar (1847 då Hierta först väckte frågan om avskaffande) då tjänsteklassens anspråksfullhet, lättsinnighet och irreligiositet äro i ett ganska märkbart stigande”.

Löwenhjelmets förhållningssätt, att bokstavligt och sanktionerat banka vett i någon, framstår idag som närmast bisarrt primitivt.

Men politikernas och andras ambitioner att få fason på folket eller åtminstone på (skol)barnen har inte upphört, om än givetvis i helt annan form. I all offentlig verksamhet och arbetsliv finns ett oupphörligt flöde av etikseminarier, policydokument, certifierings-

strategier och den överallt närvarande ”värdegrunden”. Det sistnämnda så diffus att Skolverket 2011, i redovisningen av sitt regeringsuppdrag att ta fram en ”värdegrundsportal”, fann anledning att skriva följande: ”Sammantaget framstår värdegrundsfrågorna som ett slags paraplybegrepp för en mängd frågor inom skolans område. Detta kan medföra att värdegrundens i någon mening uppfattas som varandes lite av varje och värdegrundens faktiska innehåll och betydelse riskerar att bli otydligt. I arbetet med att åskådliggöra värdegrundens har därför mycket tid ägnats åt prioriteringsdiskussioner och avgränsningar.”

”Värdegrund” är alltså svårdefinierat, liksom ”karaktär”, men medan det första är positivt laddat får nog ”karaktär” anses tämligen svårsålt, det har knappast potential att bli ett av det offentliga samtalets buzzwords.

>>

Sannolikt är det många som håller med miljöpartiets Jabar Amin som i en replik bemötte Hägglund med att hävda att "ett modernt bildningsideal" kräver att "vi förkastar det kristdemokratiska karaktärskravet" för att "istället satsa på ett skolsystem som ger individerna utrymme och som präglas av att ha öppna dörrar".

Innebörden av Amins alternativ är knappast glasklar, men gångbar, till skillnad från begreppet "karaktär" som ohjälpligt fastnar i det moderna samtalsfiltret, genom vilket "värdegrund" alltså passerar utan problem, för att inte tala om krav på allas vår "sociala kompetens".

I Richard Reeves plädering för "karaktär" finns också uttryck för sentida, lättsmälta buzzwords, när han i sin artikel fadersstolt beskriver sonen som "vinnare" (utifrån sonens t-shirt-budskap), uppenbarligen involverar han detta med den övriga uppsättning- en karaktärsdanande egenskaper, flit, uthållighet.

Atervänder vi till *Svensk Lärartidning* är man ytterligt nog med att skilja på framgång och karaktär, eftersom "vinnarna" inte givet visar de bästa karaktärsegenskaper, man tar Agrippina den yngre, Pilatus och Napoleon som exempel på de framgångsrika, för sin tid bildade, men i avsaknad av karaktär: "Här äro för övrigt exemplen talrika,

"I all offentlig verksamhet och arbetsliv finns ett oupphörligt flöde av etik-seminarier, policydokument, certifieringsstrategier och den överallt närvarande 'värdegrunden'."

emedan de flesta av världens mera framstående personligheter varit mer eller mindre egoistiska."

Den som tycker att folkskollärartidningar från slutet av 1800-talet är mer än lovligt dammiga referenser för diskussioner om karaktär kan hämta exempel från samtida skönlitteratur. Här är Ian McEwans roman *Hetta* närmast perfekt. Romanens huvudperson, Michael Beard, är Nobelpristagaren som efter tidig geniförklaring gör karriär på andras bekostnad och meriter, han är alltså något så anstötligt som en fuskande forskare, dessutom en synnerligen trolös partner som krökar, röker och hetsäter, men som tack vare omvärldens fjäsk för hans vetenskapliga meriter och stjärnstatus klarar sig undan kritik.

Romanen är i hög grad en diskussion om människans förhållande till klimatet, också det en fråga om karaktär, och Michael Beard får förstås personifiera mänsklighetens förhållande till jorden. I flera intervjuer har Ian McEwan resonerat kring detta, om att agera och konsumera mot bättre vetande.

Att ge efter för omedelbar behovstillfredsställelse och impulser att äta, köpa, ta för sig framstår visserligen som motbjudande karaktärslöst hos Beard, men går också – om vi bortser från klimataspekten – att se som ansvarsfullt, ety det hejdlösa konsumerandet blivit en förutsättning för ekonomiskt välstånd. Det är etablerat och accepterat att det är nödvändigt att "få fart på" den privata konsumtionen, att det stundtals är detta shoppande som ser till att ekonomin alls har styrfart.

Så hur skulle det då se ut om vi övergav man-måste-ju-få-unna-sig-kulturen, den som definitivt kan sägas ha segrat över det där som uttrycktes 1895 i folkskollärarnas tidning, "karaktär är viljans stål"?

Det finns (minst) ett talesätt om att se upp med vad man önskar sig, så den som i likhet med Reeves och Hägglund hoppas hitta ett sätt att dana karaktärer bör betänka att resultatet – individer som avstår från meningslös konsumtion till förmån för exempelvis bildning av den sort som inte garanterat leder till anställningsbarhet – skulle kunna ha högst menlig inverkan på BNP.

Det är, ur den synpunkten, nog bättre (om än inte för klimatet) att fortsätta att försöka fostra i riktning mot de sanna, moderna dygderna; att visa karaktär genom att jobba så mycket och så länge som möjligt för att ha möjlighet att köpa.

Och det är alldeles självfallet ett samhälle och en livsstil som redaktörerna för *Svensk Lärartidning* inte hade kunnat föreställa sig när man formulerade sig om hur "denna själens utdanning består i att hafva fått sinnenas fönster öppnade för livet, det inre så väl som det yttre, att hafva fått förståndet logiskt gymnastiseradt, så att det råder att begrunda tingen och draga hälsosamma slutsatser, att tänka öfver sig själf och sin värld.

Men det finns utan tvivel något fascinerande, rentav vackert i att begreppen, karaktär och bildning, fortfarande alls diskuteras.

MarieLouise Samuelsson är journalist och författare.

Disharmonisk hegemoni

Både vänstern och den liberala högern beskriver karaktär som en individualistisk egenskap. Det är fel. Den frodas i sociala gemenskaper med gemensamma ideal.

Av Roland Poirier Martinsson

Derek Jeter är en amerikansk basebollspelare som efter två decennier med New York Yankees just avslutat sin sista säsong. Han har stundtals varit formidabel, men kan inte räknas till sin generations tjugo bästa spelare. Ändå har hyllningarna som mött honom vid varenda bortamatch under säsongen – för att inte tala om hemma i New York – varit oerhörda. Motståndarna har försökt överträffa varandra med presenter och ceremonier, varje bortapublik har stått upp och applåderat kaptenen för ligans minst omtyckta lag. Ingen annan spelare har någonsin behandlats på sådant sätt.

Jeter har blivit sin generations mest framgångsrika spelare enligt mått som inte har att göra med hans resultat på planen. Varför?

Svaret är att Jeter uppfattas som personifieringen av karaktär. Han har varit sitt lags ledare; behandlat motståndare med respekt; spritt lugn när andra darrat; respekterat sporten; visat vilja i motgång; avstått divalater; alltid (på riktigt) satt laget före sin egen person; och ödmjukt, närmast generat, tagit emot hedersbetygelserna – dessutom stod han som värdig och obruten representant för hela New York vid den extremt symboliska första matchen i Bronx efter 9/11.

Bemötandet har förmodligen inte kommit som någon överraskning för mottagarna av Riksbankens ekonomipris till Alfred Nobels minne år 2000, James Heckman och Daniel McFadden. Deras arbete har myntat begreppet ”icke-kognitiva färdigheter”, som säger att personer som uppvisar disciplin, pålitlighet och hårt arbete belönas bättre i livet än de som äger överlägsen kognitiv kapacitet. Med andra ord är god karaktär väsentligare än hög intelligens – något motsvarande tycks gälla basebollspelare.

Men hur ringar vi in karaktär? Det är uppenbart att vi har att göra

med en luddig lista av egenskaper som är vaga och skiftande: att delta i ett våldsamt upplopp, är det ett tecken på karaktär eller bristande karaktär?

En banal observation är att karaktär är något annat än moral. Enligt strikt konventionella kriterier går det att argumentera för att Adolf Hitler hade mer ”karaktär” än Martin Luther King Jr. Mäter vi moralisk kraft befinner sig den amerikanske medborgarrättskampen i samma pantheon som Nelson Mandela, Winston Churchill och Moder Teresa, medan Hitler skapade en egen krets åt sig i Helvetet.

Analyserar man karaktär i termer av vänster och höger finner man i stort sett samma karaktärsbegrepp – som dock betonar olika aspekter mer eller mindre – men när det gäller framväxten av god karaktär hos en person skiljs perspektiven. Å ena sidan förklarar högern att god karaktär leder till goda utbildningsresultat, hög inkomst, familjetrygghet, etcetera. Å andra sidan är vänsterns analys att just dessa förmåner är vad som danar god karaktär.

Ett uppenbart argument för att vänstern har fel är att karaktärsfasta personer återfinns i såväl i fattiga som ojämlika eller välmående sociala sammanhang. Det ger stöd åt högerns föreställning att materiella omständigheter inte är det som i första hand gynnar god karaktär.

Det finns också en ironisk motsättning i vänsterns analys. Annars har man en stark tendens att framställa välbesuttna som giriga, i avsaknad av empati och utan det flit som krävs för att skapa välstånd (eftersom det blivit dem givet); samtidigt finns det en arbetarromantik som tecknar människor från knappa förhållanden som bärare av karaktär.

»

För att runda av detta korta försök att kontextualisera den goda karaktären tycks det också finnas en spridd uppfattning om att karaktär, åtminstone i västvärlden, är på god väg att bli en bristvara. Om detta är sant – och det tror jag, åtminstone som eftersträvsvärt ideal – då motsäger också detta vänsterns analys. Vi har materiellt fått det allt bättre under flera sekler och kurvan har stigit som brantast under 1900-talet.

Men faktum är att vänstern och den liberala högern har dragit i samma riktning för att underminera den människosyn som ligger till grund för den konventionella förståelsen av vad som utgör god karaktär. Enligt vänsterns världsbild drivs samhället av materialistiska underströmmar, medan dess individer påverkas i värderingar och beteenden av samhället. En sådan syn på människans frihet lämnar då inget utrymme för personlig karaktär, mer än något annat bestämmer klasstillhörighet värderingar och beteenden. Ansvaret för den egna personens utveckling i olika sammanhang fräntas honom, förtjänsten eller skulden placeras i ett avlägset, abstrakt sammanhang.

Enligt den liberala högerns syn på människan är hon istället en individ med egenmakt, begränsad av statens lagar och regleringar, men förmögen att bestämma över sig själv inom det ramverket – ju lösare ramverk desto större frihet att utveckla sin egen, inneboende potential.

I båda fallen uppfattas karaktär som en individualistisk egenskap. Skillnaden består i vilka krafter det är som bestämmer: staten genom dess förmåga att forma de sociala omständigheter som formar individer, eller individen på egen hand till följd av sin förmåga till rationella beslut för att på egen hand uppfylla sina mål. Inte någon av de människosynerna lämnar utrymme för den mer konservativa tanken att "karaktär" inte bör förstås som en individuell egenskap – att själva begreppet "karaktär" är omöjligt att förstå enbart i individualistiska termer.

Jämför med den sene Ludwig Wittgensteins privatspråksargument. Enkelt uttryckt utgår det från tankeexperimentet att en människa lever ensam hela sitt liv. Skulle hon då kunna utveckla ett eget språk? Wittgensteins svar är att det vore omöjligt, då språk kräver att man följer regler, och hur kan man veta att man brutit mot en språkregel om det inte finns ett socialt sammanhang?

Överför samma idé på föreställningen om karaktär. Hur vore det möjligt för en människa att utveckla god karaktär och uppvisa god karaktär utan ett socialt sammanhang som bestraffar motsatsen?

Detta "individualistiska misstag" följer både av högerns ekonomistiska och vänsterns materialistiska människosyn. Hos Marx återfinns det i den klassiska formuleringen om religionen som opium, ett exempel på hur den dominerande klassens föreställningar bestämmer värderingar och beteenden. Hos den modernistiska liberalismens fader, John Stuart Mill, blir det närmast komiskt när denne beskriver framväxten av god karaktär som resultatet av en individs analys av kostnader och vinster.

På slutraden av en sådan beräkning står att egenskaper som tillkommer god karaktär leder till framgång i livet, alltså samma slutsats som hos Heckman och McFadden (fast utan det empiriska underlaget). Förutom den verklighetsfrämmande beskrivningen av hur människor beter sig är problemet att en sådan beräkning

förutsäger det som ska bevisas. För vad behövs för att utföra en sådan beräkning och sedan agera enligt summan? Och redan i själva begreppsbildningen – "färdigheter", på engelska "skills" – förutsätts det individualistiska perspektivet. Moral och värderingar är sociala konstruktioner, men färdigheter tillkommer individer.

Ett rimligare sätt att förstå "karaktär" är därför i formen av ideal hos gemenskaper, som sedan förverkligas av en delmängd av de personer som ingår i en sådan gemenskap.

Ytterligare en aspekt av hur karaktär inte kan förstås individualistiskt är faktumet att dess ideal förankras i metafysiska övertygelser som inte kan uppstå eller vidmakthållas av individer, återigen enligt Wittgensteins privatspråksargument. Metafysiska övertygelser uppstår i sociala sammanhang, de vidmakthålls i rituella sammanhang och korrigeras genom regelföljande.

Här är en liknelse som möjligen kan göra läsaren en smula sjösjuk. Tänk på havet som de metafysiska övertygelserna, varmströmmar i havet som beteendemönster som följer av havets dynamik, och människor som fiskar som söker sina vandringar längs dessa varmströmmar. Fiskarna kan inte finna riktningen utan de båda bestämmande faktorerna, som i sin tur förutsätter varandra. På samma sätt uttrycks människors karaktär i sociala beteendemönster som förankras i metafysiska övertygelser – ingen av de tre kan isoleras och samtidigt vara begriplig.

Återgå då till påståendet att karaktär är på väg att bli en bristvara i västvärlden, var är det då rimligast att söka upphov till förändringen? Svaret måste bli att det är de metafysiska övertygelserna som skiftat med återverkningar i sociala beteendemönster och de ideal som

bestämmer karaktär: varmströmmarna skiftar riktning, fiskarna lockas följa med.

En grundläggande brist i liberalismen och socialismen är att de uppfattar sig själva som icke-metafysiska, medan båda är lika beroende av idéer om det som finns bortom sinnevärlden som exempelvis den människosyn som uppstår av de stora religionerna.

Det är genom dessa modernismens dominerande politiska världsbilder som det individualistiska misstaget uppstått. Och för att motsäga mig själv en smula: just dessa ekonomistiska, materialistiska och individualistiska dogmer ger, enligt samhällsvetenskaperna, upphov till sämre karaktär: det är i sociala sammanhang där synen på människan och gemenskapen präglas av religiösa övertygelser som de konventionella kriterierna för karaktär fortfarande frodas (i, måste tilläggas, demokratiska samhällen).

Det här får väl betraktas som en eulogi och elegi. Att uppmåna människor i väst av återetablera de religiösa gemenskaperna och överge den ekonomistiska, materialistiska och utilitaristiska människosyn som modernismen drivit fram bär starka drag av Don Quixotes kamp mot väderkvarnarna. Utarmningen av de ideal som driver fram gemenskaper som genomsyras av god karaktär fortsätter i takt att med socialismens och liberalismens gemensamma hegemoni fortsätter att fördjupas.

Roland Poirier Martinsson är fil dr i teoretisk filosofi.

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

En karaktärsstudie: Derek Jeter.

FOTO: MITCHELL LAYTON/GETTY IMAGES

En sund själ i en sund kropp?

Den platta magen blir beviset för ens moraliska resning och att man hör till de utvalda.

Av Emil Uddhammar

Det finns litteratur av många sorter, och ett slag som ofta väcker intresse är självbiografier. En mycket inflytelserik sådan i modern tid är Benjamin Franklins, den amerikanske boktryckaren, uppfinnaren, grundlagsfadern, diplomaten och mycket annat. Under en tid var han faktiskt sändebud i Sverige.

Franklins självbiografi handlar i hög grad om hur man bygger sin karaktär, inte olikt hur Richard V Reeves diskuterar i sin artikel i detta nummer. Franklin har en lista på tretton vägar för att bygga en god karaktär, bland annat måttfullhet, ordning, rättvisa, renlighet och företagsamhet. Franklin har också ett appendix där han ger råd om hur man kan komma ur fattigdom och nå välstånd genom att odla vissa aspekter av sin karaktär.

Både Reeves och Franklin lämnar intressanta förslag till lösningar av aktuella problem. Vid en omläsning av den tyske sociologen Max Webers studie om protestantismens roll för kapitalismens framväxt får vi ett annorlunda perspektiv på detta slags etik, detta slags program för karaktärsdanande och vilken psykologi som låg bakom. Frågan är om den mentalitet som där odlades finns kvar ännu idag i våra post-protestantiska länder, och hur den i så fall tar sig uttryck i dagens mer pluralistiska samhälle.

Franklins memoarer utkom 1791 och är fascinerande men prövande läsning. En känsla infinner sig lätt, som den en son kan känna inför en alltför förmanande fader. Hans skrift är fylld av förnumstiga råd om hur livet bör levas för att optimera nytta och framgång, och inte minst hur man bäst hushållar med tid, pengar och kredit. Flera av hans råd har blivit klassiska:

Kom ihåg att *tid* är pengar. Den som kunde tjäna tio shilling om dagen genom sitt arbete och går ut och går, eller sitter sysslolös halva dagen, även om han gör av med endast sex pence under sin sysslöshet, bör inte räkna endast dessa som utgift. Han har i själva verket gjort av med, eller snarare kastat bort, ytterligare fem shilling. [...]

Kom ihåg att *kredit* är pengar. Om någon låter sina pengar vara kvar hos mig efter att de förfallit till betalning ger han mig räntan, eller så mycket som jag får ut av dem under den tiden. Det uppgår till en avsevärd summa om man har god kredit och använder den på ett bra sätt. [...]

Även de mest obetydliga handlingar som påverkar ens *kredit* måste beaktas. Ljudet från din hammare klockan fem på morgonen eller klockan åtta på kvällen gör din fordringsägare nöjd sex månader framåt, men om han ser dig vid ett biljardbord eller hör din röst i ett värdshus då du borde varit i arbete, så begär han nästa morgon tillbaka sina pengar och kräver alltsammans innan du har dem tillgängliga.

Det är givet att den kulturella eliten och aristokratin i Europa inte tog emot detta slags uttalanden nådigt. Franklins puritanska, kalvinistiska anda var väsensskild från allt det som ansågs som kristendom och god sed i bildade kretsar i Europa.

Max Weber konstaterar i sin korta men synnerligen pregnanta skrift om den protestantiska etiken och kapitalismens anda, som skrevs under 1900-talets första år, att Franklin inte bara predikade ett sätt att komma sig fram i världen, utan en alldeles specifik etik. »

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Målad med den rätta giftfria färgen?

FOTO: CARLOS DE ANDRES/GETTY IMAGES

Denna etik sågs i Europa som en "girighetens filosofi", där den kreditvärdige handelsmannen framhölls som ideal. Detta är i själva verket den kapitalistiska andans etik, framhåller Weber:

Denna etiks högsta goda är att tjäna mer och mer pengar under undvikande av all spontan livsnjutning, totalt fri från all lyckosträvan. Människan är helt inriktad på att tjäna pengar som ett det egentliga målet för sitt liv. Penninginkomster är, för så vitt de anskaffats lagligt, i den moderna ekonomin ett resultat av och uttryck för duglighet och skötsamhet i yrket. Denna skötsamhet är det verkliga A och O i Franklins etik.

Weber framhåller vidare att även om köpmanskap och handel hade tolererats under medeltiden, avvisade den dominerande kyrkliga doktrinen det kapitalistiska förvärvets "anda" som *turpitude* [skamlig gärning] eller förhöll sig i bästa fall neutral mot denna.

Detta förändras radikalt med Martin Luther, menar Weber. För denne var uppfyllandet av de världsliga plikterna ett yttre tecken på kärleken till nästan, och det enda sättet att i sin profana verksamhet behaga Gud. Luther framhöll arbetet som ett "kall", som en uppgift. Weber är noga med att framhålla att reformatorerna inte hade kapitalismens etik som något slags mål; den var en oavsedd konsekvens. För dem stod själens frälsning i centrum, inte något etiskt program.

För att förstå den fulla kraften i denna omvälvning bör vi stanna upp ett slag, och gå tillbaka i tiden till antikens diskussioner kring skillnaden mellan den enskildes etiska mål och strävanden och vad som är statens goda.

Att bygga sin karaktär var centralt i den etik som Aristoteles utvecklade. Hans grundsyn var att varje människa har en given bestämmelse, nämligen det goda livet och lyckan, som bäst utvecklas tillsammans med vänner och medborgare i statsstaten. Samtidigt måste var och en bygga sin karaktär genom måttfullhet, rättrådighet, mod och visdom.

Egentligen ligger detta program ganska nära det som Richard V Reeves förordar i sin artikel, fastän Reeves talar inte om den enskildes lycka, utan om hur man skall bli framgångsrik inom ramen för ett välfungerande samhälle.

Kristendomens genomslag innebar ett brott mot detta sätt att resonera. Etiken fanns där, men i första hand var den resultatet av ett personligt förhållande mellan den enskildes själ och Gud. Från början hade inte heller kristendomen någon koppling till en särskild statsform. Tvärtom utvecklades den i passiv protest mot den världsliga makten, vilken i allmänhet uppfattades som grym och lastbar.

Paulus gör i Romarbrevet tydlig åtskillnad mellan vad människan å ena sidan kan uppnå genom egen ansträngning och genom att följa lagen, å den andra vad hon kan nå genom tro och bön via nåden. Endast den senare vägen kan leda till frälsning och hopp om det eviga livet.

Medeltidens mest inflytelserike teolog, Thomas av Aquino, återupprättade dock Aristoteles. Tanken om de fyra vägarna till en god karaktär – måttfullhet, rättrådighet, mod och visdom – kom åter till heders. Människans naturliga förnuft och vilja kunde leda till en världslig lycka, men den högsta lyckan – föreningen med Gud och ett evigt liv – kunde endast nås genom de tre teologiska: tro, hopp och kärlek.

Hos Luther blir den centrala tesen, själva fältropet mot den kyrka som han ville reformera, att vägen till frälsning går genom "tron allena". Paradoxalt nog hävdade han också att en människa i sin

vardag endast kan behaga Gud genom sina gärningar om hon uppfyllde de världsliga plikterna, om hon "arbetade i sitt anletes svett".

I Webers framställning är det dock inte främst de "vanliga" lutheranerna, utan pietister, metodister och kalvinister som utvecklade den "dubbla predestinationsläran", där tecknen på utvaldheten till frälsning, en antydning om att man ingick i de rättfärdigas skara, inte bara visade sig genom tron och ett "rent samvete", utan också genom ihärdigt arbete och en asketisk livsföring.

För alla dem som avvisade den katolska kyrkans sakrament, liksom allt tal om att genom ett naturligt förnuft och den fria viljan kunna nå något litet närmare frälsningen, uppstod till slut ett problem. Hur kan jag utan dessa hållpunkter veta om jag är på den rätta vägen, hur kan jag få visshet om jag tillhör Guds utvalda skara – och inte de fördömda?

Medan de religiösa ledarna själva kanske inte svävade i ovisshet om vad som krävdes för en utvald plats, skriver Weber, var det naturligt om den breda massan av efterföljare undrade hur de kunde vara säkra på frälsningen:

Å ena sidan framhålls det helt enkelt som en plikt att betrakta sig själv som utvald och att avvisa varje tvivel som en djävulens frestelse, eftersom brist på egen visshet är en följd av otillräcklig tro, alltså av otillräcklig verkan av nåden. Å andra sidan rekommenderades intensiv världslig aktivitet som det främsta medlet att nå denna visshet. Detta och endast detta förjagar det religiösa tvivlet och ger visshet om utvaldhet.

Man ser alltså hur både tron – eller det djupa engagemanget – och det personliga arbetet inom protestantismen förvandlas från verkande medel till tecken.

En omläsning av Weber väcker också frågan hur dessa båda vägar till visshet om den egna utvaldheten successivt omvandlats genom sekulariseringen. Kan detta bidra till att förstå vissa fenomen i vår egen tid, och då kanske särskilt de olika sektorer och rörelser inom samhället av idag som bygger på ett eget djupt känt engagemang, en stark tro på specifikt egna värden?

Vi ser idag rörelser som istället för en traditionellt religiös världsbild exempelvis har en antropocentrisk – med människan och hennes strävanden i mitten – eller en biocentrisk – med biologisk mångfald och de ekologiska sammanhangen som grund.

Med en biocentrisk världsbild skulle en "dubbel predestinationslära" kunna innebära att man har en stark tro på de grundnormer som en sådan bild vilar på – de ekologiska sammanhangen, livets ömsesidiga beroenden och hushållning med resurser. Denna övertygelse blir givetvis väsentlig för ett rent samvete, men därtill kommer också handling – annars blir predestinationen inte dubbel – i form av att köpa ekologiska varor, att sopsortera, att kompostera, att leva energisnålt och andra yttre förbud om den egna "utvaldheten" – tecken på duglighet och skötsamhet, tecken på att man inte hör till de fördömdas skara.

Med en biocentrisk världsbild skulle en "dubbel predestinationslära" kunna innebära att man har en stark tro på de grundnormer som en sådan bild vilar på – de ekologiska sammanhangen, livets ömsesidiga beroenden och hushållning med resurser. Denna övertygelse blir givetvis väsentlig för ett rent samvete, men därtill kommer också handling – annars blir predestinationen inte dubbel – i form av att köpa ekologiska varor, att sopsortera, att kompostera, att leva energisnålt och andra yttre förbud om den egna "utvaldheten" – tecken på duglighet och skötsamhet, tecken på att man inte hör till de fördömdas skara.

I vår tid kunde vi också betrakta hälsokulten ur detta perspektiv. Rättfärdiggörandet genom tron är vetenskaplig till dels, men innefattar en hel del kvacksalveri och ren vidskepelse. Olika dieter med stränga regler förkunnas trosvisst i hälsotidningar och bloggar.

Kulten är given: hårda träningspass, sträng diet, en asketisk livsföring där "avgiftning" och ett frugalt leverne är medel för att uppnå det yttre tecknet på utvaldhet: en platt mage, kraftiga armmuskler,

"Franklins puritanska, kalvinistiska anda var väsensskild från allt det som ansågs som kristendom och god sed i bildade kretsar i Europa."

DEN GODA KARAKTÄRENS KULTUR

Hårt och frugalt ska det vara.

FOTO: ROB HAMMER/GETTY IMAGES

en synnerligen tunn kropp eller vad som står högst i mode just nu. I en artikel i *New York Times* nyligen beskrivs hur en mer extrem form av vardagsträning blivit vanligare.

Här kan vi åter skönja paralleller till den dubbla predestinationen: en fast tro på en sundhet som inte får svikta, med ett åtföljande rent samvete, och därtill de yttre tecknen i form av allt hårdare arbete med den egna kroppen både avseende näringsintag och träning. Dugligheten, skötsamheten och den asketiska livsföringen drivs mot allt högre ackord.

En antropocentrisk världsbild som direkt ansluter till Webers resonemang är vår tids sekulariserade strävan till materiellt välstånd, där en stark tro på marknadens och statens förenade godhet numera är trosfundament för de båda största partierna i Sverige.

De yttre tecknen är som vanligt det materiella framsteget i såväl offentlig förvaltning som i privatlivet, där penningen, i brist på annat, är den yttersta bekräftelsen på utvaldhed. För exempelvis universiteten, likaväl som för löntagaren eller entreprenören, är det penningtilldelningen, lönen och vinsten som är tecknet.

Var och en av dessa subkulturer är inte mycket att bekymra sig över. Såväl miljöhänsyn som hälsa och materiella framsteg är ju allmänt vällovliga på många sätt. Snarare är det tendensen inom varje sektor eller sekt att utan mycken tvekan upphöja just sin egen väg till utvald framgång som den allmänt giltiga som blir ett problem.

Spår av den dubbla predestinationens mentalitet kan sökas i en nervositet inför eventuella tvivel över de egna trossatserna, liksom

en gnagande oro för att de yttre tecknen inte infinner sig – den platta magen, att båten blev målad med den rätta giftfria färgen, att erhålla den rätta avkastningen.

Skillnaderna mellan samhällets olika sfärer beträffande vilken etik och vilka normer som bör vägleda dem har delvis suddats ut. ”Kapitalismens anda”, som fungerar väl inom näringsliv och företagande, har, synbarligen utan större eftertanke, tillåtits expandera in på andra fält, där den gör skada snarare än nytta.

Här ser vi också problemet med att ha en särskild ”politik” för karaktärsdanande, enligt det program som Reeves argumenterar för. Är målet en ökad produktivitet, bättre ordning i samhället eller en ”förbättring av mänskommaterialet”, som makarna Myrdal på sin tid talade om? Eller är karaktär något som var och en behöver för att nå lycka?

Pluraliteten av självträffande, trosvissa sekter utan förståelse för andra tankesätt, utan tvivel på den egna rättfärdigheten, riskerar att splittra samhället snarare än att berika det. Den karaktärsdaning som sker inom dem kan då också vara problematisk.

Det är inte heller givet att vi alla vill anförtra våra politiker en sådan uppgift. Frågan om karaktärsdaning som Reeves och Franklin väcker är högst relevant, men dess lösning kräver både klokhet och måttfullhet.

Emil Uddhammar är professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet.

”Rom gör mig mycket besviken”

Om den engelske 1800-talspoeten Arthur Hugh Clough överhuvudtaget uppmärksammas idag är det som föregångare till T S Eliot. Bättre är emellertid att se honom som ett barn av sin tid. Hans texter är viktiga dokument från den viktorianska epoken.

Av Josefin Holmström

Josefin Holmström är författare, kritiker och doktorand i engelsk litteratur i Cambridge.

Den engelske poeten Arthur Hugh Clough (född 1819) var en av de lovande människorna vars tid aldrig riktigt kom, en man allmänt ansedd att ha den typ av lysande utsikter som kristalliseras i en post som premiärminister, ambassadör eller i alla fall högt uppsatt lokalpolitiker. När denne potentiella stjärna först började skriva poesi och sedan tog ett oansenligt skrivbordsjobb väckte det viss förvåning och besvikelse i bekantskapskretsen. Clough utbildades vid Balliol College, Oxford, där han läste klassiska språk och utvecklade en nära vänskap med Matthew Arnold, då en ung student men sedermera kritiker, författare och inflytelserik kulturell bråkstake. Han brevväxlade med den högljudda historikern Thomas Carlyle, hade ett entusiastiskt umgänge med den amerikanske transcendentalistfadern Ralph Waldo Emerson (som utnämnde den yngre mannen till hedersamerikan på grund av hans oengelska lynne) och befann sig i centrum av den engelska viktorianska litteratur- och kulturscenen under artonhundratalets mitt.

Ändå är Clough idag i stort förbisedd. Han får en dikt eller två i brittiska poesiantologier, hans namn utelämnas sällan i litteraturhistoriska översikter, han har till och med en del förkämpar bland kulturjournalister och litteraturkritiker – men han är inte särskilt läst. Inte i England och definitivt inte

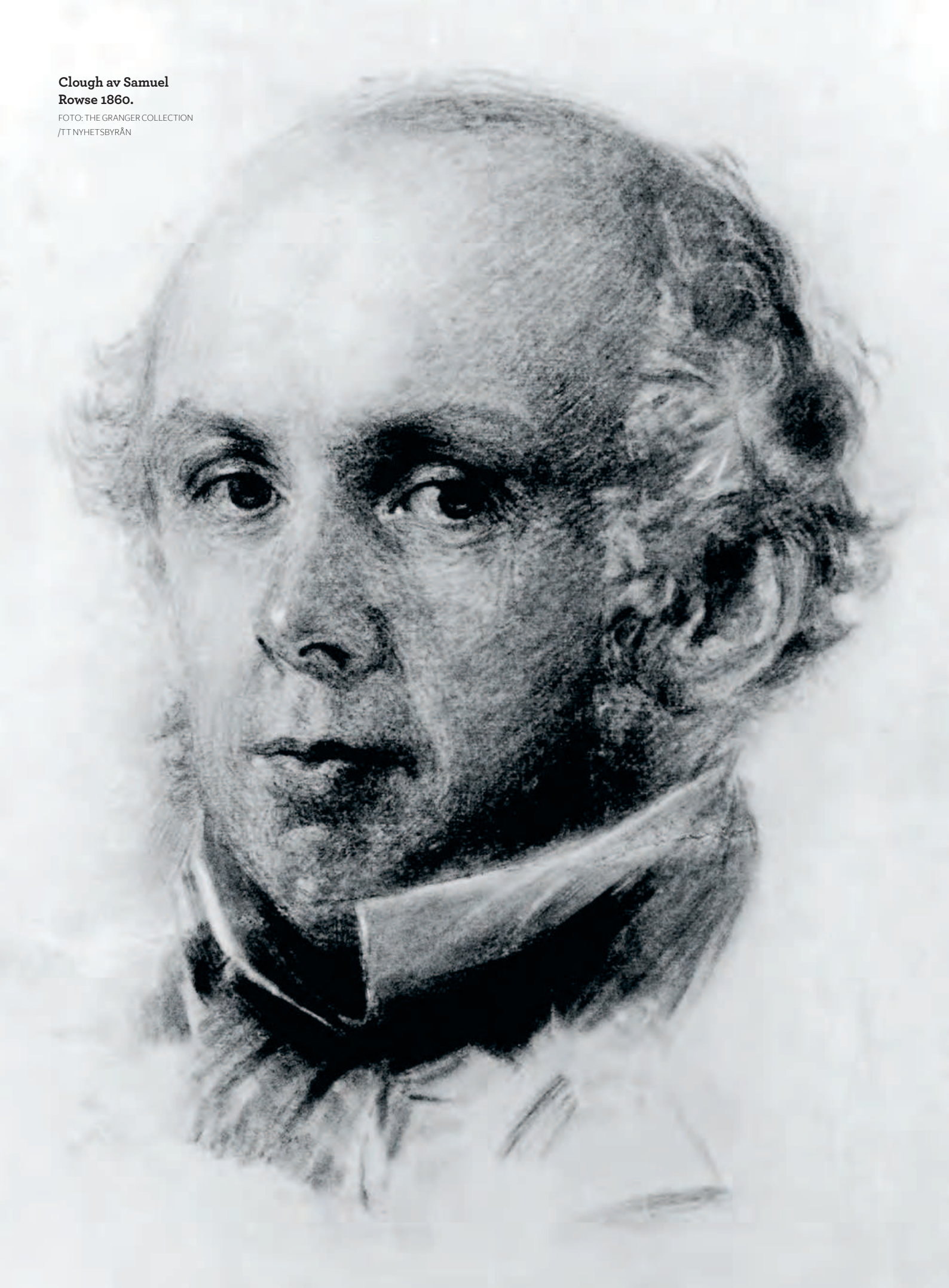
i Sverige, där hans dikter inte ens finns översatta. Men den som vill förstå den viktorianska tidsandan har mycket att lära av Clough, särskilt av hans mest kända långdikt *Amours de Voyage*.

Brevdikten *Amours de Voyage* är resultatet av en bildningsresa som Clough företog under 1848. Målet för resan var naturligtvis Italien, en plats som vid denna tid befann sig i stor förändring. Italiens enande (på italienska *risorgimento*) hade på sätt och vis påbörjats redan 1815, då Napoleonkrigen tog slut och Österrike fick makten över Milano, Mantua och Venetien. I takt med att österrikarna fick hårdare kontroll över staterna ökade även motståndet. En mängd hemliga sällskap (bland de mer kända de så kallade *carbonari*) bildades med målet att ena Italien som ett land. Uppror och revolutionsförsök avlöste varandra fram tills utropandet av kungariket Italien 1861.

Cloughs besök i Rom sammanföll med den kortlivade romerska republiken 1849, där en revolution tillfälligt ersatte kyrkostaten med en republik ledd av nationalisterna Giuseppe Mazzini, Carlo Armellini och Aurelio Saffi. Den störtades snabbt av franska trupper sända för att återinrätta påven. Entusiasmen för *risorgimento* var mycket stor i Europa, särskilt i de kulturella kretsarna. Elizabeth Barrett Browning, som vid den här tiden bodde i Florens tillsammans med maken Robert Browning, skrev hyllningsdikten *Casa Guidi Windows* till stöd för frihetsrörelsen >>

**Clough av Samuel
Rowse 1860.**

FOTO: THE GRANGER COLLECTION
/TT NYHETSBYRÅN

"Den som vill förstå den viktorsianska tidsandan har mycket att lära av Clough, särskilt av hans mest kända långdikt Amours de Voyage."

och i England bildades *The Society for the Friends of Italy*, med många namnkunniga medlemmar. Mazzini, som tidvis befann sig i landsflykt i London, blev firad hjälte och kändis i Che Guevara-stil, och gjorde succé hos damerna i de salonger och salar han gästade.

Men den unge Arthur hade inte främst kommit till Italien för att inspektera demokratins framfart: han ville vandra runt i Vatikanen och titta på tavlor. När oroligheterna bröt ut satt han på sitt hotellrum och skrev brev hem till sin mor och sina vänner i väntan på tillåtelse från högre ort att besöka museerna, vars eventuella förstörelse bekymrade honom. "Kanske roar det dig att få ett brev som påbörjades när gevären avfyrades", skrev han till sin syster. Till vännen Palgrave skrev han: "Jag önskar att England kunde ingripa, om så bara för monumentens skull." Men mitt bland dessa ganska lakoniska brev dyker de första stanserna av *Amours de Voyage* upp: en brevdikt på hexameter inspirerad av händelserna 1849. *Amours de Voyage* är berättelsen om Claude, en lätt uttråkad och vilsen ung akademiker från Oxford som liksom Clough reser till Rom för att se på konst och kanske finna något slags mening med livet. Claude deltar i den europeiska *grand tour*-traditionen, ett fenomen som uppkommit under sextonhundratalet då välbeställda ynglingar turnerade mellan europeiska kulturcentrum för att komplettera den akademiska utbildning de fick i Oxford eller Cambridge. Vanligtvis omfattade bildningsresans italienska del Rom och Florens, kanske Pompeji och dess imponerande baneman Vesuvius. Resenärerna skulle beundra Sixtinska kapellet, göra skisser av Michelangelo verk i sina anteckningsböcker, och erfara den historiska tyngden av solig marmor. Claude försöker delta i de föreskrivna aktiviteterna men finner att det är svårare än vad han förväntat sig.

Väl i Rom blir han bekant med medelklassfamiljen Trevellyn vars dotter Mary gör visst intryck på honom. Samtidigt exploderar oroligheterna i och med att fransmännen invaderar och Claude brottas med vitt skilda men lika svåra frågor. Ska han uppvakta Mary? Ska han ansluta sig till den italienska saken och slåss för friheten? Är det möjligt att tro på Gud? Dikten utgör en lång och alltmer plågad meditation över värdet av tro, kärlek och politiskt engagemang – men likt en "modern Hamlet" (som en samtida kritiker uttryckte det) velar Claude in i det sista och när sista strofen är skriven är han än mer olycklig och förvirrad än förut. Mary Trevellyn och hennes familj försvinner vidare i Italien, republiken faller och Claude sörjer.

Amours de Voyage togs emot med viss bestörtning. Vännen Matthew Arnold hade för vana att ogint avfärda det mesta Clough skrev, och *Amours de Voyage* var inget undantag. Kanske berodde detta på hans egna frustrerade poesidrömmar: trots att Arnold publicerade en hel del lyrik var han en mycket större essäist än poet. Han var dock inte ensam om sin skepsis gentemot den märkliga brevdikten. Emerson reagerade med förtyvillan: "Hur kan du förslösa sådan kraft på en krossad dröm?" Att skriva en dikt vars slut inte bara är olyckligt, utan dessutom otydligt, knappt ett riktigt slut alls, var inte acceptabelt. Dikten avspeglade också Cloughs växande alienation från kyrkan – i Oxford intresserade han sig för John Henry Newmans högkyrkliga rörelse men gled iväg från kristendomen. I det viktorsianska England orsakade ateism fortfarande höjda ögonbryn, och Cloughs försvarare bland viktorianerna var snabbt räknade. Det var först i mitten av 1900-talet som han "återupptäcktes" och fick upprättelse – men då

som föregångare till T S Eliots dikt om antihjälten Prufrock. Enligt många kritiker är *Amours de Voyage* en meditation över subjektivitet och ärlighet, berättelsen om en man helt och hållet upptagen med frågan om huruvida autentiskt tal överhuvudtaget är möjligt. Men när Clough tolkas som ett tecken på vad som komma skall i den modernistiska dikten blir han samtidigt en fotnot i engelsk litteraturhistoria. En sådan förvisning gör både honom och oss en otjänst. Cloughs dikt förtjänar att läsas som ett historiskt dokument, inte minst som dess förhållningssätt till Italien skiljer sig så pass mycket från andra artonhundratalsförfattares.

För Cloughs samtid var Italien fortfarande ett slags exotiskt och sensuellt paradys. Författare och konstnärer flockades till landet och skrev noveller, artiklar, romaner och brev. Romantikens sublimitetskultur gör sig ständigt påmind i tavlor föreställande förföriskt rykande vulkaner och tunga dimsjok. Pompejis ruiner liksom Colosseum utgör fonder för människens promenader och drömmarier. Italien blev dessutom den förlorade halvan som tillsammans med den karga norden utgjorde en platonsk enhet: litteraturvetaren William W Stowe skriver om den symboliskt viktiga färden över Alperna och ankomsten till Italien, ett led i en sekulär pilgrimsresa vars deltagare kom i kontakt med det sensuella i sig själva i och med att de landsteg i södern. Madame de Staëls omåttligt populära roman *Corinne, ou l'Italie* utkom 1807 och influerade generationer av Italienresenärer. *Corinne* flödade över av den sorts entusiastiska och sentimentala rapsodier som nu blivit slitna klichéer. Clough avskydde romanen, vilket han erkände i ett brev till en vän: den var svärmisk, för högstämd och för fokuserad på "konst och kärlek till estetiken". Hans egen bild av Italien bryter med de romantiska konventionerna.

Samtida skribenter inledde ofta sina Italienskildringar med tablåer av dimhöjda berg och vulkaner: Neapel dold som av en brudslöja som plötsligt drogs ifrån för att blotta det undersköna ansiktet och hälsa pilgrimen välkommen. Cloughs dikt inleder brutalt: "Rom gör mig mycket besviken." Dimman som i andra verk är ett tecken på Italiens tidlöshet, dess existens i ett evigt, romantiskt nu, förvandlas av Clough till röken från kanoner och gevär på stökiga gator och i smutsiga gränder. Liksom den unge mannen på bildningsresa klättrar Claude upp på ett berg i Rom, men vad han ser är inte en vacker scen utan "Vit rök från kanonen" och "Svart från ett brinnande hus". När Claude talar om "the vapour of Italy's freedom" anspelar han på den dubbla betydelsen av *vapour*: ånga och inbillning. Trots att det italienska folket slåss för rätten att definiera sig själva som självständiga och egna suddar krigets dimmor ut alla sådana distinktioner. Claude undrar över den "ande" som "drar och förvirrar, lockar och undgår oss" och söker utlikspunkter men är oförmögen att hitta dem. Delvis kan denna förvirring härledas till hans ovilja att reducera Italien och dess frihetskamp till en enkel symbol för vad som är vackert och rätt.

Som litteraturvetaren John Chad påpekat var historia ett av den viktorsianska kulturens favoritämnen. Clough kände Thomas Carlyle, som 1830 beskrev historia som mänsklighetens "första uttryck av tänkande" och hävdade att vi föds med en historisk talang som "vårt främsta arv". Tre år senare skulle Carlyle formulera en teori om historia som kommunikation människor emellan: "Historia är ett brev med instruktioner skrivet av de äldre generationerna och skickat

"Cloughs dikt förtjänar att läsas som ett historiskt dokument, inte minst som dess förhållningssätt till Italien skiljer sig så pass mycket från andra artonhundratalsförfattares."

till de yngre; ja, man skulle kunna kalla det för det meddelande, muntligt eller skriftligt, som hela mänskligheten lämnar över till alla levande; det är den enda *uttryckliga* kontakt [...] som det förflutna kan ha med framtiden, det avlägsna med vad som befinner sig här.”

Men historia är beroende av tid, av tidens passage, av förmågan att skilja mellan dåtid och nutid. Här får Claude problem. Frågan om historiskt vittne blir akut i det avsnitt där Claude tror sig se en neapolitansk präst bli mördad. Här avspeglar sig hans osäkerhet på grammatisk nivå: eftersom Claude inte riktigt vet *vad* han såg vågar han inte återberätta episoden i imperfekt – det skulle signalera att han säkert vet vad han sett. Mitt i en rad byter han plötsligt till presens, som om han försökte återvända till ögonblicket för att undersöka det. Claude har svårt att acceptera idén om sig själv som ett historiskt vittne. Samtidigt beskriver han sig själv lite skämtsamt som ”Your Own Correspondent”, en fras med vilken *The Times* utrikeskorrespondenter brukade avsluta sina kolumner. Det har fallit på hans lott att rapportera från en plats där ”morgonens första bulletin” skrivs ”på väggarna” i staden och där vad som är sant och inte ofta är en fråga om åsikt, tolkning eller preferens. Och faktum är ju att *Amours de Voyage* är en brevdikt, där det subjektiva perspektivet är mycket medvetet.

Cloughs Claude är närmast besatt av tanken på autentiskt tal, att verkligen mena vad han säger, att inte lägga sig till med något eller, som den oslagbart brittiska frasen uttrycker det, *put on airs*. Att göra sig till är något av en brittisk kardinals synd och överklassynglingen Claude är medveten om hur lätt det är att bli affekterad i sitt betende. Det vill han undvika – men samtidigt strävar han uppenbarligen efter viss förfining, efter att finna sitt sammanhang, och han skräms av tanken på att bara bli en i den grå medelklassmassan.

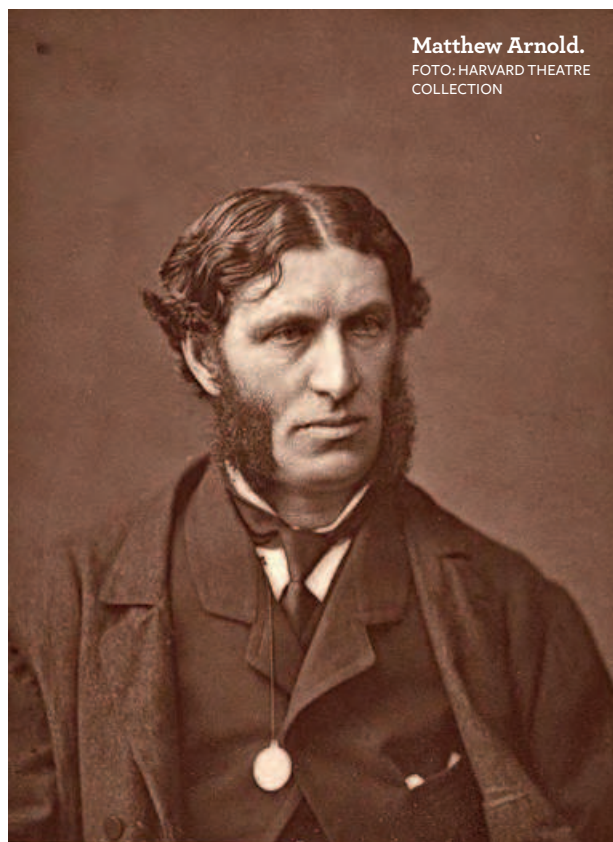
Huruvida Clough kände likadant gör man kanske bäst att inte spekulera i, men klart står att han inte var rädd för att ta risker. Valet av poetisk form, daktylisk hexameter, är betydelsefullt i detta sammanhang. Hexametern kommer som bekant från den grekiska poesin och blev versmåttet för epos och berättande dikt (i Sverige använde Esaias Tegnér sig av det i ”Nattvardsbarnen”, en dikt som översattes till engelska av Henry Wadsworth Longfellow och möjligtvis påverkade denne att skriva sitt eget amerikanska epos *Evangeline* på hexameter). Clough var inblandad i den så kallade hexameterkontroversen, en akademiskt artig strid som fördes från tidskriften *The Classical Museum* intellektuella högkvarter i mitten av artonhundratalet. Poeter som Coleridge och Southey hade försökt införa en engelsk version av daktylisk hexameter, till de lärdes förskräckelse och muttrande protester. Grekiskan har långa och korta vokaler och den grekiska versfoten består av olika kombinationer av dessa. Ska man skriva hexameter på engelska måste versfötterna istället delas in efter betoning, vilket gör att vissa rader kan låta artificiella eller klumpiga.

Men som forskaren Joseph Phelan har påpekat handlade

hexameterkontroversen om långt mycket mer än huruvida man kunde skriva hexameter på engelska: ytterst var det en dispyt om det sätt på vilka de klassiska språken lärdes ut vid Oxford och vad det betydde kulturellt och politiskt. Kan man fortfarande tala *med* antiken, istället för bara *om* den? Är dess effekt livgivande eller förstenande? Kan antika versformer översättas, till och med moderniseras och utvecklas? Clough var av den åsikten att de kunde erövrats av den nya generationen. Inspirerad av professor J. S. Blackie ville han befria hexametern från strikta regler och istället skriva enligt ett slags friare musikalisk notation som passade engelskan bättre och gjorde det sexfotade versmåttet mer användbart. Även detta kan i förlängningen tolkas som ett politiskt ställningstagande – och kanske som ett ifrågasättande av Carlyles enkelriktade historiesyn, där meddelandet från det förflutna passivt tas emot men där ingen store möjlighet till dialog finns.

Cloughs hexameterdiktande väckte skandal eftersom raderna var så ojämna, ja rent av radikala; de bröt mot alla regler och störde örat istället för att tillfredsställa det med en lugn och jämn rytm. Att på så vis bruka – eller missbruka? – ett klassiskt versmått är att på ett mycket direkt sätt försöka tala med antiken, se om dess kostym fortfarande passar, om moderna upplevelser kan förmedlas och förstås inom den form som under århundraden av akademiska studier hållits som den högsta och mest förfinade. Litteraturvetaren Meredith Martin går så långt som att hävda att den viktoriańska fascinationen för prosodi hörde ihop med det brittiska imperiets vilja att civilisera den växande läskunniga arbetarklassen såväl som människorna i kolonierna; metrik under denna period var alltid politisk. Artonhundratalet var en tid av experiment där poeter som Gerard Manley Hopkins försökte rekonstruera mer autentiskt anglosaxiska versmått och där många närde en dröm om att finna det språk eller den versform som på ett korrekt sätt kunde representera den engelska nationalkaraktären. Det var även under denna period som engelsk litteratur blev ett universitetsämne, mer eller mindre uttryckligen för att höja det engelska språkets status och göra den inhemska litteraturen likvärdig med den antika.

Arthur Hugh Clough dog 1861 i Florens, blott 42 år gammal. Hans fränfalle uppmärksammades särskilt bland amerikanska vänner, som på ett sätt kunnat följa hans karriär närmare än hans landsman – *Amours de Voyage* publicerades för första gången i den amerikanska månadstidningen *The Atlantic Monthly*. År 1866 sörjde en anonym artikelförfattare i *The North American Review* det faktum att Clough aldrig fick tillfälle att slå sig ner mer permanent i Amerika. I det ”liberala amerikanska klimatet”, menar skribenten, skulle Clough ha uppnått ”obestridd storhet”. Frågan är om hans författarskap ändå inte vunnit mer på den komplicerade position det befunnit sig i här i Europa: ibland växer ett verk av att ifrågasättas, granskas och vridas och vändas på. Entusiasterna kommer säkerligen att fortsätta kämpa för Clough länge än. ✱

Matthew Arnold.
FOTO: HARVARD THEATRE
COLLECTION

LITTERATURHISTORIA

En resa till Skattkammarrön

I sin nya bok *Förlorare* beskriver Peter Luthersson ett antal författare som han menar representerar "1800-talets etos". **Thomas Steinfeld** har läst den.

NYLIGEN PUBLICERADE *Sydsvenskan* en artikel om en ny uppsättning av Mozarts *Così fan tutte* på Skånska Operan. "Tyvärr är inte människosynen lika bra som musiken", sade producenten Åsa Jensen. Läsaren blir lite häpen över hur talespersonen för ett litet teatersällskap uttalar sig om ett av musikhistoriens yppersta verk. "Tjejeerna framstår som totalt korkade och killarna som enfaldiga. Det är inte en så trivsamt kvinnosyn, eller manssyn heller för den

delen." Verket, så låter slutsatsen, är i behov av en rejäl "uppfräschning."

Nu skall vi inte utnyttja tillfället att göra oss lustiga över projektet att "fräscha upp" gamla verk som för tillfället kan framstå som moraliskt betänkliga. Skulle det inte bli ganska omfattande? Hur är det med "människosynen" hos Homeros, Rafael och Franz Kafka? Mänskligheten har hittills inte några goda erfarenheter av folk som tror sig äga en överlägsen "människosyn", i alla fall

DDR som tragedi och fars

64 Charlotta Seiler Brylla om Östtyskland på film

Svindlande desorientering

66 Henrik Nilsson träffar novellisten Rubens

Figueiredo

Pjäser med patos

68 Calle Pauli går på Théâtre du Soleil

Att få syn på språket

70 Per Klingberg läser Yoko Tawada

Krönika

71 Eva Cooper om vördnad för livet

I korthet

71 Lisbeth Lindeborg om Skottland

inte när de kommit till makten. Dock måste vi ställa frågan: varför säger ingen emot när sådana dumheter når offentligheten?

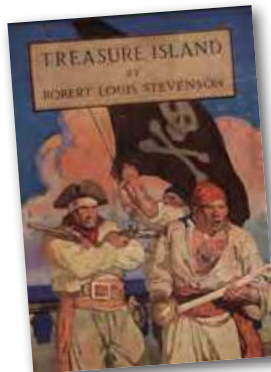
Peter Lutherssons nya bok heter *Förlorare* (Bladh by Bladh), och man behöver inte läsa många sidor innan titeln blir förklarad: "Förlorare blir först den författare som får sitt perspektiv underkänt, sin relevans ifrågasatt, som av eftervärlden betraktas som inkapslad i föreställningar och iakttagelser som har blivit mänskligt främmande, som förknippas med en världsbild, en verklighetsförståelse och en livshållning som knappast äger annan identitet än den att vara överspelad." Visserligen handlar boken om en rad mer eller mindre världskända författare, från Johann Wolfgang Goethe till Thomas Mann, från Robert Louis Stevenson till Joseph Conrad, från Rudyard Kipling till Karen Blixen. Men Luthersson gör inte någon hemlighet av att han vill räkna sig själv till "förlorarna", som föredrar att tänka i nyanser av grått än att söka sig till den radikala moralismens svart och vitt.

Luthersson har uppnått mycket i sitt liv. Han har varit universitetslärare och förläggare, författare till två utmärkta böcker om modernismen och framgångsrik kulturchef på *Svenska Dagbladet*. Ändå vill han uppfatta sig själv som någon som kanske håller på att ramla ur tiden, som en åldrande människa

som vet att livet "går ifrån oss redan innan det är slut". Varför gör han det? Det beror förmodligen på insikten att någonting är så "korkat" och "enfaldigt" i dagens "människosyn", inte minst bland de intellektuella, att man måste ha hamnat på fel sida av sanningen om många tycker att man har rätt.

MÅSTE MAN FRAMHÄVA att Luthers-

son är en konservativ intellektuell? Visst är han det, och som sådan miss tror han filosofin och alla dess anspråk på systematik. I stället håller han sig till historien, och med historien följer benägenheten att fördjupa sig i det enstaka fallet, och lämna utrymme för individen och de unika omständigheterna. Boken tar sin form efter denna hållning: det är ingen avhandling utan består av en rad enstaka iakttagelser, som sällan kräver mer än ett par sidor. De handlar om hur Olof Lagercrantz en gång förvandlade Joseph Conrad till en kritiker av Förenta staternas invasion av Irak. Eller om hur Thomas Mann i *Bergtagen* trots allt försöker rädda en bit av en äldre tids individualism. Eller om hur Jim Haw-

kins, den unge hjälten i Robert Louis Stevensons *Skattkamarön*, känner sig bunden till ett löfte, fastän han gav det till en pirat och mördare. Lite mer än hundra sådana skisser blir det, och de flesta skapar en situation där ett beslut måste fattas. Ofta är det ett citat som formulerar beslutet. De bättre besluten tar hänsyn till vad en människa

förmår. De sämre gör det inte. De bättre, relativistiska, räknar Luthersson till 1800-talet, de sämre, de principiella och generella, till vår egen tid.

Ibland tvekar läsaren om den skillnad som Luthersson beskriver verkligen kan framställas som motsatsen mellan två århundraden. Har det inte funnits en del konservativ filosofi också under 1900-talet? Finns det inte ett visst släktskap mellan Lutherssons litterära skepticism och Paul Valérys journalistiska arbeten,

såsom de är samlade i de fem volymerna med titeln *Variétés*? Eller för att ta ett kanske mer näraliggande exempel: Har inte Henning Ritter, den numera bortgångne före detta redaktören för humaniora i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, med sina prisbelönta *Notizhefte* (2010) framlagt en bok som till formen visar sig vara en nära släkting till *Förlorare*? Eller annorlunda uttryckt: Det må vara sant att Rudyard Kipling har mist mycket av sin betydelse. Men Thomas Mann, Joseph Conrad, Robert Louis Stevenson och Karen Blixen har hela tiden kunnat hävda sin rang som författare, och Stefan Zweig fick nyss en renässans på grund av boken *Världen av i går*.

Bakom skillnaden mellan 1800-talets individualism och 1900-talets radikalism döljs dock en motsättning av ett annat slag än den mellan två århundraden: den mellan en historisk och en icke-historisk världsbild. Visserligen är det sant att ingen av 1900-talets stora intellektuella rörelser, vare sig inom konsten eller inom politiken, tänkte i historiska kategorier. Fundamentalism och historieskrivning går inte ihop, av principiella skäl – på grund av relativismen eller individualismen som utgör själva grunden för varje historisk världssyn. En sann historiker blir aldrig futurist, surrealist eller konstruktivist, redan därför att han inte kan undvika att tänka sig själv som en framtida historisk figur.

DET DRÖJDE DOCK LÄNGE innan historien verkligen avskedades. Den överlevde de flesta, om inte alla, av 1900-talets ideologier. Det är först nu, under de senaste tio, tjugo åren, som historielösheten blivit en allmän företeelse även inom de samhällsskikt som man på grund av deras akademiska skolning eller samhällsfunktion borde räkna till de bildade. "Tyvärr är inte människosynen >>

Från filmatiseringen av "Bergtagen".
FOTO: FR 3

lika bra som musiken”, säger idag den frisläppta ignoransen om Mozarts *Così fan tutte*. Ingen människa är så grym som den som tror att hon har moralen på sin sida. Och om det finns någon som vet det, så är det Peter Luthersson.

Hans bok kretsar kring kanske två dusintal författare, de flesta från artonhundratalet, några från nittionhundratalet. Många har redan nämnts, och till dessa skall läggas Winston Churchill, Pierre Loti, Henry David Thoreau, George Orwell och en del andra. De flesta är briter, och ett skäl till det är en vördnad för en ”frihetslära” som är fäst ”på individen och dess rättigheter”. Varför just de, kan man ändå fråga sig, och varför denna koncentration på framför allt vittberesta, äventyrslystna eller åtminstone djärva män? Varför inte Gustave Flaubert eller Guy de Maupassant, varför inte Theodor Fontane eller Paul Heyse, varför inte Cesare Pavese eller Giorgio Bassani?

LUTHERSSON GER INGEN MOTIVERING till varför han har valt sina författare, förutom att han hyllar deras ”erfarenhet och vidsyn”. Men i någon mån är alla hans favoriter representanter för ett världsrike, och det betyder också att de utsätter sig själva (eller blir utsatta för) västvärldens gränser. Därav kanske de många skisser som behandlar någon form av möte med andra civilisationer. Därför är kanske också så mycket av den litteratur som Luthersson uppskattar mest bunden till havet. För honom måste det ändlösa vattnet – en materie som ständigt byter skepnad och aldrig blir till en fast form (om det inte fryser) – vara själva sinnebilden för den filosofiska hållning som han eftersträvar.

På så sätt blir boken själv till ett äventyr av samma slag som så många av Lutherssons mest älskade böcker berättar om: en resa till Skattkamarön, en kväll vid gramfonen i *Bergtagen*, ett möte med mörka människor någonstans ute på den afrikanska slätten. Men på så sätt motsäger boken också det djupa vemod som författaren tror sig kunna stå för. Det finns alldeles för mycket av nyfikenhet och övertygelse hos Luthersson, han kan inte släppa den pedagogiska iver. Historien liknar ju ibland ett väldigt museum, och i alla museer ligger den allra största delen av samlingarna i källaren. Bara en bråkdel används för utställningarna. Men då och då finns det en djärv kurator, som går ned i källaren och kommer tillbaka med oväntade skatter. Plötsligt blir det en ny utställning, där det äldsta ligger överst och det gamla verkar ”fräsch”. Även historielöshetens dagar kommer att vara räknade: de slutar senast när historien än en gång kommer att göra så ont att folk kräver förklaringar. Jag kan inte lova att det händer i morgon, men jag vet att Peter Luthersson är en sådan kurator. ❀

FILM

DDR som tragedi och fars

Sedan Berlinmurens fall för 25 år sedan har det kommit flera uppmärksammade filmer om DDR. Det har handlat om såväl komedier som om realistiska skildringar av repressionen. Det skriver **Charlotta Seiler Brylla**.

NÄR GÜNTER SCHABOWSKI den 9 november 1989 läser upp sitt pressmeddelande om att DDR tillåter privatesor till utlandet ”med omedelbar verkan” öppnas den inomtyska gränsen, vilket mer populärt går under beteckningen ”Murens fall”. Tio månader senare upphör Östtyskland att existera och förvandlas till ett historiskt fenomen. Fortfarande, 25 år efter gränsöppningen, fascinerar det ”andra” Tyskland. I Berlin kan man både besöka museer som visar östtysk vardag och bo på hotell med DDR-interiör. Författare som är uppvuxna på andra sidan järnridån konfronteras i medierna med frågor som rör livet i den kommunistiska diktaturen medan deras kollegor från väst knappast väcker intresse på grund av sina ”västtyska biografier”. Forskare och journalister, ja även turister, dras alla till samma fråga – hur var det *egentligen* i DDR? Också inom den tyska filmen har DDR-skildringarna varit ett populärt motiv som till och med blivit en framgångsrik exportvara.

Under 1990-talet producerades ett antal tyska filmer som innebar existentiella uppgörelser med den östtyska diktaturen. De väckte dock inget större intresse: den tyska befolkningen var upptagen med sin andra *Stunde null*, nu skulle ett återförenat Tyskland byggas upp. Den första DDR-filmen som nådde framgång i Tyskland var därför symptomatiskt nog komedin *Sonnenallee* (1999) i regi av Leander Hauflmann. Här beskrivs livet på andra sidan muren som ganska drägligt, trots vissa absurda inskränkningar. För filmens unga

protagonister är det *sex, drugs & rock n'roll* som gäller, precis som på västsidan. Diktaturen blir en karikatyr, och lagens väktare gör snarast ett enfaldigt och harmöst intryck. I gengäld framstår västtyskarna som aningslösa och arroganta, och filmen är uppenbart en reaktion på tio år i ett återförenat Tyskland som inte riktigt blivit som man tänkt sig. En skruvad och lite nostalgisk blick på DDR får därmed en terapeutisk funktion. Å andra sidan är filmens starkaste scen mötet mellan de två vännerna på Stasis högkvarter: ett kort moment fladdrar det obarmhärtiga systemet förbi som kallhamrat utnyttjade människans svaghet. Sevärd är *Sonnenallee* också för sina inblickar i DDR-vardagen med partimöten, illegal langning av LP-skivor och familjens kontakt med den första telefonapparaten.

INTERNATIONELL UPPMÄRKSAMHET fick livet i det ”andra” Tyskland genom Wolfgang Beckers succéfilm *Good Bye Lenin* (2003). Filmen leker med motivet DDR som *fake*, men är också en skildring av *die Wende*, den turbulenta tiden för DDR:s sammanbrott. ”Den här sommaren var Berlin den bästa platsen på jorden”, sammanfattar filmens huvudperson Alex händelserna innan DDR blir Tyskland. Filmens geniala idé bygger på att Alex mor, som är trogen partikamrat och lärare, hamnar i koma strax före murens fall. När hon vaknar upp har hennes älskade fädernesland för länge sedan gått i graven. För att inte äventyra hennes hälsa

rekonstruerar sonen med hjälp av familj och vänner den reella socialismen hemma i lägenheten, medan de försöker hålla modern borta från den allt mer västfärgade världen utanför. När verkligheten blir alltför påträngande klipper sonen tillsammans med sin kollega ihop egna nyhets-sändningar som relaterar de ikoniska mediebilderna av murens fall till en mäktig flyktningström från väst som forcerar den antifascistiska skyddsvallen i förhoppningen om att få uppleva arbetarnas paradiset på jorden. Den intermediala flirten med samtida, realitetsmanipulerande filmer som *Truman Show* och *Matrix* är uppenbar. Men de manipulerade nyhetsprogrammen påminner också om en totalitär orwellsk praktik, där makten att skildra verkligheten ligger helt i händerna på regimen.

Liksom *Sonnenallee* förmedlar *Good Bye Lenin* humoristiskt en del av den paramilitärt präglade DDR vardagen med pionjärer och parader. Dessutom blev filmen en katalysator för den *Ostalgie*-våg som sköljde över Tyskland under 2000-talet. Det handlar om en nostalgisk vurm för produkter och fenomen från det forna DDR, i *Good Bye Lenin* prototypiskt representerade av de inlagda gurkor av märket Spreewald som huvudpersonen med fanatisk nit försöker uppbåda. Han löser till sist problemet med att fylla gamla Spreewaldburkar med gurkor från Holland – ännu en manipulation av verkligheten.

Med Florian Henckel von Donnersmarcks Oscarbelönade film *De andras liv* (2006) skedde en fokusförskjutning till DDR:s mörka sida – den repressiva övervakningsstaten. I centrum står antagonisterna ”den gode” dramatikern Georg Dreyman och ”den onde” Stasiofficeren Gerd Wiesler, lysande gestaltad av Ulrich Mühe. Wiesler leder bevakningsoperationen av Dreyman som inofficiellt mer motiveras av

Styrkan med De andras liv är just att systemets brutalitet kommer till uttryck samtidigt som den också berättar om individernas olika sätt att förhålla sig till diktaturen.

att kulturministern vill lägga beslag på skådespelerskan Christa-Maria Sieland, Dreymans livskamrat, och behöver röja sin konkurrent ut vägen. Politiskt är Dreyman nämligen oantastlig: precis som sina övervakare önskar han sig ett socialistiskt DDR. Men när regissören och vännen Albert Jerska tar sitt liv efter att ha förföljts av regimen

lämnar Dreyman sin position som lojal DDR-författare och skriver en kritisk artikel i västmagasinet *Der Spiegel*. För Wiesler som skött övervakningsoperationen med klinisk professionalitet och skärpa är det bara att vittja näten och leverera fångsten. Men också Wiesler blir om inte regimkritisk så i alla fall trotsig mot den godtyckliga, byråkratiska Stasiapparaten som förlorat de socialistiska målen ur sikte. Genom att spionera på de östtyska konstnärerna kommer han i kontakt med Beethovens musik och Brechts dikter, vilket får honom att tappa fotfästet i sin roll som oklanderlig funktionär.

SENARE HAR MOTIVET med den gode Stasi-medarbetaren varierats exempelvis i den framgångsrika tv-serien *Weissensee*, men 2006 förorsakade Wieslers metamorfos debatt. Om DDR-komedierna delvis hade beskyllts för en bagatellisering av diktaturen, kritiserades österrikaren von Donnersmarck för en orealistisk och ”förmänskligad” bild av Stasi. Men styrkan med *De andras liv* är just att systemets brutalitet kommer till uttryck samtidigt som den också berättar om individernas olika sätt att förhålla sig till diktaturen. Berättelsens tragiska ironi består i att de båda kontrahenterna egentligen är övertygade socialister och goda DDR-medborgare, men genom den konfrontation som regimen tvingar fram revolterar de och blir båda offer för ett system, där ideologin sedan länge spelat ut >>

Från filmen "De andras liv".

FOTO: BUENA VISTA INTERNATIONA

Barbara.

FOTO: CHRISTIAN SCHULZ

sin roll (filmen utspelar sig 1984) och bara blivit en cynisk maktapparat. Den differentierade bild som huvudpersonernas agerande ger upphov till komplicerar gränserna mellan offer och förövare, förföljare och förföljda.

Detta tema fördjupas i Christian Petzolds *Barbara* (2012), där kärlek uppstår mellan barnläkaren Barbara Wolff och hennes chef, som har rapporteringsplikt till Stasi. Barbara är tvångsförflyttad till ett provinsjukhus i norra DDR efter att ha ansökt om att få lämna landet. Hon utsätts för bevakning och övergrepp – repressalier som de som ville lämna Tyska demokratiska republiken fick räkna med. Med hjälp av sin västtyske partner ska Barbara därför lämna landet illegalt via Östersjön. Hon slits dock alltmer mellan sin längtan efter friheten på andra sidan gränsen och sitt kall som läkare. Saken kompliceras dessutom av att hennes västtyske älskare förespeglar Barbara en karriär som hemmafru. I väst behöver kvinnorna inte arbeta. Samtidigt behöver patienterna henne på sjukhuset, särskilt den unga och vilsna Stella, och chefen André visar sig ha ett bredare register än hon trott. Liksom Barbara vill André helt enkelt utöva sitt yrke, men på grund av ett ödesdigert misstag fick Stasi en hållhake på honom.

Vid sidan av de svåra frågor som filmen behandlar visar *Barbara* också ett stycke DDR-varld (som för en gångs skull inte utspelas i Östberlin), men mer lågmält än i komedierna *Sonnenallee* och *Good Bye Lenin* och färggrannare än i kammerspelet *De andras liv*. Stasis ständiga närvaro i filmer som skildrar livet i DDR verkar ofrånkomligt, men *Barbara* lägger till en dimension med det stormiga Östersjölandskapet och André's grönsaksland. Och de bilderna är också ett svar på frågan hur det egentligen var i DDR. ✿

LITTERATUR

Svindlande desorientering

Brasilianaren Rubens Figueiredo är en av Latinamerikas främsta noveller. Det menar **Henrik Nilsson**, som träffat honom i Rio de Janeiro.

ENLIGT DEN AMERIKANSKE FÖRFATTAREN Tobias Wolff bör en novellsamling vara som en roman där gestalterna inte är sinsemellan bekanta. Jag lägger ner pennan och anteckningsboken på strandserveringens bord i Copacabana, ser ut över Atlanten och funderar på vad det är för sällskap som befolkar den brasilianske författaren Rubens Figueiredos berättelser.

Redan för några år sedan stiftade jag bekantskap med hans författarskap genom antologin *Brasilien berättar: Ljud av steg* (Tranan 2011, urval och översättning Örjan Sjögren). Där finns Figueiredo representerad med sin hittills enda text i svensk översättning – novellen "Utan de andra". Sedan dess har jag haft svårt att glömma huvudpersonen Joana, som slumrar till under en mellanlandning på en flygplats och missar sin flight. När hon vaknar ser hon sitt eget namn på en skärm bland andra namn som omkommit i en flygolycka. Passagerarlistans misstag resulterar i att alla tror att hon nu ligger på havets botten tillsammans med de andra förölyskade – samtidigt som hon fortfarande är i livet, liksom svävande i ett tyngdlöst ingenmansland. Utifrån denna existentiella nollpunkt konfronter hon med sin egen frihet "utan de andra" – åtminstone under de skälvande minuterna innan hon åter måste uppfinna ett liv och en identitet.

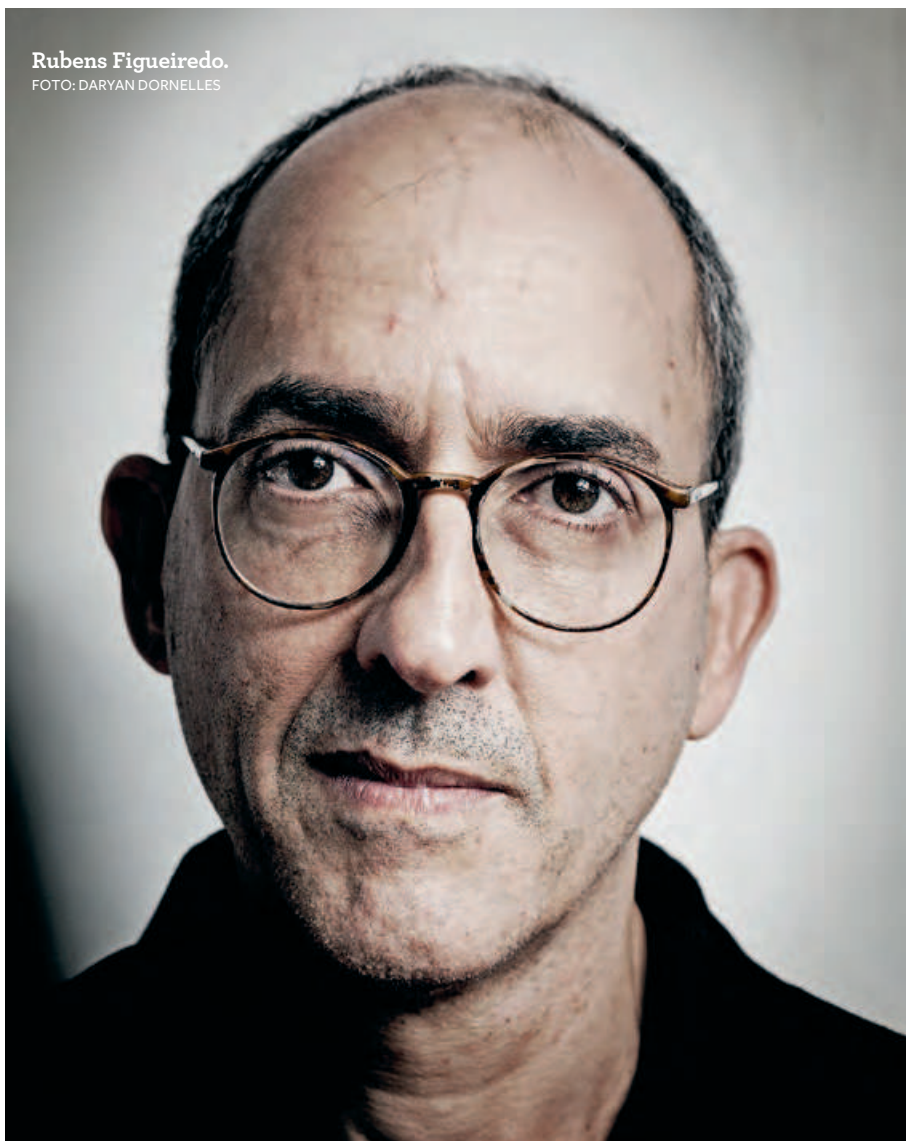
Även utan ett sådant fatalt missförstånd har nog många av oss erfart den vagt överkliga känslan i en transithall på en flygplats; dessa icke-platser mellan avreseorten och destinationen. Den blanka, generella miljön som gör att man lätt förlorar uppfattningen om tid och rum – tills man kastar en blick på souvenirbutikens föremål och påminns om vilket land man faktiskt befinner sig i. En liknande känsla av svindlande desorientering kan infinna sig under läsningen av Rubens Figueiredo. När jag nu läst hans

tre novellsamlingar konstaterar jag att han hör till de finaste novellisterna på den latinamerikanska kontinenten idag. I sina bästa stunder är han en värdig arvtagare till de föregångare inom genren som den här delen av världen uppvisat; inom den spanskspråkiga traditionen argentinare som Jorge Luis Borges och Julio Cortázar, inom den portugisiskspråkiga traditionen egensinniga brasilianska utövare som Rubem Fonseca och Clarice Lispector.

DET TYCKS MIG på samma gång följdriktigt och ovidkommande att läsa Figueiredo i just Rio de Janeiro. Här föddes författaren 1956, här har han bott i hela sitt liv och här har han vid sidan av sitt författarskap – som också innefattar några romaner – i många år arbetat som gymnasielärare i portugisiska och dessutom varit synnerligen aktiv som översättare från ryska. Men den som är ute efter detaljerade miljöskildringar av Copacabana och Ipanema eller av kullerstensgatornas kolonialhus i Santa Teresa, får leta på andra håll. Figueiredo skriver berättelser som är svåra att fixera geografiskt och tidsmässigt; inte sällan närmar de sig sagans, mytens eller den religiösa liknelsens form, utan att för den skull göra avkall på skärpan i detaljerna och iakttagelserna. Inte för inte har författaren talat med beundran om Montequieus *Persiska brev*, den fiktiva brevväxlingen som skildrar två långväga resenärers blickar på 1700-talets Frankrike.

På ett liknande sätt kan läsaren av Figueiredos noveller dimpa ner i de mest överraskande miljöer; ibland bildar de en sorts arkaisk verklighet, ibland ett samhälle som påminner om vår egen tids. "As palavras secretas" (De hemliga orden) skildrar exempelvis en ålderdomlig trakt där eremiter bor i grottor och sägs livnära sig på dimmor. När en pojke klättrar upp

Rubens Figueiredo.
FOTO: DARYAN DORNELLES

till ett av dessa hålrum finner han stentavlor med en hemlig skrift som visar sig ha en förvandlande inverkan på läsaren. I novellen "Os anéis da serpente" (Ormens ringar) drömmer en man varje natt att någon vaknar i ett mörkt rum på ett billigt pensionat. Via en suggestiv händelseutveckling smälter verklighet och dröm samman tills de båda personernas identiteter går upp i varandra. Ett par exempel på den fantasins karneval som Figueiredo sätter i rörelse. Ändå är det inte fråga om någon lek för lekens skull; det handlar om att förflytta sig till osannolika platser och situationer för att säga något om vad det innebär att vara människa här och nu. Kanske är det ingen tillfällighet att grottan – denna uråldriga plats som kan tjäna som såväl gömställe som utsiktsplats – återkommer i flera noveller.

INTE SÄLLAN SKER EN SORTS frigörelse i dessa noveller – som samtidigt visar sig vara gåtfulla förvisningar. "Um certo tom de preto" (En särskild nyans av svart) är en sådan

berättelse. Dess kusliga precision får mig att tänka på den svenske författaren John Ajvide Lindqvist, som är mest känd för sina romaner men som också är en ypperlig och gastkramande novellist. Berättaren är en sjuårig flicka, vars familj tagit hand om ett par tvillingsyskon som en dag utan förklaring dykt upp i området. De främmande barnen lyckas med små medel manipulera och vinna omgivningens sympatier, på berättarens bekostnad. Allt leder fram till den avgörande händelsen då familjen en kväll är samlad i vardagsrummet och strömmen går. Berättaren ser hur något mörkt rör sig i mörkret. När ljuset kommer tillbaka är allt tills synes som vanligt. Men i hemlighet har ett byte ägt rum; plötsligt tilltalar modern henne istället med den ena tvillingflickans namn, Isabel. Berättaren börjar okontrollerat skrika att hon inte alls är Isabel tills hon till slut förs bort till den plats där hon nu talar till oss – en sluten psykiatrisk klinik.

En av mina sista dagar i Rio de Janeiro har jag stämt möte med författaren själv.

Vi ses på ett kafé på Avenida Nossa Senhora de Copacabana, i stadsdelen där han bott hela sitt liv. Trots att den soldränkta stranden ligger bara några kvarter bort är lokalen dunkelt upplyst. Kanske har jag vistats alltför lång tid i Figueiredos noveller – men det slår mig att det finns något grottligt över stället. Rubens Figueiredo är en smal och livlig man med en vänlig blick som då och då genomströmmas av en lätt bedrövelse, som om han drog sig till minnes något han helst vill glömma. Hellre än sitt eget författarskap talar han om översättningskonsten och de klassiska ryska författare, bland andra Tolstoj och Tjechov,

... det handlar om att förflytta sig till osannolika platser och situationer för att säga något om vad det innebär att vara människa här och nu.

som han ägnat mycket tid åt att ge en portugisisk språkdräkt. Särskilt uppehåller han sig vid hur översättandet kan påverka det egna skrivandet, och hur språket hos vissa författare han översätter utövar kritik mot det han själv skapar och uppmärksammar honom på vad som kan förbättras. Han vänder sig mot tanken på att litteraturen skulle vara tidlös. Tvärtom åldras den, och som exempel ger han förnyaren av den brasilianska prosan framför alla andra, Joaquim Maria Machado de Assis, vars språk så här drygt hundra år efter hans död snart kanske inte längre är begripligt för nya generationer. Inte heller håller han med om den vanliga uppfattningen att man alltid bör försöka läsa litteratur på dess originalspråk. Genom bra översättningar kan gamla klassiker få liv på nytt, menar han.

TILL SLUT AVSLÖJAR Rubens Figueiredo att han inte skrivit något på flera år. Trots kritikerframgångar och några av landets främsta litterära priser i bagaget tycker han att det är svårt att få genomslag hos läsarna med sina noveller. Han gör en gest mot den unga kvinnan som står bakom disken och gör kaffe. "Tidigare hade jag kanske fått en impuls att skriva en novell om henne. Eller om dig, en svensk författare på tillfälligt besök i Rio de Janeiro. Nu vet jag inte ..." Han avslutar inte meningen, utan verkar istället försjunka i tankar. Inifrån grottan anas ett svagt sken, som om en eld gjordes upp bortom synhåll för alla. ✨

>>

TEATER

Pjäser med patos

Under 50 år har franska Théâtre du Soleil bjudit på både mat och socialt engagerad teater. Nu är man aktuell med en uppsättning av *Macbeth*, som väckt en del förundran. Det skriver **Calle Pauli**.

BRÖDOCHSKÅDESPELBJUDER – bokstavligen – franska Théâtre du Soleil. Gruppen firar sitt femtioårsjubileum i år tillsammans med en annan jubilar: William Shakespeare, 450 i år. Till honom återvänder Soleils skapare och primus motor Ariane Mnouchkine med *Macbeth*.

När Théâtre du Soleil tog den gamla krutfabriken La Cartoucherie i Vincenneskogen i besittning 1970 blev *Cartoucherie* snabbt ett begrepp för teaterentusiaster världen över. Genom alla år har Soleil lyckats befinna sig i ständig förvandling och utveckling vad beträffar repertoar och

spelstil. Men den som återkommit dit gång efter annan känner igen sig i mycket: i välkommandet, värmen och kärleken till publiken, som alltid uppmanas att infinna sig en timme före föreställningens början.

Då är kön redan lång. Så hörs en lång skarp teaterknackning inifrån på porten, och den öppnas av en leende kraftig kvinna med stort, burrt grått hår. Ariane Mnouchkine är alltid där, hon river biljetterna och minglar med publiken som köper mat och vin för en billig penning före föreställningen och under pausen. Spelplatsen är en stor fyrkantig estrad som tar upp halva

teaterrummet, en starkt sluttande gradäng med plats för sexhundra personer tar upp andra hälften. Under gradängen ryms den stora kollektiva sminklogen som publiken är välkommen att titta in i när skådespelarna förbereder sig. Vid sidan av spelplatsen finns ett podium för orkestern, oftast ett stort slagverk trakterat av Jean-Jacques Lemaitre, som varit med från början. Ariane Mnouchkine hävdar att det var ett tragiskt brott för teaterkonsten när man skilde ordet från musiken, de är beroende av varandra.

Om nu detta är sig likt gång från gång så är inget annat det – förutom den djupa

Théâtre du Soleil.

FOTO: STEPHANIE BERGER/
TT NYHETSBYRÅN

solidariteten med alla som utsätts för våld och förtryck. Mnouchkine skapar definitivt politisk teater, skarp i analysen, drastisk och drabbande i utförandet men så långt från plakatteater man kan komma. Men i övrigt skiljer sig föreställningarna drastiskt från varandra vad gäller repertoar och spelstil. Klassiker och nyskrivet – av husförfattaren Hélène Cixous – hämtar i sin framställning inspiration från olika orientaliska teaterformer, från ren akrobatik, från dockteater och stumfilm.

ARIANE MNOUCHKINE började runt 1960 med studentteater i Oxford, där hon långt senare utnämndes till hedersdoktor. Tillbaka i Paris samlade hon ett gäng entusiastiska amatörer och halvprofessionella skådespelare runt sig. Tillsammans utvecklade de en dynamisk och utåtriktad spelstil som

omedelbart gav stark genklang. År 1964 bildade de en fastare grupp. ”Vad är det bästa vi vet”, var frågan när de skulle välja namn. ”Solen” sade flera, och så blev det: ”Solens teater”, *Théâtre du Soleil*. Det stora internationella genombrottet kom med revolutionsdramat 1789, som turnerade flitigt och sågs av en kvarts miljon människor.

Sedan begynnelsen har Théâtre du Soleil skapat en ny produktion ungefär vartannat år. Repetitionsperioderna är långa och under dem lever alla inblandade under självvald och vital, men dock, isolering. Också spelperioderna är långa, med omfattande turnéer världen över.

Ofta skapas föreställningarna utifrån intervjuer och ensemblens egna erfarenheter i samspel med Ariane Mnouchkine och Helene Cixous. När de tog sig an en svit Shakespearepjäser under 1980-talets första år nyöversatte Ariane Mnouchkine själv dramerna till franska. Inför den första, *Richard II*, skrev hon: ”Det är för att förbereda oss för att berätta om i dag, i kommande stycken, vi konsulterar Shakespeare, mästaren som har de riktiga och

Flera av dem som berättat om sina öden spelar med i föreställningen, och i sammanhanget är det värt att påpeka att Ariane Mnouchkine gett fristad åt många papperslösa flyktingar i Cartoucheriet.

exakta verktygen för att berätta om människan lidelser och levnadslöpp.” Samtidigt tog hon djupa intryck från orientaliska teaterformer som *no*, *kabuki* och *bunraku*. Det blev ett spännande möte mellan de hårt bundna orientaliska teaterformerna, den engelska renässansen och den egna bångstyriga vitaliteten. Erfarenheterna från mästarens verkstad och Orientens teaterformer tog hon sedan med i föreställningar som *L'Indiade* av Hélène Cixous, Aischylos *Orestien* och Molières *Tartuffe*, där hycklaren blev till islamisk fundamentalist.

Med storfilmerna *Molière* 1978 visade Ariane Mnouchkine att hennes handlag med film är lika självklart som med teater: samma burleskerier och visuella och musikaliska överdåd. Senare har hon gjort filmversioner av några av sina uppsättningar och då handlar det inte om filmade föreställningar utan om

nya verk med egen, filmisk integritet.

En av de senaste är *Le dernier Caravan-serail* (Ungefär ”Sista uppehållet under flykten”; premiär 2003, som film 2006). Där skildras i en mängd korta sekvenser den yttersta utsattheten – papperslösa flyktingar som flyr mordiska extremister för att hamna hos krassa människosmugglare vid stängda gränser. Föreställningen bygger på intervjuer. Här är grymheten och girigheten driven till sin spets men då och då anas en strimma av medmänsklig anständighet. Flera av dem som berättat om sina öden spelar med i föreställningen, och i sammanhanget är det värt att påpeka att Ariane Mnouchkine gett fristad åt många papperslösa flyktingar i Cartoucheriet.

Théâtre du Soleil senaste film är *Les naufragés du Fol Espoir* (ungefär ”De skeppsbrutna på Det galna hoppet”, teaterpremiär 2010 och film 2013). Den tar upp ett ofta återkommande ämne hos Ariane Mnouchkine: hur prestige och politisk enögdhet saboterar samarbeten som krävs för att avvärja katastrofer. Här handlar det om en regissör, fockad från studion Pathé såsom varande för radikal, som grundar en egen studio på vinden till världshuset Det galna hoppet. Där filmar han en postum, oavslutad historia av Jules Verne: efter ett skeppsbrott strandsätts passagerarna på en öde ö, där de försöker skapa ett nytt samhälle. Upprörda konflikter som inte låter sig lösas fredligt varvas med en stumfilmsinspelning med stora gester och stumt spel, beledsagat av stumfilmstexter, mycket musik, och primitivt skapade stormar, vågsvall och snöoväder. Här blir motsättningarna och de ideologiska striderna ren stumfilmsfars.

NU AKTUELLA *Macbeth* har väckt förundran och en hel del skepsis hos publik och kritik. Utifrån frågan hur det kommer sig att ett vackert, väletablerat och allmänt omtyckt par hamnar i en våldsspiral utan ände skapar Ariane Mnouchkine en smart, modern och lite smaklös värld, fjärran från medeltida valv och murar. I öppningsscenen med häxornas profetia dominerar ett raggigt, gråbrunt snår.

De första blodiga planerna smider Macbeth och hans hustru i en vacker rosenträdgård, och i den stora bankettscenen är möblerna av plast. Macbeths sista tillflykt är inte en slottssal utan en bunker, där han stirrar ut ur en minimal glugg innan han dödas. Poängen är att beröva våldet all storslagenhet och avslöja det som det är – motbjudande, vardagligt och sjaskigt.

Spelet är lätt stilerat med höjd temperatur, massscener och scenbyten snabba med koreografiska kvaliteter. Lady Macbeths sömngångarscen är gripande. Ensam skyggar hon på den stora, nu nakna scenen endast följd av en stark lampa som en medspelare riktar mot henne. ❀

Att få syn på språket

Yoko Tawada, som skriver både på japanska och tyska, har gjort främlingskapet till en konst. Det menar **Per Klingberg**.

DEN TYSK-JAPANSKA författarinnan Yoko Tawada förklarade en gång i en intervju: "Att vara främmande är en konst". Det är en konst hon med tiden har blivit väl förtrogen i.

Innan hon som tjugotvååring kom till Tyskland hade hon inga kunskaper i tyska. Sedan åttiotalets mitt har hon bedrivit två parallella författarskap, ett på tyska och ett på japanska. I en tidig recension i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* beskrevs Tawada som en etnolog på resa i den tyska kulturen.

Talisman (1996), i svensk översättning av Linda Östergaard 2009 på Ariel förlag.

Så fort man talar om det abstrakta använder man ett metaforiskt resonemang, tänkte redan Hegel: bara något så enkelt som att säga att man "greppar" ett resonemang är ju att tillgripa bildspråket. Ändå ser vi inte detta. Vardagens slitage har osynliggjort i hur hög grad vår förnimmelse av världen vilar på en uppsättning mer eller mindre fantasifulla bilder.

Den tyska eller europeiska läsaren ser i hennes böcker den egna vardagen skildras som ett främmande land – ibland märkligt förvridet genom (spelade) missförstånd och oproportionerliga uppförstoringar av helt banala fenomen, ibland belyst ur ett förklarande ljus som vana och rutin helt enkelt gjort oss blinda för. Det är ett skrivande som syftar både till att göra sitt hem i det främmande och att upptäcka främlingskapet i det som hittills tätt sig hemtamt. Och besattheten av språk går som en röd tråd genom Tawadas författarskap. Att träda in i ett så väsensskilt språk som det tyska innebar också ett nytt sätt att närma sig verkligheten – men också att hon för första gången riktigt klart kunde se de premisser som det egna modersmålet vilade på. Några av de intressantaste skildringarna av detta har Tawada gett i essäsamlingen

Essäisten Tawadas ärende kan ses som just ett återupplivande av vardagsspråkets döda metaforer. Just det faktum att hon stiftat bekantskap med tyskan först i vuxen ålder tillåter henne att varsebli både det poetiska och det godtyckliga i tillsynes alldagliga begrepp, förutsättningslöst vrida och vända på skenbart prosaiska utsagor och att göra oväntade upptäckter om vilka dolda regler som dikterar det tyska språkets världsbild.

När den unga kontoristen Tawada hör sin tyska kollega irriterat banna sin "dumma blyertspenna" vars stift hela tiden envisas med att gå av förundras hon. En sådan beskyllning låter sig inte formuleras på japanska men tydligen här. "Blyertspennan hade i detta språk en möjlighet att bjuda kvinnan motstånd. Kvinnan kunde å andra sidan skälla på den för att återta makten över den. Hennes makt bestod i att hon kunde tala

om blyertspennan, medan blyertspennan var stum", skriver Tawada. Är det något slags animistisk folktro hennes kollegas uttryck för, undrar den förbryllade japanskan – eller skildras åtminstone så av den äldre essäisten.

I ett föredrag talar Tawada uppskattande om litterära texter som redan i originalet ser ut som översättningar: hon exemplifierar med en mycket invecklad passage från Heinrich von Kleist och med Franz Kafkas konsekventa vaghet. Det är en iakttagelse som naturligtvis i lika hög grad är sann för Tawadas egna texter. Genom att aktivt framhålla sitt främlingskap för läsaren hjälper de oss också att få syn på språket, det förmedlande element som normalt sett strävar efter att vara osynligt.

ETT SLÄENDE EXEMPEL på hur författarinnan fördjupat sig i främlingskapets konst utgör romanen *Det nakna ögat* som nyligen utkommit i översättning av Sofia Stenström på Sadura förlag. Det är en periodvis mycket obehaglig skildring av hur en vietnamesisk skolflicka väljs ut för att hålla ett föredrag på en kommunistisk ungdomskonferens i Östtyskland. Men väl kommen till Berlin drogas och kidnappas hon av den unge västtysken Jörg som håller henne i sin lägenhet som sin "flickvän". Det dröjer inte länge innan hon lyckas fly från Jörg till Paris, på papperslös drift i ett samhälle hon egentligen bara känner till genom den kommunistiska retoriken. Hennes väg korsas emellanåt av andra mer eller mindre hjälpsamma figurer – men den relation hon odlar djupast är den till skådespelerskan Catherine Deneuve. Biografernas mörker utgör en av hennes få pålitliga hållpunkter i tillvaron. En nattsvart misärskildring av ett Europa betraktat från botten alltså? Ja, på det rent innehållsmässiga planet förhåller det sig naturligtvis så. Men kanske än påtagligare är den ivrigt registrerande blick med vilken romanens svärfångade, ultraperceptiva berättare förnimmer både det lockande och det hotfulla i sin nya västerländska miljö. För en nordisk läsare kan associationerna kanske gå till den norske poeten Sigbjørn Obstfelders rader:

"Dette er altsaa Jorden./ Dette er altsaa Menneskenes Hjem [...] Jeg er vist kommet paa en fejl Klode./ Her er saa underligt ..." ✿

Oegennytta utan gränser

Han är så välkänd, även för ungdomar, att han knappast behöver någon närmare presentation.

Den svenska läroboken från 1958 tog det för självklart att alla visste vem Albert Schweitzer (1875–1965) var.

1952 fick teologen, filosofen, musikern, läkaren Schweitzer Nobels fredspris för sina stora insatser – vi talar alltså inte om ett Obama-fredspris för potentiella framtida stordåd – och hans fränfalle vid 90 års ålder gav en stor runa i New York Times. Vänner Albert Einstein sa att Schweitzers potential endast gick att jämföra med Gandhis. En 1900-talets superstjärna som fortsätter spela roll i resten av världen. Men i Sverige tycks han vara bortglömd.

1913 startade Schweitzer ett sjukhusprojekt i Lambarene i Gabon, Afrika. Projektet var startskottet för hans mångåriga arbete som läkare. Men det var inte så han ville bli ihågkommen: ”När ni beskriver mig ska ni inte göra det under gestalten av läkaren som har botat sjuka. Jag anser att mitt största bidrag till mänskligheten är filosofin om värnaden för livet.” Något som också speglade sig i hans kamp mot atombomber.

Filosofin lever vidare på många ställen. Hundra år sedan sjukhuset grundades, och det firades över hela Europa. Under en av jubileumsaktiviteterna pekar Louis Schittly ut Schweitzer som farfar till organisationen Läkare utan gränser (som fick Nobels fredspris 1999). Schittly borde veta. Denna läkare, som valde sitt yrke efter att ha inspirerats av Schweitzers texter, fastnade för en liten annons där Röda korset sökte läkare som ville jobba i Biafra, den kortlivade västafrikanska utbrytarstaten från Nigeria där ett krig härjade. Under slutet av 1960-talet grundade han tillsammans med några andra läkare som också befann sig i Biafra GIMCU, som senare bytte namn till MSF Médecins Sans Frontières, Läkare utan gränser.

ÖDETS LOTT. SPONTANITET. GUDS ÖNSKAN. Eller bara uttråkade? Både Schweitzer och Schittly verkade slumpmässigt ramla in på banan där de beger sig till krigshärjade områden för att hjälpa sjuka och barn. Men där fanns under ytan en beredskap för att göra något annat. Schweitzer fann en skrift från Parismissionen på sitt skrivbord där det skriande behovet av läkare till Gabon beskrivs. Schittly ramlar närmast över Biafraannonsen, hans möjlighet att göra nytta likt Schweitzer.

Utän att tveka ger sig de två herrarna av, en i början av 1900-talet, en annan i slutet av 1960-talet.

Guds önskan? Religionen finns med i bakgrunden. Parismissionen uttrycker ett behov av människor som utan tvekan säger ”Herre, jag är redo”. Likt självständiga och äventyrslystna kvinnor som i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet ofta arbetade som missionärer kanske inte främst för sin kristna övertygelse, utan på grund av självständigheten som ett missionerande erbjöd, kan det också ha varit ren taktik. Eller instinkt utan vare sig ideologisk eller religiös motivation.

Berättelserna fascinerar. 100-årsfirandet av Schweitzers gärning gick inte Sverige fullständigt förbi. I Louis Jackys bok *Albert Schweitzer: Gränsöverskridande läkare utan gränser* (2013) finns åtskilliga intressanta berättelser. Fascinerande, men inte helt unika. Människor som drivs av värnaden för livet, av humanistiska och humanitära krafter för att hjälpa andra finns här och där. Empatiska hjältar och hjältingar – närmast utan gränser. ✨

I korthet

Den skotska skattkammaren

Hur kunde så många genier komma från en liten och utarmad region i Europas periferi, en nation utan stat? Det är en återkommande fråga för den som djupdyker i den skotska historien och där finns en orsak till Skottlands strävan efter självständighet.

Skottarnas önskan att lämna *the United Kingdom* kan sammanfattas med ett ord: upprättelse. Sedan unionen med England år 1707 har Skottland varit utsatt för en ”intern kolonialisering” av politisk, kulturell och ekonomisk natur. Ett syfte med angliceringsprocessen var att nedvärdera det skotska kulturarvet, med dess piktiska och keltiska ursprung, och att förtiga de banbrytande impulserna därifrån.

En särskild intellektuell höjdpunkt nåddes under den skotska upplysningen – *Scottish Enlightenment* – med dess guldålder 1760–1790, då Edinburgh var centrum. Då befolkades den skotska intellektuella scenen av giganter som Storbritanniens störste filosof David Hume, den moderna ekonomins fader Adam Smith, common sense-filosofens grundare Thomas Reid, filosofen Frances Hutcheson, sociologipionjären Adam Ferguson, den moderna geologins grundare James Hutton och den epokgörande kemisten Joseph Black etcetera.

En ödets ironi är att det var en skotte, William Paterson, en föregångare till Adam Smith, som grundade den urengelska Bank of England år 1694. Detta vet skotska skolbarn; i engelska skolböcker glöms det bort.

Mot en sådan bakgrund framstår Londons behandling av Skottland som en avstjälpningsplats för obehagliga företeelser som upprörande. Exemplet är otaliga. Så beslutade 1950-talets brittiska regering att testa de första brittiska kärnvapnen i fiskestaden Wick i regionen Caithness. Det ständiga regnandet räddade Wick. Proven förslades till Australien.

Av de många analyserna om den konfliktladdade relationen mellan Skottland och England är Marinell Ashs *The Strange Death of Scottish History* (1980) särskilt intressant. Där framgår att skottarna länge såg historien som ett antal milstolpar lösryckta ur ett större sammanhang. Denna fragmenterade syn var förhärskande inom 1800-talets angliciserade tongivande skotska medelklass.

Idag är skottarna stolta över sitt rika kulturarv, inte minst som plattform i kravet för mer självbestämmande – tills vidare inom Storbritannien.

Lisbeth Lindeborg

Eva Cooper
är borgerlig
skribent samt
konsult hos
New Republic.

Detta nummers recensioner:

Nathan Shachar städar i medicinskåpet;

Peter Landelius förmedlar militärstrategisk realism; **Mark Brolin** synar ett politiskt alibi;

Mats Fält ser en solkung bita sig i tummen;

Jan Söderqvist erbjuds andlig vägledning;

Hugo Lagercrantz gratulerar svensk

forskning; **Carina Waern** går en arabisk vår till

mötes; **Johan Wiktorin** omvärderar krig och

fred; **Bengt G Nilsson** förklarar heders-

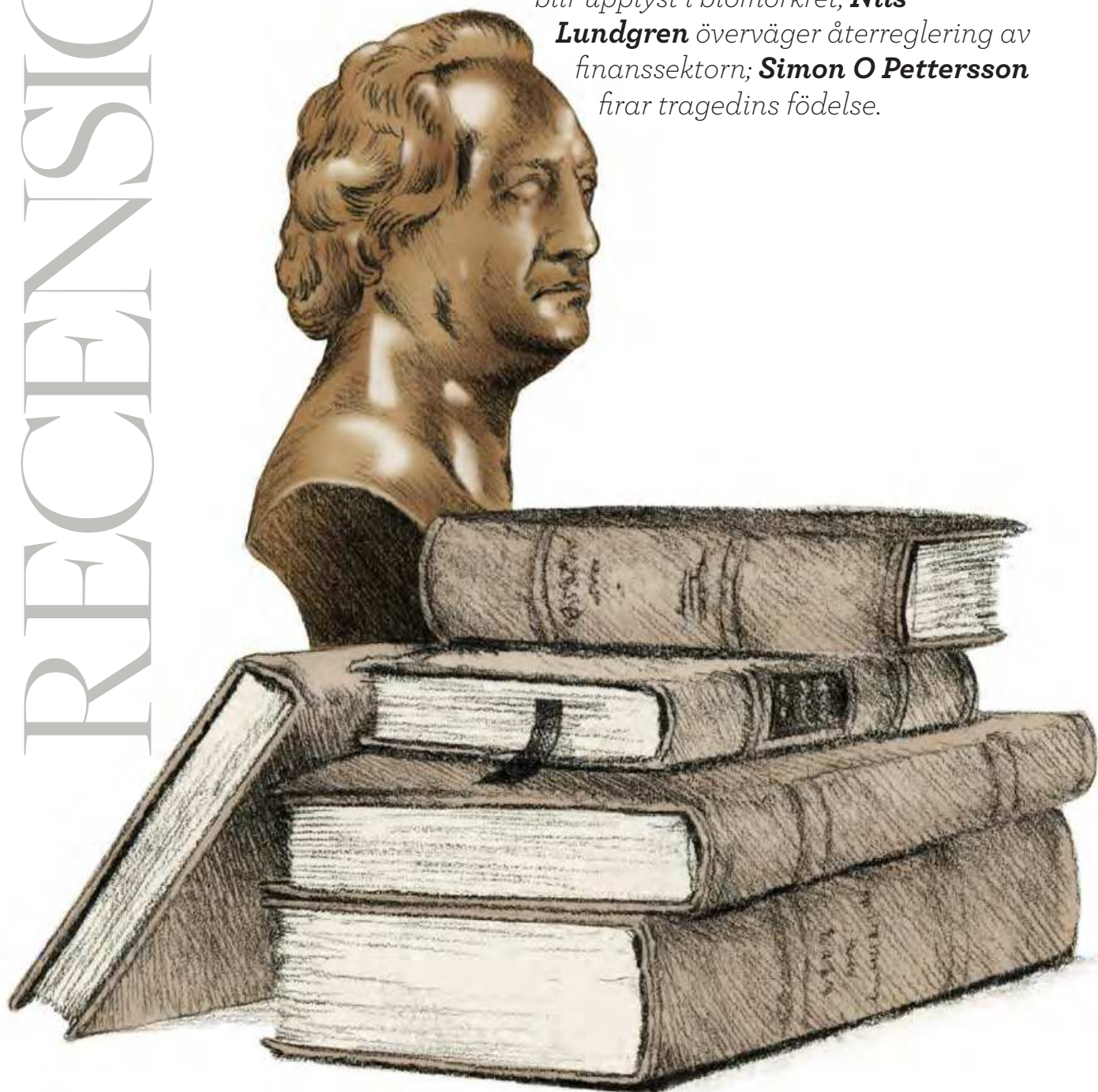
kulturens förutsättningar; **Göran Wennborg**

blir upplyst i biomörkret; **Nils**

Lundgren överväger återreglering av

finanssektorn; **Simon O Pettersson**

firar tragedins födelse.

Olika barn, olika sorters svårigheter.

FOTO: HEINE PEDERSEN/TT NYHETSBYRÅN

Kejsarens nya diagnoser

Att centralstimulerande medel har en stimulerande effekt innebär inte nödvändigtvis att man har hittat en behändigt heltäckande diagnos för alla tänkbara symptom. Och dyrt blir det när ADHD sprider sig som en gräsbrand. Nathan Shachar efterlyser sans och balans.

PSYKIATRI

I en skolklass sitter en flicka och drömer. Hennes namn är Alma och hennes blick förlorar sig i lövverket utanför. Hon hör lärarens ord och vet ungefär vad han talar om, men hon hör bara sporadiskt på. Hon kan koncentrera sig, och just nu koncentrerar hon sig på något annat än matematik. Hon stör ingen. I nästa bänkrad finns en pojke, som är allt annat än en drömmare. Han heter Max, och han bråkar och väsnas, till synes ett rov för impul-

ser varken han eller läraren förmår lägga band på.

Ponera nu att vi anländer till denna plats från en annan kultur, kanske från en annan planet. Våra sinnen fungerar, men vi känner inte ortens teorier och klassifikationssystem. Vi har dock med oss en översättningsmaskin och kan tala med infödingarna.

En lokal expert berättar för oss att den drömska flickan och pojken med det vilda humöret lider av en störning, som de kallar Attention-Deficit Hyperactivity Disorder, ADHD. Vi blir litet förvånade. Rent intuitivt skulle man knappast hänföra så

olika beteenden till samma psykologiska kategori. Men vi lyssnar och lär, vi känner ju inte den lokala vetenskapen.

Ännu några av klassens barn har ADHD, berättar vår guide, fast deras beteenden varken liknar Almas eller Max.

– Det är inget märkvärdigt, berättar de svenska experterna, det finns minst 18 olika kriterier på ADHD. Eftersom diagnosen förutsätter att minst sex kriterier är uppfylla så finns det väldigt många varianter av syndromet.

De visar oss en lista över vad de kallar ”diagnostiska instrument”. Där står: >>

”gör slarvfel, undviker läxor, tappar bort pennor, kan inte sitta still, pratar mycket, avbryter”, med mera. Listan är en god summering av alla de egenskaper och beteenden som kan störa undervisning och skolarbete. Den som uppfyller minst sex av dessa kriterier hamnar i ”DSM-kategorierna 314.00 och 314.01”, vad det nu kan betyda.

För att placera så disparata beteendeprofiler i samma teoretiska fack fordras, enligt de vetenskapliga metoderna på vår hemort, att de olika sjukdomsbilderna kan föras tillbaka på samma enhetliga orsak. Annars vore det ju mer ändamålsenligt att beskriva och behandla dessa olika beteenden var för sig, som distinkta störningar. En av oss frågar:

– Alla de här olika presentationerna av det ni kallar ADHD, vad har de gemensamt, rent biologiskt?

Våra svenska värddar tar fram en ny skrift. *ADHD hos barn och vuxna* heter den och är utgiven av ”Socialstyrelsen”, ett statligt verk hos dem. De citerar: ”... ärftliga faktorer, förmedlade via bestämda gener, kontrollerar signalämnena, särskilt dopamin, i vissa delar av hjärnan och påverkar dessa delars uppbyggnad och funktion. Denna förändrade funktion orsakar de karaktäristiska avvikelserna i psykologiska funktioner, vilka i sin tur medför de beteendemönster och svårigheter som är typiska för barn med ADHD.”

V i börjar ana att deras naturvetenskap står på en mer avancerad nivå än vår. Att fastställa ett så komplicerat kausalt förlopp, i så många steg, mellan så skilda dimensioner: gener-signalsubstanser-hjärnanatomi-oönskade beteenden är en bedrift. Vi är otåliga att få slutledningens beskriven för att kunna reproducera rönen hemma hos oss.

Emellertid skruvar våra värddar på sig, med tydligt obehag. Till sist medger de att det strängt taget inte finns några sådana rön. Inga genetiska kombinationer har identifierats som vare sig nödvändiga eller tillräckliga villkor för ADHD. Inga biologiska markörer eller kemiska indikatorer har påträffats annat än som mycket svaga korrelerat: hjärnorna hos några ADHD-klasade väger mindre än friska barns, men alla som har lättare hjärna har inte ADHD och många som inte har lättare hjärna har diagnosen.

Samma sak gäller försöken att uppskatta dopaminnivåer i hjärnan genom att analysera ryggmärgsvätska: bara 0,3 procent av hjärncellerna använder dopamin. Det går inte att mäta dopaminnivåer direkt, endast att göra grova uppskattningar på basis av förekomsten av andra ämnen. Också här rör det sig om svaga korrelationer.

– Jaha. Men hur har ni då provat er teori om det ni kallar ADHD?

– Vi har gjort upp en lista över alla de olika ADHD-symptomen, den listan har ni ju fått.

En obekväm tystnad sänker sig. Vi vill helst slippa såra våra vänliga värddar, men något måste vi säga.

– Men detta är väl inte det enda ni har! Barnens beteende finns med på listan, visst. Men det har ju inget bevisvärde när det gäller att avgöra om barnen lider av samma störning. Resonemanget blir ju cirkulärt. Ni måste ha någon annan markör, något som den blyga flickan och den vilda pojken har *utöver* sin plats på den gemensamma listan! Listor kan visst vara till hjälp, men de måste vara resultatet av forskning, inte ersättning för forskning.

Vår guide rodnar, som om vi hade

snubblat över en mörk hemlighet. En av hans assistenter utbrister ivrigt:

– Men det finns en medicin som hjälper alla med ADHD! De har en kemisk obalans och medicinen rättar till den.

Att en och samma medicin hjälper patienter i olika belägenhet är förstås inget skäl för att betrakta de olika tillstånden som en och samma sjukdom. Penicillin biter i regel på både syfilis, lunginflammation och halsfluss, men ingen skulle komma på tanken att inkorporera dessa i en och samma diagnos.

Men vi lyssnar artigt. Svenskarna visar oss ett centralstimulerande medel, i allt väsentligt en sorts amfetamin. Det kallas metylfenidat, och de ger det till barn som har fått diagnosen ADHD. Det är inte just något vi skulle vilja ge våra barn, men de är eld och lågor och vill att vi skall bevitt-

Inte den undermedicin vi blev utlovade.

FOTO: JOHN GREIM/
GETTY IMAGES

na behandlingen. Många, kanske 80 procent av barnen som fått ADHD-diagnosen, lugnar verkligen ned sig och blir mer uppmärksamma.

Men för att kunna ta ställning till resultatet måste vi ju ha en kontrollgrupp. Våra vårdare verkar inte särskilt entusiastiska och tycker först att det inte behövs. Men vi förklarar att i vår värld är sådana experiment värdelösa om de inte jämförs med andra:

– En sak är att de ni kallar ADHD-barn koncentrerar sig bättre med metylfenidat. Men för att värdera resultatet måste vi ju studera vad som händer barn i allmänhet när de får metylfenidat, och sedan jämföra behandlingsgruppen med kontrollgruppen.

Det visar sig senare att ett sådant försök redan har gjorts, av USA:s National Institute of Mental Health, 1978 (Rapaport & Co. "Dextroamphetamine: Cognitive and behavioral effects in prepubertal boys, *Science* 1978). Slutsatsen blev att de som fått ADHD-diagnos reagerar likadant på metylfenidat som alla andra barn – preparatet dämpar de överaktiva och fokuserar uppmärksamheten hos många. Reaktionen på medicineringen saknar med andra ord allt värde som diagnostiskt verktyg, eftersom den varken hjälper oss att skilja mellan ADHD-drabbade och andra, eller låter oss härleda de olika ADHD-presentationerna till samma orsak.

Det enda rönet så här långt är att metylfenidat – föga överraskande – stimulerar koncentrationen på kort sikt, liksom kokain, nikotin, koffein och andra centralstimulerande medel. (Långtidsbruk av metylfenidat och amfetamin har dock motsatt effekt: sjunkande studieresultat.)

Så långt vår fabel. ADHD går inte att försvara vetenskapligt. Begreppet är ju heller inte resultatet av någon forskning, utan av en omröstning i APA – American Psychiatric Association – 1987. ADHD är vad Steven Pinker kallar "a garbaged concept", en matta under vilken allt möjligt sopas, inte olikt det på 1950- och 60-talen kuranta begreppet "problembarn".

När ADHD-förespråkarna inte förmår hålla ställningarna teoretiskt så retire-rar de till en känslomässig försvarslinje: De här barnen behöver hjälp, och ni som attackerar ADHD och säger att det inte finns, ni vill neka dem vård.

Någon tvingande logik är det inte fråga om här heller – den som kritiserar SL förmenar inte stockholmarna kommunal samfärdsel; den som kritiserar bankersandel är inte för den skull fiender till finansmarknaden. De många ADHD-symptomen på listan är nog så verkliga, men trots enorma forskningsinsatser har inte ett spår av evidens presenterats för att de skulle vara genetiskt eller neu-

rologiskt betingade. Den mest gedigna av alla ADHD-böcker, på något språk, Linköpingsprofessorn Tomas Ljungbergs *AD/HD i nytt ljus* (2008), är en lågmäld men förkrossande genomgång av alla de försök som gjorts för att knyta ADHD till hjärnskador, ärflighet och neurobiologi.

Et annat grepp hos ADHD-förespråkare är att utpeka kritikerna som scientologer. Denna sekt för i USA, Sverige och ett par andra länder en ilsken kamp mot rådande psykiatriska dogmer – allt utifrån sektens egen dogm enligt vilken inga mentala sjukdomar alls existerar. Det är en ironi att scientologerna, kända för många och svåra människorättsbrott – som den fasansfulla kampanjen mot journalisten Paulette Cooper – driver sin propaganda via ett organ de har döpt till Kommit-

"Många andra biter ihop tänderna och lider i tysthet – på många arbetsplatser skulle öppet motstånd straffa sig."

tén för Mänskliga Rättigheter. Scientologernas mest kände psykiatri-kritiker Janne Larsson är ytterst välinformerad. Han har uppenbarligen källor djupt inne i statliga kontrollmyndigheter och får nys om skumrask och forskningsfusk före alla andra. Hans appeller och inlagor är en oavbruten prövning får många svenska ämbetsmän.

Men scientologernas dominans i psykiatrikritiken är också ett bekymmer. Efter amerikanskt mönster har det svenska kemisk obalans-etablissemangen hängt upp hela sin pr-verksamhet på scientologin, så att all kritik med en betingad reflex brännmärks som scientologi: Så snart scientologerna påtalat något blir det farligt att ta upp det. Det psykiatriska etablissemangen har anammat scientologins paroll "Attack the attacker!".

Trots sin skröpliga vetenskapliga status är ADHDs ställning imponerande, i vården såväl som i det allmänna medvetandet. Ointresserade myndigheter, eftergivna kontrollinstanser, en journalistkår som sällan nagelfar branschens anspråk och skickliga läkemedelsföretag har tillsammans med en rätt liten krets fackmän etablerat en oriktig uppfattning om ADHD och liknande diagnoser som ett akut och växande samhällsproblem. Journalistkårens brist på kunskaper och integritet har dokumenterats i en mycket läsvärd studie av neurologen Jonathan Leo och sociologen Jeffrey R Lacasse: "The Media and the Chemical Imbalance Theory of Depression", som finns på nätet.

Låt mig genast understryka att många

svenska läkare, psykologer, vårdare och patienter, jämte ett fåtal skribenter, bekämpar och beklagar sakernas läge och vägrar spela med i charaden. Andra biter ihop tänderna och lider i tysthet – på många arbetsplatser skulle öppet motstånd straffa sig. ADHD-diagnoserna ökar lavinartat – vilket ju är en slående invändning mot tesen att tillståndet skulle vara genetiskt betingat.

Att vi hamnat så gale är remarkabelt, med tanke på att ett diametralt motsatt psykiatri-konsensus fram till helt nyligen dominerade kultur- och åsikts-Sverige: Psykiska sjukdomar sades vara konstruktioner, etiketter, påhitt av ett maktetablissemang för att neutralisera och kontrollera obekväma personer, enligt formeln: "Samhället är sjukt och dårarna är kloka".

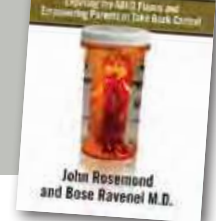
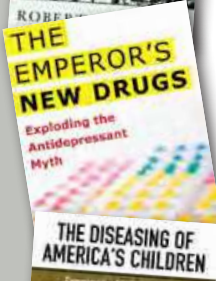
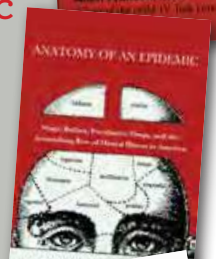
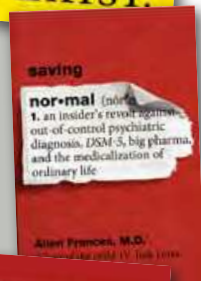
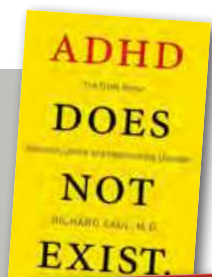
Det finns ljusglimtar, främst i utlan-

det men också i Sverige. I en utredning om ADHD från 2013 påpekar Statens beredning för medicinsk utvärdering, SBU, att 15 av de diagnostiska instrument som används för att identifiera ADHD har ett "otillräckligt vetenskapligt underlag". Det mest ryktbara propagandanumret för ADHD, den så kallade Hågestudien om amfetaminberoende fängelsekunders behov av ADHD-medicinering, har fått förintande kritik, också av det annars mycket medgörliga Läkemedelsverket, som betecknar det vetenskapliga värdet av studiens resultat som "ringa".

Samtidigt med publik- och marknadsframgångarna för den kemiska obalansens psykiatri, så har den ifrågasatts alltmer ihärdigt av forskare och läkare utan band till läkemedelsindustrin. Pionjärverket kom redan 1988: *Blaming the Brain*, av Elliot Valenstein, professor i neurovetenskap vid Michigans universitet. Hans minutiösa genomgång av det då tillgängliga materialet gör småsmulor av kemisk obalans-konceptet. Hans slutsats, att "alla försök att överbrygga gapet mellan neurokemi och psykologiska fenomen har misslyckats", står sig fortfarande.

Den omdebatterade diagnoskatalogen DSM, som nyligen kom i en femte upplaga, har stått i centrum för mycket av debatten. Första gången en bredare publik fick riktig inblick i hur arbetet med DSM gått till var i den fascinerande boken *Shyness: How Normal Behavior Became a Sickness* (2007). Där skildrar litteraturkritikern Christopher Lane hur begrep-

>>

ADHD DOES NOT EXISTRICHARD SAUL
Harper Collins 2014**SAVING NORMAL**AN INSIDER'S REVOLT
AGAINST OUT-OF-CONTROL
PSYCHIATRIC DIAGNOSIS,
DSM-5, BIG PHARMA,
AND THE MEDICALIZATION
OF ORDINARY LIFE
ALLEN FRANCIS
William Morrow 2013**ANATOMY OF AN EPIDEMIC**MAGIC BULLETS,
PSYCHIATRIC DRUGS
AND THE ASTONISHING
RISE OF MENTAL ILLNESS
IN AMERICA
ROBERT WHITAKER
Crown 2010**THE EMPEROR'S NEW DRUGS**EXPLODING THE
ANTIDEPRESSANT MYTH
IRVING KIRSCH
Basic Books 2009**THE DISEASING OF
AMERICA'S CHILDREN
EXPOSING THE ADHD
FIASCO**JOHN ROSEMOND
& BOSE RAVENEL
Thomas Nelson 2009

namngivna "sjukdomar". Spitzer talar öppenlydande och föga ångerfullt om sin roll i detta rackarstycke, värdigt en Hjalmar Bergman-roman.

Ett annat grundskott mot DSM:s förmenta vetenskaplighet levereras i Allen Francis senaste bok, den bitska och passionerade *Saving Normal*. Allen var chefredaktör för DSM-IV men har sedan dess vikt sitt liv åt att bekämpa diagnoskarnevalen.

Ämnet är vanskligt att popularisera, och 25 år av indoktrinering har arbetat i felaktigheterna djupt i det allmänna medvetandet. Men de mest gedigna populärvetenskapliga attackerna mot kemisk obalans-modellen på senare år har bägge blivit bästsäljare: Robert Whitakers *The Anatomy of an Epidemic* (2010), som i dagarna kommit ut på svenska under namnet *Pillerparadoxen*, och Irving Kirschs *The Emperor's New Drugs* (2009).

Vetenskapsjournalisten Whitaker fick, som de flesta av oss under 1990-talet, intrycket – bland annat av en serie hårt vinklade Newsweek-features – att vi var ute ur mörkret, att Prozac och andra precisa botemedel

äntligen hade gjort det möjligt att lindra och förstå kemisk obalans-störningar.

Men räknestycket går inte ihop, visar Whitaker. Under de år under medicinererna sades ha frälst oss ifrån psykiskt lidande skedde följande:

"1987 fanns det [i USA] 16 200 barn under 18 som fick pengar från försäkringskassan för att de hade drabbats av en allvarlig mental sjukdom. Dessa 16 200 barn utgjorde 5,5 procent av alla de 293 000 barn som hade klassats som "disabled". Men efter 1990 ökade antalet mentalsjuka barn dramatiskt, och 2007 fanns det 561 569 "mentally disabled" barn, en tjugofemfaldig ökning..."

Allt detta under just de år då nya droger skulle ha utraderat de mentala gisslen. "Amerikansk psykiatri", slår Whitaker fast, "har lurat oss i 30 år /.../ prånglat ut osanningen att droger rättade till kemisk obalans i hjärnan /.../ och tystat allt tal om biverkningar och beroende."

Whitakers böcker, och hans blogg "Mad in America" där ledande psykiatrer och psykologer medverkar, har fått ett oerhört genomslag – "en skrämmande övertygande" argumentation, enligt New Scientists omdöme. Man får söka sig till Rachel Carsons *Tyst vår*, som i ett slag gjorde slut på allmänhetens oskuld ifråga om ekologi och miljö, för att hitta ett motstycke i fackboksklassen.

Harvard-psykologen Irving Kirschs *The Emperor's New Drugs* handlar inte om ADHD, men många av hans spektakulära rön om depressionsmediciner av SSRI-typ (som höjer serotoninnivån i synapserna) har stor relevans för ADHD-debatten. Kirsch fick ett insider-tips om att FDA, USA:s läkemedelsverk, i sina arkiv har stora lager aldrig publicerade kliniska studier som gjorts av läkemedelsbolagen. Bakgrunden är denna: FDA kräver, innan det tar ställning till nya mediciner, att dessa skall ha överträffat placebo i effektivitet i minst två kliniska studier. Om tio kliniska test har misslyckats, och sockerpiller visat sig mer effektiva än läkemedlet, så gör det ingenting så länge man kan visa upp två positiva studier.

De negativa studierna försvinner i arkiven, och allmänheten hör aldrig talas om den verkliga relationen mellan positiva och negativa kliniska resultat. Men nu begärde Kirsch, med hjälp av offentlighetsprincipen, fram de felslagna studierna över påtänkta SSRI-mediciner, och gjorde en meta-analys av alla kända studier. Hans resultat skakade branschen: SSRI-mediciner som Prozac är inte effektivare än placebo, motion eller samtalsterapi, och inget tyder på att depression skulle vara resultatet av serotoninbrist i synapserna, som den officiella läran bjuder. Kort efter att resultaten publicerats vittnade nära hälften av brittiska psykiatrar att Kirschs rön hade revolutionerat deras synsätt (Onmedica.com, maj 2008).

Om vetenskapen bakom kemisk obalans-sjukdomarna är så stollig, och om medicinerna är verkningslösa eller skadliga, hur förklarar man då att så många yrkesmän, journalister, pedagoger, patienter och anhöriga finner ADHD-konceptet inte bara plausibelt, utan välkomnar diagnosen och medicineringen som en räddare i nöden?

Kritiken av den kemiska obalansens modell betyder inte alls att biologiska orsaker till psykologiska tillstånd skall uteslutas. Men allmänhetens allt mer välvilliga inställning till kemisk-biologiska förklaringar hör säkert ihop med de senaste decenniernas omtumlande förändringar utanför medicinens och psykiatrins gebit: skolans inriktning, förhållandet barn-föräldrar, övergången från skriftkultur till bildkultur och mycket annat.

pet "Social Phobia" konstruerades – för att prompt patologiseras och medicineras. Lanes källa är en serie intervjuer med den egocentriske, briljante och råvaktige Robert Spitzer, ledare för DSM-III.

DSM-III var en revolution, som detroniserade (den lika ovetenskapliga) freudianismen från dess maktposition och banade väg för "kemisk obalans"-paradigmet. Med sina standardiserade tabeller över tillstånd, många av dem alldeles godtyckligt hopfogade, ville man skapa en illusion av psykiatri som en empirisk disciplin, jämförbar med kroppsmedicinen. Med ideliga, djupt vilseledande, analogier till insulinets och penicillinets banbrytande roller hamrades kemisk obalans-synsättet in.

De inblickar som Lane och Spitzer ger från DSM-IIIs arbete är obetalbara. Kommittéerna laborerade inte med några rön eller teorier, utan med synonymordlistor och ordböcker, allt för att pressa in verkliga eller påhittade symptom i nyss

Bejakandet av kemisk obalans-diagnoser har också en annan sociologisk bakgrund. Var och en som minns det gamla Sverige vet att 1950-talets föräldrar *inte* skulle ha jublat över beskedet att deras barn led av en kemisk obalans i hjärnan. Att så många nu gör det – och av massivt sponsrade patientföreningar tubbas att känna gruppstolthet över sin diagnos – är ett mått på den förvandling vi har genomgått.

I *The Deseasing of America's Children* (2009) gör psykologen John Rosemond och barnläkaren Bose Ravenel en fruktbar jämförelse mellan amerikansk skolvardag förr och nu. Om nu ADHD är ett "genetiskt betingat neuropsykiatriskt funktionshinder" så måste ju detta ha tagit sig några uttryck också innan ADHD-diagnosen kom till. Nära 19 procent av Kentuckys barn mellan fyra och 17 år har idag fått diagnosen. Deras föräldrar, bärarna av anlaget, torde ha spolierat många lektionstimmar under sin skoltid.

Rosemond och Ravenel intervjuar gamla skolfröknar, skolsköterskor och föräldrar; de söker igenom journaler, register och betygslängder. Men de hittar inte ADHD-barnen; inte de vilda busar som kapar lektionen, inte dem som aldrig hör på, inte dem som för sitt liv inte kan koncentrera sig.

Bakom den mest provocativa titeln i detta urval, Chicagoneurologen Richard Sauls *ADHD Does Not Exist*, döljer sig en lugn och metodisk studie utan några polemiska slängar. Saul visar med en rad exempel ur sin journal att personer som fått ADHD-diagnosen alltid lider av något mer prosaiskt problem, i regel syn- eller hörselsvårigheter, dyslexi, stress, familjetrasel eller omogenhet. (En kanadensisk studie visar att flickor födda i december löper 77 procent större risk att ADHD-stämpas än klasskamrater födda i januari.) ADHD-diagnosen är således enligt Saul nästan alltid ett uttryck för läkares lättja.

Nästa stora ADHD-projekt i Sverige är att diagnosticera vuxna i stor skala. Det gäller att fånga upp alldeles normala personer, med frågor som: "Har du svårt att vänta på din tur i kö?"; "Har du svårt att komma ihåg möten?"; "Har du svårt att koppla av på semestern?" – och andra sjukdomstillstånd, som snällt kolporteras ut av aningslösa reportrar. En veteranforskare på en av de svenska kontrollmyndigheterna kommenterar:

"Ja, vuxen-ADHD sprider sig som en gräsbrand, 600 procents ökning sedan 2006. Men det kommer knappast att gå mycket längre, notan för ADHD-medicinerna närmar sig en miljard. ADHD är en gökunge som slukar resurser. Det vi gör är inte bara fel, det går ut över behandlingen av verkliga sjukdomar."

Nathan Shachar

Ukraina: omfattas inte av Natos skyddsgaranti.

FOTO: ROBSTHARD/GETTY IMAGES

Billigare och bättre

GEOPOLITIK

De européer som gav Barack Obama fredspriset när han tillträdde sin första presidentperiod litade nog alltför mycket på individens roll i historien. Ändå har presidenten åstadkommit en hel del för att göra slut på konflikter som USA inte borde ha gett sig in i. Statsvetaren Stephen Walt skrev nyligen i *Foreign Policy* att Obama till hans förvåning har visat sig vara en realist (termen betecknar intressebaserad utrikespolitik): genom att avstå från att handla har han skapat problem för andra stater utan att skada USA:s säkerhet. Inte minst strävar han efter att tvinga allierade att själva ta ett större ansvar för sin säkerhet. Barack Obama har inte varit särskilt tydlig om sin strategi, det är sant. "Att inte göra dumheter" är ingen strategi, så långt har Hillary Clinton rätt, och att försöka föra krig mot ISIS är det inte heller. Snarare ser vi ännu ett exempel på att utrikespolitik är "one damned thing after another", för att tala med den förre

brittiske utrikes- och premiärministern Alec Douglas-Home.

USA:s vägval har egentligen aldrig stått mellan engagemang och isolatism. I sin nya bok *Restraint* analyserar MIT-professorn Barry Posen alternativet "liberal hegemoni" och "återhållsamhet". Den förstnämnda beteckningen passade på presidenterna Bill Clinton och George W Bush. Deras motiveringar har skiftat, troligen också deras motiv, men det gemensamma var en överskattning av USA:s relativa styrka i världen efter det kalla krigets slut – och en entusiasm för att förändra världen efter egna mallar.

Det har visat sig vara dyrt och ineffektivt. USA står i centrum för den politiska uppmärksamheten men har inte kraft nog att bestämma utvecklingen. Dess ledning har underskattat andra folks och staters envishet att själva bestämma hur de ska ha det. Någon rival finns inte på länge än, men makten i världen har spritts ut på flera händer. Våldsanvändning är tillgänglig för allt fler politiska aktörer, och kostnaderna för att bekämpa >>

dessas har stigit. Dessutom har USA:s allierade fått gratisbiljett till säkerhet, ofta utan att ens behöva betala den med följsamhet. De får alltmer anledning att tvivla på dess giltighet.

”Återhållsamhet” betyder i Posens tappning färre mål för utrikespolitiken och lägre kostnader för att uppnå dem. Militärt innebär det att fokusera på stridskrafter som kan kontrollera världens ”allmänningar”, det vill säga: i första hand sjöfartens frihet. Då behövs också ett starkt flygvapen med lång räckvidd och ett nätverk av pakter och baser som dock inte behöver vara bemannade.

Politiskt bör USA göra mindre, säger Posen. Att försöka bestämma andras politik är svårt och kanske inte ens önskvärt. Istället för att hålla en lång rad klientstater under armarna bör man satsa på några få verkliga allierade. Varför bevara och utvidga det farligaste inslaget i det kalla kriget: en kärnvapengaranti för kärnvapenfria allierade? Den politiken har inte lyckats hejda kärnvapenspridningen ens bland vänskapligt sinnade stater.

Posen redogör för en rad invändningar från både ”liberaler” och ”realister” och medger att det inte blir lätt att införa den strategi han förespråkar. Med tiden hoppas han ändå att erfarenheten ska leda in på den linjen, vilket bland annat skulle kunna sänka USA:s militärutgifter till 2,5 procent av BNP och frigöra resurser som

är absolut nödvändiga för mer angelägna uppgifter.

Posen säger det inte, men till de mer omedelbara hindren för det här receptet hör det rådande opinionsläget. President Obama har till slut tvingats till det han mest av allt har velat undvika: ett nytt krig i Mellanöstern. Försvarskostnader är den enda budgetpost som republikanerna inte blockerar. Vare sig Hillary Clinton eller någon republikan vinner nästa presidentval, så kan man frukta en återgång till

enda supermakten överskattade sina krafter och skapade en rad ohållbara situationer i Mellanöstern, Nordafrika, Kaukasus och Centralasien. Natos europeiska medlemmar hade dittills varit noga med att paketen begränsar sitt verksamhetsområde till Europa, men så kom Bosnien och Kosovo och påminde dem om deras egna brister.

Nu svänger pendeln tillbaka: Europas främsta säkerhetsproblem finns där de har funnits alltsedan det senaste världskriget – i närområdena i öster och söder. Men USA:s uppmärksamhet är idag framför allt riktad mot Sydostasien och Mellanöstern. EU:s brist på gemensam utrikespolitik blir därmed alltmer besvärande. Europeernas entusiasm för interventioner på andra håll i världen – de må åberopa humanitära, demokratiska, liberala eller ekonomiska motiv – är inte längre vad den har varit. Den franske säkerhetsexperten Dominique Moïsi menar att en uppdämpningspolitik (”containment”) efter modell hämtad från det kalla kriget kan räcka för Rysslands del men rekommenderar en offensiv ”roll-back” för att få bukt med ISIS. Även han menar dock att det är de regionala intressenterna som borde bära bördan av att bekämpa den regionala bristen på stabilitet.

Ökande osäkerhet i omvärlden skärper också gamla problem för Nato. Det ena är ekonomiskt: USA bar under hela kalla kriget större delen av kostnaderna, till glädje för sin vapenindustri men till förfång för

”Långt före krisen i Ukraina försökte Nato förgäves förmå Sverige att åta sig den otacksamma uppgiften att försvara Baltikum mot ett eventuellt ryskt anfall.”

den expansiva aktivism som präglade perioden 1991–2007. Posens tankar har ändå framtiden för sig.

Delvis tycks Nato redan vara inne på samma spår. Det var inte självklart, kanske rentav oväntat, att Nato skulle överleva kalla kriget. Men ”old soldiers never die”. Med Jugoslaviens sammanbrott fick organisationen förlängd hållbarhet, och den kom väl till pass när administrationerna Clinton och Bush jr inledde en expansiv politik österut. Den

sina skattebetalare. På båda sidor av Atlanten plågas krigsmakten av sina höga kostnader för personal och logistik. Det är bara USA, Frankrike och England som uppfyller Natos kriterium att minst 20 procent av försvarsutgifterna ska gå till vapen.

Att Washington vill slippa delta i ett dolt eller öppet krig vid gränsen mellan Ukraina och Ryssland beror inte bara eller ens främst på att Ukraina inte är medlem av Atlantpaktens och alltså inte omfattas av dess skyddsgaranti. Både europeer och amerikaner har andra goda skäl att föredra ekonomiskt stöd och sanktioner. Henry Kissinger, Zbigniew Brzezinski och senast Stephen Walt i *Foreign Policy* rekommenderar en förhandling som ska syfta till en ”finlandisering” av Ukraina. Angela Merkels uttalanden i Minsk tydde på samma kloka inställning. Som John J Mearsheimer har påvisat i höstnumret av *Foreign Affairs* beror nämligen den krisen i hög

RESTRAINT
A NEW FOUNDATION FOR US
GRAND STRATEGY
BARRY POSEN
Cornell University Press 2014

grad på "västs" expansionspolitik.

Dock kommer en insatsstyrka att inrättas på Natos nordöstra flank. Den är framför allt avsedd för att skydda de baltiska staterna, som har ett utsatt läge och ryska minoriteter som Putin kan åberopa som förevändning för aggression. Långt före krisen i Ukraina försökte Nato förgäves förmå Sverige att åta sig den otacksamma uppgiften att försvara Baltikum mot ett eventuellt ryskt anfall. Var regeringen Reinfeldts hjälpnadsväckande upplåtelse av svenskt territorium för militära Nato-operationer tänkt som något slags kompensation?

Försvarspakter och god vilja i all ära, men i skarpa lägen är det verkligheten som gäller. Frankrike lät sig aldrig övertygas av löftet att USA skulle riskera New York för att rädda Paris från ett kärnvapenfall. Ändå hade amerikanerna redan räddat Frankrike två gånger. Varken den första eller den andra gången var det på grund av något förhandsåtagande – i båda fallen var det därför att USA:s vitala intressen var hotade. Det handlade om geostrategisk balans och kontroll av världens "allmänningar", och det gör det fortfarande.

Fokuseringen på militära insatser skymmer tyvärr sikten i den värld som föddes med det kalla krigets slut och som inte ens USA kan styra. Att försöka "lösa" ett problem med våld skapar ju genast ett par nya. Henry Kissinger, en av det kalla krigets främsta arkitekter, filosoferar i nya boken *World Order* kring de internationella ordningar som har rätt från Westfaliska freden till Berlinmurens fall. Där finns inte mycket som inte redan har stått att läsa i hans tidigare, mer specifika böcker. Kissinger önskar sig en ny världsordning, men ägnar bara några sidor åt hur den skulle kunna se ut.

Med de nuvarande styrkeförhållandena i världen kräver en någorlunda hållbar ordning och att tillräckligt många stater för en långsiktig, målmedveten diplomati med sikte på att normera fredliga relationer. Samuel Huntingtons tes om civilisationernas krig är inte mer välgrundad idag än när han framlade den i början av 1990-talet, men den vinner fler adepten för varje chansartad intervention. Det är de sociala och ekonomiska intressekonflikterna som måste hanteras och övervinnas, och det kräver pragmatiska institutionsbyggen, en reformismens vardagsmöda som sällan får tillräcklig uppmärksamhet av vare sig media eller den internationella diskussionen. Också Posens bok är som sagt militärstrategiskt centrerad, men hans realism kan bidra till de insikter som Barack Obama med växlande framgång har försökt bibringa den politiska klassen i västvärlden.

Peter Landelius

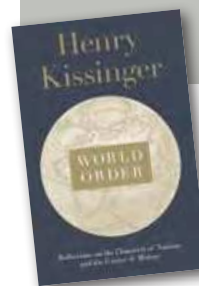
Hård makt

GEOPOLITIK

Andra världskriget bröt ut på grund av en "patetisk" tilltro till att ett internationellt regelverk skulle kunna upprätthållas utan militär uppbackning. Personer som Hitler och Stalin skulle hanteras genom att man visade en så god vilja att dessa inte kände sig trängda. Vidare utformades fredsvillkoren efter första världskriget alltför strängt för att undvika att en tysk revanschism skulle slå rot, men å andra sidan alltför lindrigt för att hindra en tysk återupprustning. Under dessa omständigheter hjälpte det inte att flera småstater med stor tysk minoritet, lockande munskbitar för tyska expansionister, medgavs självbestämmande.

Hade realisten Theodore Roosevelt vunnit 1912 års amerikanska val istället för den utpräglade teoretikern Wilson (tillika den andliga arkitekten bakom Nationernas förbund och upphov till tankegodset gällande kollektiv säkerhet), skulle förmodligen just realism snarare än godtrogenhet ha genomsyrat fredsförhandlingarna år 1919. Då är det möjligt att världen aldrig hade tvingats uppleva ett andra världskrig.

WORLD ORDER
REFLECTIONS ON THE
CHARACTER OF NATIONS
AND THE COURSE
OF HISTORY
HENRY KISSINGER
Allen Lane 2014

Det som avgör om en säkerhetsåtgärd är fredsbevarande eller inte kan inte utläsas genom att man räk-

nar antalet undertecknare av ett fredsavtal. Det avgörs istället av hur effektivt det upprättade systemet kommer till rätta med avtalsbrott.

Så här resonerar "realpolitikens" banerförare framför andra, Henry Kissinger, i sin kanske sista stora bok: *World Order*.

Enligt Kissinger är det en attraktiv tanke att världens alla statsmän ska kunna sätta sig ner och enas vid ett förhandlingsbord när konfliktmolnen tornar upp sig, detta trots motstridiga ideologier, >>

Ingen marionett.
President Nixon
med sin realistiske
minister.
FOTO GETTY IMAGES

intressen och ambitioner. Ändå menar han också att tanken är både historielös och nästan kriminellt naiv. Han beskriver det därför som oroväckande att en "pan-europeisk elit" återigen förlitar sig på regler och goda intentioner.

Interventioner är principiellt lämpliga bara om de bevarar maktbalansen mellan stormakterna eller om det humanitära värdet är uppenbart (och då inte minst för att värna ett inhemskt folkligt stöd).

"Är det inte snarare en optimal realpolitisk hållning att låta 'skurkstater' neutralisera varandra och spara på eget krut?"

När Kissinger i sin bok sveper genom världens alla regioner och konfliktthärdar, framgår det ändå att han menar att USA ska doppa fingrarna i så gott som alla syltburkar. Här tappar ett annars tydligt resonemang stringens. Till exempel gav Kissinger stöd åt interventionen i Irak. Vän av ordning kan undra om inte den aktionen, som i grunden förändrade villkoren för en maktbalans i regionen, strider mot hans egna huvudteser. Kissinger medger ironin i att USA eliminerade två ärkefiender till ett Iran med kärnvapenambitioner (Husseinregimen i Irak och talibanregimen i Afghanistan). Nu är dessutom krigströttheten i USA stor. Har inte detta uppmuntrat både Iran och Putin, två potentiellt mycket farligare fiender, att flytta fram sina positioner?

En realpolitisk omständighet som Kissinger inte berör är i vilken mån interventionspolitik utmejslas på grund av att statsmän (som han själv) drivs av en personlig lust att paradera på den stora scenen. Kan det rentav vara den främsta anledningen till att internationell inblandning tenderar att vara så omfattande och grötig, trots att det egentligen är uppenbart att inblandning i andra staters interna angelägenheter sällan går som på räls? Är det inte snarare en optimal realpolitisk hållning att låta "skurkstater" neutralisera varandra och spara på eget krut till dess att det är svårt att betvivla att det verkligen gör nytta? Detta inte minst som interventioner alltid är djupt kontroversiella – intervenerande stater förlorar lätt anseende som kan behövas när läget blir verkligt kritiskt för egen befolkning.

Kissinger återanvänder stora delar av resonemanget från boken *Diplomacy* (1994). Stundtals känns argumentationen också en smula tilltydlig, antagligen för att den måste stämma överens med det teoretiska ramverket. Av tre skäl är

ändå boken väl värd att läsa. För det första erbjuder lärdomsgiganten Kissinger allmänbildning och historisk distans. Inte många statsmän klarar av att diskutera nutidspolitik med utgångspunkt i bland annat Westfaliska freden, Riche-lieu, Hobbes, Kant, Bismarck samt muslimska brödraskapets grundargestalt Hassan al-Banna.

För det andra bjuder Kissinger på sällan förmedlade komplementperspektiv.

Hans resonemang blir knappast mindre intressanta av att flertalet nutida makthavare, som nästan alla har investerat prestige-kapital i *soft power*-linjen, avfärdar honom med sådan (tydligt intresse-driven) emfas.

För det tredje är Kissinger mer originell som författare än som statsman. Hans rykte som "hjärnan bakom amerikansk 1970-talspolitik" är väsentligt överdrivet. Han var en skicklig orkestrator, men han ändrade inte inriktning på amerikansk politik. Som invandrare och jude med tysk brytning kunde han knappast ha gjort raketkarriär annat än genom att driva en redan anammat amerikansk (intresse)linje med annat än möjligen ännu större eftertryck än sina ämbetsrivaler. Han försäkrar själv att Nixon långtifrån var någon marionett. USA:s tillbakadragande från Vietnam, CIA:s inblandning i Chile, början till avspänning med Kina, Sovjet och till och med Egypten – allt detta hade ägt rum även utan Kissingers medverkan.

Kissingers realpolitiska hållning – delvis efterkonstruerad – bör nog främst betraktas som ett alibi för hans egen politiska gärning. Det räcker inte för att avfärda hållningen. Det var av delvis fel skäl även Churchill ropade "Vargen kommer" under 1930-talet (inte minst den personliga möjligheten att glänsa i krigssituationer spelade in här). I likhet med Kissinger idag avfärdades en gång Churchill som såväl cyniker som i otakt med tidsandan. Det krävdes bomber över Östeuropa innan majoriteten av beslutsfattarna medgav att det var Churchills säkerhetssyn som hade varit den nyktra och rimliga. Så länge önsketänkande får övertrumpfa realism finns det en onödig risk att det mönstret upprepar sig ännu en gång, den här gången med Kissinger i rollen som misstrodd sanningssägare.

Mark Brolin

Ett moln

HISTORIA

Det franska 1600-talet framstår som landets mest ärofyllda period. Versailles, solkungen Ludvig XIV, överdådiga fester, onödiga men framgångsrika krig och dominans på den europeiska scenen är några av förklaringarna till den bild vi har skapat oss. Frankrike var rikt och mäktigt och dessutom platsen för en kulturell utveckling liknande det sena 1800-talets Wien.

Samtidigt finns det också ett helt annat franskt 1600-tal. Den historien beskriver ett land plågat av evighetslånga krig och en stat som har mycket svårt att få ekonomin att gå ihop. I praktiken var uppgiften omöjlig, vilket resulterade i nödlösningar i form av mycket dyra och okonventionella lån från finansörer vars inkomster blev enorma. Staten levde i symbios med dessa och korruptionen blev omfattande. Dessutom utbryter i mitten av seklet återkommande revolter, "fronden", mot kungamakten, konflikter där Paris spelar en huvudroll som viktigaste centrum för de upproriska, en blandning av högadel och borgerskap.

Under åren innan Ludvig XIV tar makten råder kaos i stormakten Frankrike. Kungafamiljen försöker desperat navigera tillbaka till den makt de på papperet aldrig blivit fråntagna. Inbördeskriget börjar fram och tillbaka och blir tidvis en del av den långvariga konflikten med Spanien. Det är ett under att landet, med dessa förutsättningar, samtidigt lyckas driva den maktpolitik som vi i Sverige kan dra nytta av, som Frankrikes viktigaste allierade under det trettioåriga kriget.

Det är detta andra franska 1600-tal som utgör bakgrunden till Simone Bertières *Le Procès Fouquet*. För den som inte känner till seklets inledande kaos framstår berättelsen om kungens misslyckade process mot den en gång så mäktige finansministern som obegriplig. Obegriplig eftersom kungen

LE PROCÈS FOUQUET
SIMONE BERTIÈRE
Éditions de Fallois 2013

på solkungens himmel

formellt var enväldig och landet inte längre präglades av krig och inrikespolitisk splittring. Bertiére lyckas på ett mycket pedagogiskt sätt rita ut frågetecknen. Det märks att det inte är första gången hon fattar pennan för att sprida ljus över sitt hemlands historia, något hon vid åtskilliga tillfällen har belönats för.

Anledningen till processen mot Nicolas Fouquet var den unge kungens vilja att markera att han verkligen hade makten i riket. Efter att ha efterträtt sin far Ludvig XIII år 1643 hade han länge fått se sin makt utövas av förmyndarregeringar, först ledade av kardinal Richelieu, senare av dennes italienske ämbetsbroder Mazarin. Den starka kraften bakom tronen var kungens mor, Anna av Österrike. Det var på denna habsburgdrottningens lott det föll att ansvara för det stora kriget mot släktingarna i Wien och Madrid.

1661 lämnade kardinal Mazarin jordelivet och kungen såg chansen att själv ta över på riktigt. Fouquet hade stått Anna nära och varit en nära medarbetare till Mazarin. Som huvudansvarig för Frankrikes finanser hade han under lång tid svarat för förhandlingarna om de dyrbara lån som gjorde den fortsatta krigspolitiken möjlig. Liksom alla andra med liknande befogenheter använde även Fouquet en del av statens inkomster för att dels bygga upp en egen förmögenhet, dels underhålla ett stort nätverk av allierade och informanter.

Att slå mot Fouquet var en idé som ivrigt understöddes av dennes ambitiösa konkurrent Jean-Baptiste Colbert. Under de år dessa två hade arbetat nära varandra hade Colbert skaffat sig goda kunskaper om vad som kunde ingå i en anklagelseakt. En rättegång mot Fouquet skulle tydligt markera att kungen numera själv styrde riket. Det skulle också innebära ett avståndstagande från det sätt på vilket landets inkomster hade hanterats under åren av krig och inre splittring. Fouquet var ovillig att reformera statsfinanserna och sänka räntorna på statens lån – finansierarna var sedan länge hans vänner och allierade.

Dessutom var Fouquet stolt, stormrik och övertygad om att inget kunde hota hans ställning. Det var enligt Bertiére inte den grandiosa kungliga mottagningen på Fouquets slott Vaux-le-Vicomte som provocerade fram aktionen mot värden, men hans rikedom spelade en viktig roll. Att han arresterades, av bland andra en viss musketör vid namn d'Artagnan, drygt två »

Ludvig XIV: drev en misslyckad process...

FOTO: LOUIS XIV COLLECTION / WIKIMEDIA COMMONS

veckor efter festen var en tillfällighet.

Ludvig XIV hade själv kunnat döma Fouquet. Det är ett tecken på att Frankrike var på väg att bli en rättsstat att kungen valde att istället låta en domstol pröva den tidigare finansministern. Författarinnans bedömning att landet redan hade nått denna nivå är däremot i överkant positiv, menar jag. Avsikten var att Fouquet, efter en snabb och effektiv process, skulle dömas till ett hårt straff för sina gärningar, möjligen till och med döden. 1617 hade landets ledande politiker, Concini, mördats med kungens medgivande på bron vid Louvren och hans hustru hade avrättats som häxa. Ludvig ville se resultat men han ville samtidigt inte bli betraktad som en primitiv tyrann. Paris 1661 var inte det samma som skådeprocessernas Östeuropa 1950 eller London under Henrik VIII.

Det som gör processen så intressant som samtidsspegel är att solkungens order inte åtlöddes. Resultatet blev inte heller det avsedda. Det har flera förklaringar. Fouquet utnyttjade skickligt sina kunskaper om landets finanser för att slå tillbaka mot kungens män. Han förstod att det inte var önskvärt att alltför mycket information om de inofficiella avtalen med långivarna spreds i riket. Han förstod också att korruptionen i samhällets övre skikt inte heller var något kungen ville sprida kunskap om bland allmänheten.

Ett av resultaten av kungens vilja att inte släppa ut mer information än nödvändigt var att varken huvuddelen av Fouquets räkenskaper eller hans brevsamling kom att användas som underlag för åtalet. Med hjälp av Colbert samlades dessa dokument in och huvuddelen förstördes, ett öde som sedan drabbade även alla handlingar i målet mot Fouquet.

Ännu mer avgörande för processens resultat var faktumet att Fouquets sedan länge förberedda plan för sitt agerande vid en eventuell arrestering, inklusive uppgifter om trogna allierades slott och lämpliga vapengömmor, inte heller användes i rättegången. Kungens män kom över dokumentet, men eftersom man inte ville påminna landet om det kaos som hade präglat Frankrike under frondens år förstördes även dessa mycket graverande

handlingar. Om detta bevismaterial hade hanterats i laga ordning kunde Fouquet knappast ha undgått att avrättas. Nu kom det att avfärdas som inaktuella hugskott. En av detaljerna i planen var att Fouquet ville ha sällskap i fängelset av sin sedermera världsberömde festfixare Vatel, senare en av Ludvig XIV:s favoriter.

... mot sin finansminister Nicolas Fouquet.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

Kungen ville ha en snabb process. Allmänna opinionen hade nog accepterat ett hårt straff efter en raskt genomförd rättegång. Fouquet hade många allierade men för de flesta var han en illojal och korrupt minister med alltför dyra vanor. Genom att använda sitt informationsövertag och kräva noggrann behandling av en mängd större och mindre frågor lyckades Fouquet förlänga förhandlingarna med flera år jämfört med de månader kungen hade förväntat sig. Många av domarna reagerade också mot inte minst Colberts självsvåldiga sätt att hantera både

domstolens rättigheter och handlingarna i målet. Deras svar blev att ge efter för Fouquets krav och att allt mer tona ned de uppenbara brotten till förmån för förmildrande omständigheter, som hans övriga förtjänster och, underförstått, det faktum att många andra med höga poster i staten hade agerat på precis samma sätt.

Simone Bertière skildrar spelet mellan domstolens olika fraktioner och Fouquets briljanta sätt att till det yttersta slå vakt om sina intressen, med hjälp av dagböcker och samtida biografier. De ger en oväntat komplett bild av den dramatik som ofta präglade förhandlingarna, inte minst den avslutande omröstningen. Personliga rivaliteter krockar med lojalitet till rättsväsendet och viljan att tjäna kungamakten. Till slut har opinionen svängt både i samhället i stort och i den ansvariga domstolen. Fouquet döms i december 1664 till förvisning men får behålla livet. Kungen gör om domen till livstids fängelse. Ludvig vågar inte gå längre i sitt ifrågasättande av domarnas utslag. Däremot förvisas ett antal av den dömdes nära släktingar, vilket många ser som ett både småaktigt och orättvist agerande från den unge kungens sida.

De domare som var ledande i motståndet mot kungens intentioner kan efter rättegången inte fortsätta sina planerade karriärer. Däremot tycks varken deras eller Fouquets övriga släktingar ha drabbats av den kungliga illviljan. Många gör framgångsrikt karriär inom både den militära och den civila administrationen. Skulden var personlig, den gick inte i arv. Fouquets anställda fortsatte i många fall sitt arbete i kungens tjänst. Ett undantag var författaren La Fontaine som förblev sin forne herre trogen.

Fouquet placerades i ett fort i Alperna, Pignerol. Fängelset är bekvämt men isolerat. Efter en tid får familjen besöka fången. När deras arbete för en frigivning just ser ut att lyckas dör Nicolas Fouquet 1680. Det är en sedan rättegången mycket from man som lämnade en lysande karriär och ett unikt exempel på maktspel på hög nivå i den då nya supermakten Frankrike bakom sig.

Mats Fält

”Det som gör processen så intressant som samtidsspegel är att solkungens order inte åtlöddes. Resultatet blev inte heller det avsedda.”

Fantomsmärtilindring

RELIGION

I sin nyutkomna roman *The Children Act* berättar Ian McEwan om en familjerättsdomare, Fiona Maye, som efter bästa förmåga hanterar ett mål gällande en cancersjuk 17-åring som avböjer livsnödvändig blodtransfusion av religiösa skäl. Han och föräldrarna är hängivna medlemmar i Jehovas vittnen, och frågan är alltså om en myndighet har kompetens och behörighet att beordra en medicinsk behandling som strider mot patientens tro. Fiona finner, efter noggranna övervägningar, att svaret är ja – i synnerhet som patienten i lagens mening är ett barn.

Och den till livet räddade ynglingen blir snart så nöjd med beslutet att han tar farväl av såväl församling som gudstro. Dessvärre efterlämnar den övergivna religionen ett tomrum som värker så svårt att han kräver att Fiona ska ikläda sig rollen som hans andliga vägledare. Att hon avvisar hans

uppvaktning får sedan obehagliga konsekvenser.

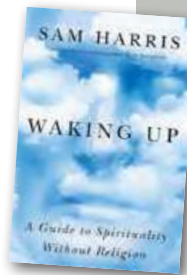
Ja, vad ska vi ta oss till med denna till synes outsläckliga längtan efter religion? McEwan har i andra sammanhang framträtt som en stridbar ateist med skarpa argument mot framför allt kristna och muslimska trosföreställningar. Men i romanform uppmärksammar han nu det sekulariserade samhällets fantomsmärter. Samma saknad uttrycker popfilosofen Alain de Botton i *Religion for Atheists* (2012). Det måste, menar han, vara möjligt också för ateisten att hämta tröst och styrka i religiösa idéer och praktiker. Vi ska inte nödvändigtvis behöva kasta ut den värmande gemenskapen och de charmerande riterna med vidskepelsens badvatten. Det finns, enligt detta synsätt, inslag i religionen som är värda att bevara.

Sam Harris, doktor i neurovetenskap och ett av de främsta namnen inom den så kallade Nya ateismen vid sidan av Richard Dawkins, framträder nu något oväntat som omslagspojke för denna häftiga trånad efter religionens doktrinbefriade mervärde. Den spretiga, infallsrika *Waking Up* är å ena sidan en andlig sökares frispråkiga memoar och å andra sidan en handfast guidebok för den som själv vandrar vägen fram mot insikt och upplysning, fylld av iakttagelser och anekdoter från såväl målmedvetet mediterande som kemiskt experimenterande. "Jag kan inte föreställa mig", skriver Harris, "någon mer grundläggande rättighet än rätten att fredligt redigera innehållet i sitt eget medvetande."

Och det kan man ju hålla med om. Eller också inte, om man lutar åt det nolltoleranta hållet. Men det intressanta här är att Harris av alla människor argumenterar som om mänskliga rättigheter vore någonting som verkligen existerar i sinnevärlden på samma sätt som gummistövlar och kastruller. Han ser inte att vad han faktiskt gör är att utöva religion i så måtto att han rättfärdigar ett agerande som andra finner vara förkastligt med hänvisning till ett stycke intersubjektiv mytbildning som han själv tycker borde vara allmänt omfattad och dessutom tillämpad enligt de riktlinjer han själv tycker är de adekvata.

Jag har alltså inga invändningar i sak mot Harris resonemang om just sinnesutvidgande droger (eller meditation, för

WAKING UP
A GUIDE TO SPIRITUALITY
WITHOUT RELIGION
SAM HARRIS
Simon & Schuster 2014

den delen), vill bara framhålla att han talar prästerligt inom ramen för en humanistkyrka som må vara hur ändamålsenlig och uppbygglig som helst i alla möjliga avseenden, men som obestriddligen vilar på fantasiföreställningar och önsketänkande på samma sätt och i samma utsträckning som de religioner han så vållustigt attackerar. Det är inget fel på mänskliga rättigheter, men vi måste erkänna att de bara existerar i den mån vi lyckas sprida evangeliet och värva proselyter. De finns ingen annanstans i världen än i våra fromma förhoppningar.

Harris skojar om att de kristna tror eller låtsas tro att deras Jesus var son till universums skapare. Ja, det är litet kul. Han har rätt i att själva innehållet i de flesta läror kan vara en smula svårsmält för den som har informerat sig det allra minsta om hur världen faktiskt fungerar. Mormoner och scientologer ska vi bara inte tala om (Harris kan förstås inte låta bli). Men han har rätt på ett i grunden ointressant sätt, slår in dörrar så öppna att virket för länge sedan har vittrat till stoft. Poängen med religion är naturligtvis inte dess innehåll, som varierar markant över tid och från den ena trakten till den andra, utan dess enhetliga och stabila funktion: att hårbärgera samhällsbyggande myter och forma en social gemenskap. Historiskt sett är det ingen överdrift att säga att religionens uppsida har varit gruppens överlevnad.

Målet med Harris andliga ansträngningar är att meditera sig fram till en avklarnad upplevelse av det egna jagets bedräglighet (att tankar tänks behöver inte implicera en tänkare). Jag är helt med även på detta, men nyateisten vandrar hjärtskärande ensam mot sin jagupplösning medan många religioner vill detsamma tillsammans. Den kamp som förs i *Waking Up* är synnerligen symptomatisk för en tid som hungrar efter nya, relevanta myter.

Jan Söderqvist

Nobelpriset i medicin 2013 tilldelas professor Randy W Schekman.

FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT NYHETSBYRÅN

Extra prisvärt

NATURVETENSKAP

Nobelpriset kan ifrågasättas av många skäl. Är det rimligt med bara högst tre pristagare per pris, särskilt numera när nya epokgörande upptäckter görs av stora forskningskonsortier? Frågan är också om Nobelprisen leder till nya upptäckter eller nya litterära mästerverk. En del pristagare har framt förklarat att

Nobelpriset innebar slutet för deras kreativa aktivitet. Men en sak kan man inte ifrågasätta, nämligen att Nobelpriset har varit mycket bra för svensk forskning i allmänhet och för Karolinska institutet (KI) i synnerhet.

När Alfred Nobel utsåg KI att dela ut Nobelpriset i fysiologi eller medicin var institutet en liten mediko-kirurgisk högskola i Europas periferi. Det var inte ens möjligt att disputera vid KI, utan man

måste åka till Uppsala. Men i och med att professorerna vid KI måste utse pristagare var de tvungna att läsa alla artiklar som kunde vara av betydelse. Detta stimulerade också till en ökad forskningsaktivitet. Framförallt efter andra världskriget, då Nobelprisens prestige ökade, började allt fler utländska forskare komma till KI. Vissa forskare, som trott sig ligga bra till för att bli utsedda, har regelbundet besökt KI och gett föreläsningar – ”just to show

up”. Ibland undrar jag om man inte har missat några pristagare, därför att de nästan aldrig besökte Stockholm.

Nobelprisens nimbus förstärks också av hemlighetsmakeriet både innan pristagarna tillkännages och fram till 50 år efter att priset har delats ut. En av mitt livs stora chockupplevelser var när jag halv sex på morgonen samma dag som medicinpriset år 2010 skulle annonseras finner att pristagaren avslöjats i förväg i en jätteartikel i *Svenska Dagbladet*. Det gällde engelsmannen Robert Edwards, som skulle belönas för upptäckten av konstgjord befruktning. I flera veckor hade vi jobbat med att få fram bakgrundsmaterial för presentation av priset, ständigt påminna av sekreteraren om att hålla tätt.

Några av hemligheterna avslöjas av Erling Norrby i boken *Nobel Prizes and Nature's Surprises*. Författaren är speciellt kompetent för uppgiften, som långvarig ledamot i den medicinska Nobelkommittén och också preses för Kungliga Vetenskapsakademien, som utser pristagarna i fysik och kemi.

Flera häftiga diskussioner har naturligtvis föregått urvalet av pristagare, konstigt vore det annars. Men när majoriteten i den medicinska Nobelförsamlingen har provröstat för ett förslag brukar nästan alla ledamöter skriva på små hemliga lappar: ”Enligt förslaget”. Då det slutliga valet äger rum samma dag som presskonferensen, så är allt pressmaterial förbjudet. Men år 1979, efter det att kommittén hade förordat tre immunologer, röstade inte församlingen som förväntat. Kommitténs val av pristagare ifrågasattes och ett alternativ framkastades i sista stund, nämligen Allan Cormack och Godfrey Hounsfield, som hade upptäckt dator-

tomografin (skiktröntgen). Alla tryckta pressmeddelanden fick kastas och presentationen blev mycket provisorisk. Ingen journalist verkade bry sig om att granska vad som hade inträffat trots att de ändå måste ha förstått att något särskilt hänt inom de stängda dörrarna.

Femtio år efter att Nobelpriset delats ut blir protokollen offentliga. Norrby har gått

som borde ha fått det. Lise Meitner gjorde fundamentala upptäckter rörande kärnklyvning tillsammans med Otto Hahn, men bara han fick Nobelpris i kemi år 1947. Lise Meitner hade flytt till Sverige på grund av sin judiska börd. Hennes öde har nyligen skildrats av Hedvig Hedqvist i boken: *Kärlek och kärnfysik*.

Jonas Salk och Albert Sabin fick aldrig

”En sak kan man inte ifrågasätta, nämligen att Nobelpriset har varit mycket bra för svensk forskning i allmänhet och för Karolinska institutet i synnerhet.”

igenom flera av dessa och skriver framförallt om Nobelpristagarna år 1960, 1961 och 1962.

Det är fascinerande att läsa om exempelvis australiern MacFarland Burnet, som var en pionjär inom virusforskningen. Han gjorde epokgörande upptäckter rörande polio- och influensavirus. Han var först med att visa att virus måste fastna på särskilda receptorer för att verka. Han insåg också att man inte kan ha ett antropocentriskt perspektiv, utan det måste vara virocentriskt, det vill säga: ”what is in it for virus”. Virus kan inte leva för sig själva utan är beroende av andra organismer. Men om de tar död på värden – den sjuka patienten – så går de själva under. Burnet nominerades ett flertal gånger till Nobelpriset i fysiologi eller medicin för sina virusupptäckter, men det blev inget pris för detta.

Men till slut fick han ändå dela ett Nobelpris år 1960 för en annan upptäckt, nämligen kloning av immunceller tillsammans med Peter Medawar, som hade upptäckt varför transplanterad vävnad avstöts, vilket var avgörande för utvecklingen av organtransplantation. Läsaren får följa alla turerna inom Nobelkommittén. Det är inte första gången en vetenskapsman får priset för en annan upptäckt än den som gått till historien som den viktigaste. Albert Einstein fick inte Nobelpriset för relativitetsteorin utan för upptäckten av den fotoelektriska effekten.

Erling Norrby skriver väl. Boken är nästan en bladvändare och bör snarast översättas till svenska. Han kryddar texten med egna minnen och reflexioner, exempelvis historien om John Steinbeck som skickade en låda med tolv whiskyflaskor som tack till Stig Ramel för att denne hade lyckats få Steinbeck att avstå motsvarande mängd whisky under nobelveckan. Ramel blev sedermera framgångsrik VD för Nobelstiftelsen år 1972 fram till 1992.

Lika intressant är berättelserna om de forskare som inte fick Nobelpris, men

Nobelpriset för att de framställde de första effektiva poliovaccinerna, utan det gick till John Enders och hans två unga medarbetare för grundforskningsupptäckten som möjliggjorde odling av poliovirus och tillverkning av vaccin. I Norrby's förra bok, *Nobel Prizes and Life Sciences* (2010), diskuteras de turer i Nobelkommittén som gjorde att Salk aldrig fick Nobelpriset. Han hade nämligen gjort en felkalkyl när det gällde att försvaga polioviruset, så att det kunde användas som vaccin. Det påpekades av den framstående svenske virusforskaren Sven Gard, men Salk tog ingen hänsyn till detta, vilket resulterade i att flera barn som blev vaccinerade drabbades av polio (den så kallade Cutter-incidenten). När vaccinet framgick trots allt blev uppenbara nominerades såväl Salk, Sabin och Gard. Men Sven Gard, som satt med i Nobelkommittén, fick syn på nomineringen och stoppade den.

En annan forskare som kanske har blivit orättvist förbigången är Albert Schatz, som upptäckte streptomycinet, den första verksamma medicinen mot tuberkulos. Men det var bara professorn Selman Waksman som fick Nobelpriset. Och dessutom blev denne mycket rik på sin upptäckt. Idén bakom upptäckten var att samla in jordprover från alla världens hörn och se om man kunde finna svampar eller mögel som kunde döda tuberkelbaciller. Det är ju samma idé som med penicillinet, som dock visade sig vara överksam mot tuberkelbacillerna. Det är svårt att idag avgöra om Schatz borde ha delat priset med Waksman. Det visade sig dock att det inte räckte med streptomycin för behandling av tuberkulos, utan streptomycinet måste kombineras med andra mediciner såsom PAS, vilket upptäcktes av svensken Jörgen Lehman. Han kanske också borde ha fått dela priset. Om detta kan man läsa om i Morton Meyers bok: *Prize Fight*. Myers ifrågasätter mer än Norrby urvalet av pristagare.

Morton Meyers, som är radiolog, ägnar

>>

NOBEL PRIZES AND NATURE'S SURPRISES

ERLING NORRBY
World Scientific 2013

PRIZE FIGHT

MORTON MEYERS
Palgrave MacMillan 2012

BRAVE GENIUS

SEAN B CARROLL
Crown 2013

de flesta kapitlen åt priset för upptäckten av magnetresonans (MR), som har möjliggjort fantastiska avbildningsmöjligheter av kroppens organ med magnetkamera. Priset tilldelades år 2003 Paul Lauterbur och Peter Mansfield. Men Raymon Damadian, som har utvecklat MR för kliniskt bruk, ansåg att han borde ha varit med på att dela priset. Innan det utdelades hade han skickat halvfranska band till alla Nobelförsamlingens ledamöter där hans enastående insats beskrivs. Efter att pristagarna hade presenterats utan att han var med satte han in helsidesannonser i *New York Times* och *Dagens Nyheter* om den medicinska Nobelförsamlingens stora miss.

En Nobelpristagare som var mycket aktuell förra året då han skulle fyllt 100 år är Albert Camus. Om honom och hans själsfrände och Nobelpristagaren i medicin Jacques Monod kan man läsa i *Brave Genius* av Sean B Carroll. Camus och Monod blev bekanta med varandra i början av andra världskriget. Båda var med i motståndsrörelsen och kan sägas ha grundlagt sina Nobelprisbelönade verksamheter under kriget. Monod maskerade sin underjordiska aktivitet, såsom att spränga järnvägar, genom att på dagtid göra experiment på Pasteurinstitutets vind. Camus flydde till Centralmassivet där han bland annat skrev *Pesten*, som kan betraktas som en motståndsrörelse. En orsak till att Monod lyckades klara sig i Paris var att Gestapo avskydde laboratorier, som de trodde var fulla av mikrober och radioaktivitet.

Monods huvudsakliga upptäckt var att visa hur gener styrs, så att de kan anpassa sig till miljön. Vissa bakterier kan inte leva av mjölksocker, men genom en mutation kan de styras om till att klara detta. Monod tilldelades Nobelpriset i fysiologi eller medicin tillsammans med André Lwoff och François Jacob år 1965. Camus hade fått det redan år 1957.

Intressant är också att följa de två männens kritiska hållning till kommunismen, som de först sympatiserade med. Men Lysenkos tes om att bara miljöfaktorer och inte arvet var av betydelse blev för mycket för Monod, som skrev en nedgörande kritisk artikel i *Combat*. Camus gick till angrepp mot Sartre, som länge försvarede Stalin. Jacob levde ett slags parallellt liv med Camus i laboratoriemiljö. Båda var besatta av den filosofiska frågan hur man skulle verka moraliskt i en ond och likgiltig värld. Carrolls bok är mycket spännande och presenterar liksom Norrby gör i sin bok ett stycke intressant nutidshistoria där Nobelprisen har spelat en inte oväsentlig roll.

Hugo Lagercrantz

Unga och arga

MELLANÖSTERN

”Araben ska födas igen /.../ han bidrar sin tid ordnar i premissernas alfabet/titta på honom men/ använd de inre lyktornas ljus/om ni vill träda in i hans tid/Han ska förse bokstäverna med tecken/som han kommer att avslöja för er/ och tecken som kommer att avslöjas i sin tid/ty han och tiden är två barn i samma säng.”

Så förhållandevis profetiskt skrev den ofta Nobelpristippade syriske poeten Adonis i *Den förälskade stenens tid* i Hesham Baharis tolkning (Bakhåll 1987). När jag träffade Adonis i Paris förra hösten sade han sig dock vara motståndare till den arabiska våren. Detta eftersom han var övertygad om att upproren antingen skulle kidnappas av väst eller av muslimska fundamentalister.

En som absolut inte skulle hålla med Adonis är den amerikanske historikern och arabisktalande Mellanösternkännaren Juan Cole, som 2009 gav en initierad skildring av arabvärlden i boken *Engaging the Muslim World*. Cole rekapitulerar det som egentligen borde vara en självklarhet när vi talar om arabvärlden. Nämligen dess historia; först med underkastelse under det osmanska riket, följd av den europeiska kolonialiseringen i regi av framför allt Storbritannien och Frankrike. Efter andra världskriget följde den postkoloniala politik som USA har implementerat genom att avsätta folkvalda ledare i Iran, Irak och flestades.

Bakomliggande orsak är givetvis oljan; 2007 konsumerade USA över 20 miljoner fat olja om dagen, men man producerar själv bara cirka 5 miljoner plus 3 miljoner av främst etanol. USA måste alltså importera 12 miljoner fat om dagen. Vilket landet gör från främst Kanada och Saudiarabien; Irak ligger också högt upp på listan. Mellanöstern är verkligen USA:s bakgård; om dessa länder slutar exportera olja stannar bokstavligen USA. Därför är Coles slutsats att om vi ska rädda den här planeten från klimatförändringar samt skapa fred i Mellanöstern måste framför allt USA lägga om sin energipolitik och

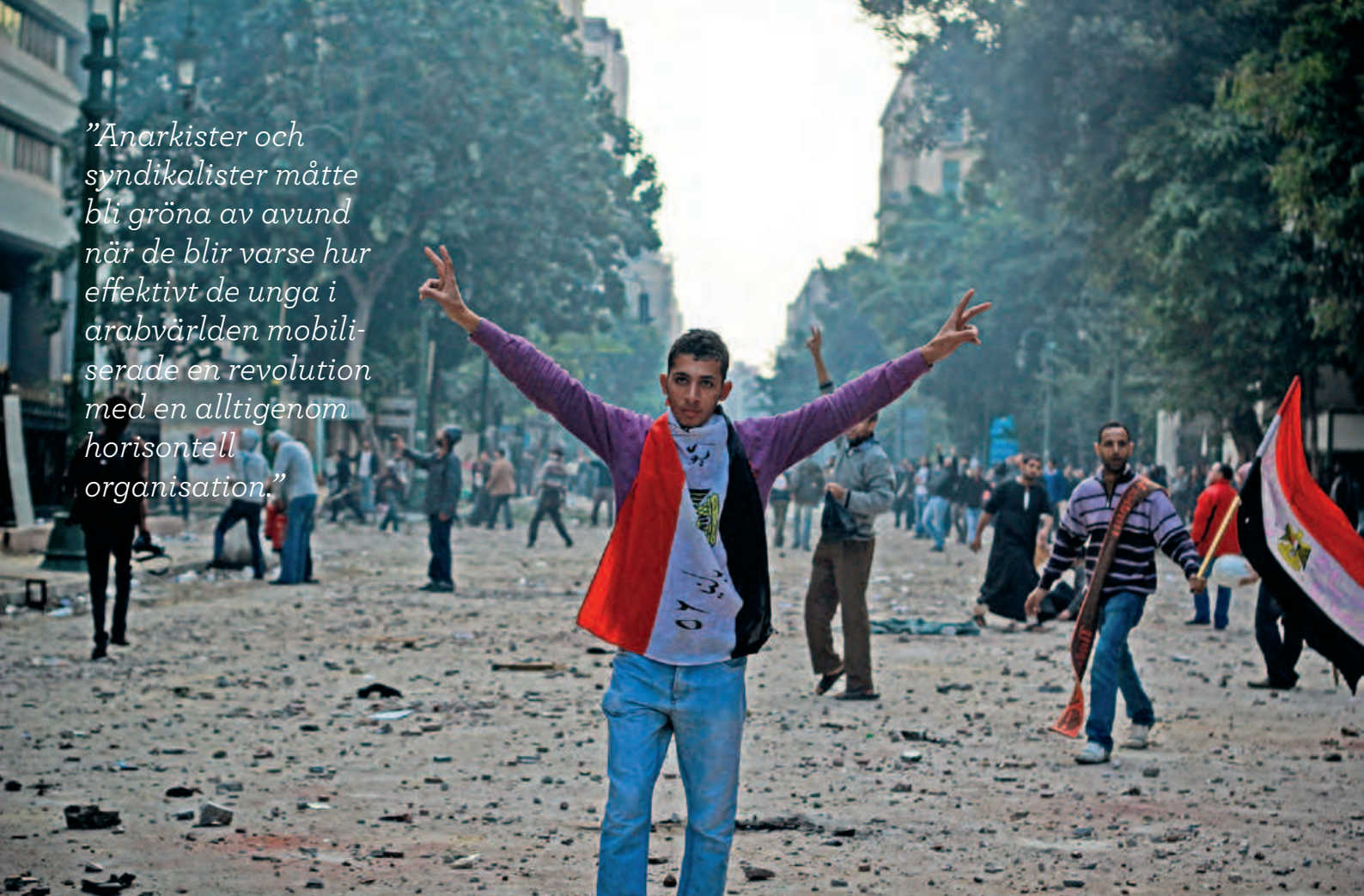
satsa på förnyelsebar energi. Klimatet, finanskriserna, uppgifter från Wikileaks – allt detta hängde intimt samman med upproren i arabvärlden.

Vad Cole också påpekar här är att islamiseringen av de arabiska samhällena löper parallellt med avkolonialiseringen; den satte med andra ord fart i början på 1900-talet då nationalismen hade vuxit sig stark i Europa. Muslimska brödraskapet i Egypten avsåg sig, till exempel, våldsamma metoder redan för 50 år sedan och gick in för att satsa på det civila samhället med sjukvård, utbildning och sociala hjälpinsatser. Detta måste man veta för att förstå det stöd detta brödraskap hade i befolkningen, vilket gav dem makten i fria, parlamentariska val 2012 genom Mohammed Mursi. Då blev det dessvärre klart att Brödraskapet var redo att åter införa könsstympning och andra lagar som begränsar kvinnors rättigheter samt ändra konstitutionen i totalitär riktning. Varför organisationen som bekant störtades igen 2013 genom såväl folkliga protester som insatser av den egyptiska militären.

Juan Coles nyutkomna bok *The New Arabs* gör han författaren en grundlig genomgång av bakgrunden till den arabiska vår som tycks ha kommit som en överraskning för många västliga betraktare. Dock inte för den som hade någon ingående kunskap om situationen i området. Ty 2005 kom rapporten ”Arab human development report 2004”, producerad av FN:s regionala byrå för Arabstaterna. Rapportförfattarna konstaterade att arabvärlden befann sig vid en historisk korsväg: ”Fångade mellan förtryck på hemmaplan och utifrån kommande våld är araberna mer och mer uteslutna från att bestämma sin egen framtid.” I rapporten noterades även att den nuvarande situationen snart kommer att leda till sociala, ekonomiska och politiska kriser och fortsätter: ”Om det arabiska folket ska kunna få samhällen med frihet och dugliga regeringar, måste folk bli socialt innovativa.”

Vidare konstaterade rapporten också att nuvarande struktur i arabvärlden med

”Anarkister och syndikalister måste bli gröna av avund när de blir varse hur effektivt de unga i arabvärlden mobiliserade en revolution med en alltigenom horisontell organisation.”

Ung generation protesterar i kvarteren kring Tahrirtorget i Kairo.

FOTO: MOSA'ABELSHAMY/GETTY IMAGES

diktatoriska regeringar oftast är ett arv från kolonialtiden. I all synnerhet sedan oljan fick en sådan dominerande plats i världspolitik. Därtill sägs att föreställningen om att islam skulle vara oförenligt med demokrati är en myt. Av en ny internationell studie som World Values Survey (WVS) framgick klart att det fanns en stor hunger bland araberna efter att bli av med diktatoriska härskare. ”Araber stöder kunskap och goda regeringar. Bland de nio undersökta regionerna, däribland västvärldens avancerade demokratier, toppade arabvärlden listan på dem som ansåg att ”demokrati är bättre än varje annan form av styrelsesätt”. Att islam och despotism kopplas samman har lika vaga grunder som när katolicism och förtryck kopplades samman i Latinamerika, Östeuropa och östra Asien för 30 år sedan, menade rapportförfattarna som också fokuserade på kvinnornas demokratiunderskott i arabvärlden.

Cole kallar millenniegenerationen för ”Generation Y”. I början av 2000-talet var antalet unga i arabvärlden – de födda mellan 1977 och 2000 – uppåt en tredjedel av 400 miljoner. I Libyen var medelåldern 24 år. En så stor ungdomsgeneration är inte något ovanligt i tredje världen. Den avgörande skillnaden i länder som Tunisien, Libyen och Egypten var dock den höga

arbetslösheten; mellan 20 och 30 procent av dessa gick arbetslösa – alltså närmare 50 miljoner ungdomar eller ungefär lika många som Spaniens hela befolkning. De var dessutom mer välutbildade än tidigare generationer, dessutom med tillgång till internet och mobiltelefoner. Inte minst Facebook – där många kvinnor var publikt aktiva på ett sätt som de inte kunde vara i det yttre, offentliga samhället – spelade en avgörande roll för den arabiska våren. Teknologiska framsteg och välutbildade, arbetslösa frustrerade unga människor i massor – kan en social och politisk kruturk beskrivas mer exakt än så? Den arabiska våren kommer att användas som ett skolexempel i historieböckerna på hur samhällsförändringar går till i praktiken.

Cole slår bestämt fast att i de tre nämnda länderna rörde det sig faktiskt om en revolution i klassisk mening, men mer lik den franska 1789 än den ryska 1917. En folklig rörelse avsätter den maktägande familjen, landets konstitutionella grund ändras drastiskt under en kort tidsperiod. För att det ska räknas som en permanent övergång till demokrati måste dock fria, parlamentariska val hållas mins tre gånger i följd. Riktigt dit har dessa länder ännu inte kommit; de senaste tre åren har i fram-

för allt Egypten och Libyen varit kaotiska. Men de är på god väg menar Cole; millenniegenerationen har för alltid förändrat den politiska kartan i arabvärlden. Tunisien, som med bara cirka tio miljoner invånare har den mest utbildade befolkningen och 2,5 miljoner Facebookanvändare, har kommit längst i att stabilisera demokratin.

Detta var verkligen en ungdomsrevolt, Cole kallar Tahrirtorget i Egypten för en mer seriös och alltigenom urban variant av Woodstock – vilket var ytterligare provocerande i sig eftersom män och kvinnor enligt islam inte får vara tillsammans i offentliga rum. Parollerna var inte sällan av typen ”Make love, not war”.

Vad som inte alltid framgick i västliga medier var att detta hade föregåtts av många och långvariga strejker, framför allt bland arbetarna på bomullsfabrikerna i Nilens delta. Sjunkande realinkomster, vattenbrist och torka som drev bönderna mot svältgränsen, samt ilska mot korruptionen, var avgörande drivkrafter. Tunisien, Libyen och Egypten var dessutom ett slags republikanska monarkier; presidenterna Ben Ali, Khadaffi och Mubarak avsåg att överlämna makten till sina söner, vilket var ytterst impopulärt. Khadaffi med sina oljeinkomster stöttade dessutom

>>

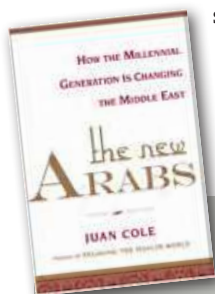
både Ben Ali och Mubarak ekonomiskt; beskrivningen av Libyen under Khadafi är skrämmande; befolkningen förbjöds att lära sig främmande språk och Khadafi hade ett avtal med Ben Ali som gjorde att hans säkerhetspolis kunde göra räder in i Egypten för att fängsla libyska dissidenter.

Oberoende människorättsaktivister, som tunisiska Lina Ben Mhenni, hade börjat blogga om orättvisor och övergrepp mot civila och skaffat sig en stark ställning i de ungas medvetande. Regimerna gick hårdhänt fram; en annan bloggare fick sätta livet till efter tortyr i fängelset i både Egypten och Tunisien. Cole berättar att pyramidguiderna i Kairo gjorde gemensam sak med Mubaraks säkerhetspolis och kom ridande på kameler för att trampa ner aktivisterna på Tahrirtorget – händelsen kallas allmänt för "the Day of the Camel".

Unga i studentorganisationer började samarbeta med fackföreningar och internetaktivister, som samlades i 6 aprilrörelsen i Egypten. Intressant är också att fotbollsfantaster som flockades i gruppen Ultras i Tunisien gjorde gemensam sak med ungdomarna. Hela det civila samhället mobiliseras via Facebook, Twitter och sms. Information spred sig snabbt om sittstrejker, demonstrationer och andra fredliga protester. Den dagen Mubarak avsattes samlades uppåt en miljon aktivister i centrala Kairo. Initiativtagare var Asmaa Mahfouz, född 1985, som publicerade bilder av torterade fångar på Internet och sammankallade till demonstration på Polisens dag just den 25 januari 2011.

Anarkister och syndikalister måtte bli gröna av avund när de blir varse hur effektivt de unga i arabvärlden mobiliserade en revolution med en alltigenom horisontell organisation; inga ledare utnämndes. Detta skapade dock problem när en ny president för landet skulle väljas – då tog den inoljade apparaten i Muslimska brödraskapet över. Liksom islamistiska grupperingar i Libyen och Tunisien. Generation Y är fortfarande ung och har mycket outrättat.

Carina Waern

THE NEW ARABS
HOW THE MILLENNIAL
GENERATION IS CHANGING
THE MIDDLE EAST
JUAN COLE
Simon & Schuster 2014

Krig på gott och ont

HISTORIA

Ar 2006 började de amerikanska trupperna i Irak att använda sig av en nygammal strategi som resulterade i att våldet minskade med 80 procent efter tre år. Ian Morris känner igen mönstret:

"Pompejus använde samma stra-

tegi 2 000 år tidigare. Han delade in Medelhavet i tretton sektorer och arbetade sig igenom dessa en och en under en enda sommar genom att jaga iväg motståndet, säkra städerna och påbörja rekonstruktion av dessa. Istället för att korsfästa de 20 000 fångar han tog tvingade han dem till fred."

Morris konstaterar att Pompejus besegrade piraterna och flyttade de över-

Kejsare på krigsstigen.

FOTO: WIKIMEDIA COMMONS

levande till den grekiska kusten, där de lärde sig att bruka jorden och njuta av livet i staden istället för att slåss.

Att ge sig i kast att läsa Ian Morris *War: What is it good for?* är att utmana sig själv. Den tes han driver är att krig genom historien har gjort mänskligheten både rikare och säkrare. För att landa i sin provokativa tanke sträcker Ian Morris ut linjalerna i århundranden snarare än kvartal.

Med rikt statistiskt material går han igenom 15 000 år av krigsföring och visar övertygande att krigets proportionerliga kostnader ifråga om människoliv har gått ned från stenåldern till nutiden. Utgrävningar i Peru läggs till gravfynd i Danmark och plötsligt står det klart att stenålderslivet ofta innebar en ond, bråd död för den enskilda medmänniskan.

Inte ens primaterna slipper undan. Morris går igenom banbrytande studier som "Gombekriget" i Tanzania mellan de studerade schimpanssamhällena Kaskela och Kahaman som slutade med att de förra besegrade de senare och med att alla apor av hankön på den förlorade sidan blev dödade. Med 98 procents likhet i DNA-uppsättning mellan oss och schimpanserna ökar ju risken att vi människor har fått med oss något av dessa instinkter.

Morris anför ett förbehåll för sin tes, och det är att bara större, centraliserade stater kan åstadkomma nödvändig stabilitet genom att genomföra "produktiva krig". I boken får dessa namnet "Levitianner", hämtat från Hobbes.

Tankegången är att kraftfulla regeringar, som tänker i långsiktiga effekter och inser att de måste vara kvar för att kunna skörda sina framgångar, är de enda som förmår att regera på ett acceptabelt sätt.

"Den tes Morris driver är att krig genom historien har gjort mänskligheten både rikare och säkrare."

Arketyper som Morris använder i boken är *Pax Romana*, och det är ingen tvekan om att han hittar en hel del stöd för utvecklingen i de provinser som efter hand inlemmades i det romerska riket. En generalisering är att befolkningarna i dessa provinser uppvisade minst 50 procent ökning per capita när det gäller konsumtion under de kommande århundrandena.

Rom byggde vägar och tog upp rimliga skatter, vid vissa tillfällen delades till och med mat ut gratis för att befolkningen skulle överleva. Romarriket var ett exempel på de styrande som kvarvarande banditer – "standing bandits". Detta till skillnad från de barbarer som störtade konstruktionen.

En central del av boken handlar om for-
mandet i Europa av allt större politiska

entiteter under perioden 1415–1914. Det är alltså inte bara så att skolelever världen över har sluppit lära sig tusentals her-
tigdömen utantill, utan även européerna i gemen har vunnit på denna utveckling, enligt Morris tes.

Sverige får i den epoken plats i detta praktverk, nämligen i kraft av Gustav II Adolfs reformerade armé som bemästrade ständiga salvor med muskötter och sam-
lade lätta bronskanoner. Inte så konstigt, då Lejonet från Norden studeras flitigt än idag i stormakternas militära skolor.

År 1900 var Europa som mest dominerande, enligt Morris sammanställning, då fem sjättedelar av jorden stod under europeiskt inflytande, byggt på brittisk handel och understött av brittiska kanoner till havs. Det är nog få som har kännedom om att den brittiska flottan uppbringade 1 600 fartyg som transporterade slavar från Afrika och släppte 150 000 människor fria fram till 1860.

Men alla sagor har ett slut, och så också det brittiska imperiet kring tiden för första världskriget. Morris använder nedgången för detta när han sedan tar itu med *Pax Americana*, som har funnits sedan 1945 och som var som påtagligast på 1990-talet.

De makroekonomiska måtten som presenteras från OECD och PWC indikerar den relativa styrkans fall i den amerikanska ekonomin, där Kina på 2020-talet och Indien kring 2050-talet tar sig förbi det stora landet i väster. Med denna följer en minskad förmåga att betala för sitt militära instrument, även om Morris påpekar att detta har en mjuk kvalitet som kommer att dröja kvar i form av ledarskap och disciplin.

Morris menar att resan framöver kan

bli mycket skakig, när USA inte klarar av att vara världspolis och utmanas av andra aktörer, i värsta fall samtidigt. Han ger sig därför i kast med att teckna möjliga framtider med faktorer som klimatpåverkan, teknologikutvecklingen och ekonomisk utveckling som de starkaste drivkrafterna.

I detta kapitel får Morris betydligt svårare, och är nära att falla på eget grepp. De långa tidsserier som han använder för att underbygga sin tidigare argumentation skalas ned betydligt och som läsare vet man inte om man befinner sig i en extrapolering eller en tillfällig fluktuation.

Även om Morris sätter sin

förhoppning till ett slags *Pax Technologica* som ska springa ur ny energi i den amerikanska ekonomin från framstegen i databeräkningar, så avslutar han med paradoxen att om vi vill att krig inte ska vara bra för någonting, så måste vi erkänna att kriget fortfarande spelar en roll för den mänskliga utvecklingen.

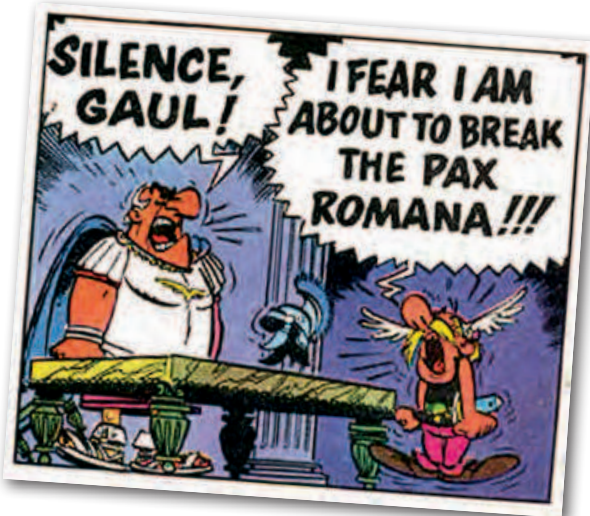
War: What is it good for? berikar läsaren med sina ständiga panoreringar och sin vetenskapliga ansats. Diagrammen är alltid intressanta, notapparaten omfattande; för att inte tala om bibliografin.

I den centrala tesen om kriget som produktiv kraft och den "levitianska" statens förmåga att upprätthålla lag och ordning hade läraren från Stanford University kunnat problematisera två stora invändningar om den "levitianska" staten, nämligen korruptionen som fenomen i samhällen och finansieringen av den militära apparaten.

Ibland finns det nämligen en legitim plats för svensk självgodhet. Sverige och de övriga småstaterna i norra Europa som Nederländerna, Danmark, Norge och Finland ligger ständigt i topp på listorna över de länder där det är bäst att leva eller de länder som är rikast räknat per invånare.

Man kan möjligen hävda att vi är ett slags vasaller eller satelliter till USA, att vi är någon sorts kulturellt invaderade provinser som i romarriket och därför kunnat bli allt rikare som följd av USA:s ställning som Leviatan. Men denna rikedom borde i sådana fall avspeglas hos just USA som nyligen fick se sig passerat av Sverige i BNP per capita.

Att det är tilliten i de små europeiska staterna, manifesterad i relativt låg korruption, som ger lägre transaktionskostnader i handeln och därför står bakom dessa icke-levitianers relativt stora välstånd hade professorn vid Stanford University gärna fått uppehålla sig mera kring. Historiska exempel saknas inte heller för den motbilden med >>

mongolväldets fall och Sovjetunionens dramatiska kollaps som lämpliga studieobjekt i den andra änden av skalan.

Den andra invändningen är skapandet av allt större enheter som gör det generellt lättare att finansiera krigföring och öka mobiliseringen. Om vi ser Napoleons skapande av ett Frankrike inriktat på det totala kriget med värnplikt, krigs-ekonomisk omställning och krediter som byggstenar, så blev konsekvensen att de små tyska staterna tvingades organisera sig för försvar med Tysklands enande som följd.

Därmed var fröerna sådda, både till det som skulle bli det första och det som skulle bli det andra världskriget med sammantaget uppemot 100 miljoner döda som direkt följd av dessa krig för att avgöra det tyska strategiska dilemma inklämt mellan Frankrike/Storbritannien och Ryssland/Sovjetunionen.

En ytlig betraktelse kan möjligen leda till att Morris döms ut som en krigshetsare, vilket han självfallet inte är. Det är den distans han uppvisar som kan förleda den som känner sig provocerad av bokens tema och titel. För den som läser till punkt är det tydligt att han längtar efter en fredligare värld som han också pekar ut till slut.

Ian Morris bok är en stimulerande läsning med en bländande mix av statistik och anekdoter ur gamla källor. Det är sällan sådana svep över så vitt skilda områden som geografi, antropologi, arkeologi, ekonomi och evolutionslära hålls ihop i en bärande och konsistent tanke.

Att sedan boken ger upphov till en del skrätt och därefter på nästa sida en djup eftertanke gör inte läsupplevelsen sämre. Greppet att utmana den rådande tesen att krig bara är av ondo kommer att berika den som törs acceptera utmaningen.

Johan Wiktorin

**WAR: WHAT IS IT
GOOD FOR?**
**THE ROLE OF CONFLICT
IN CIVILISATION, FROM
PRIMATES TO ROBOTS**
IAN MORRIS
Profile Books 2014

Klansamhällets revansch

ANTROPOLOGI

När den arabiska våren slog ut i blom i Libyen 2011 gjorde ledaren Muammar al-Khadaffis son och tilltänkte tronarvinge Saif al-Islam ett uttalande som rönt måttlig uppmärksamhet. Han varnade för ett annalkande inbördeskrig därför att Libyen styrdes av stammar och klaner.

På lät sig påverkas av detta. Det internationella samfundet var då fortfarande övertygat om att demokrati skulle födas automatiskt om bara tyrannerna föll. Inte bara i Libyen utan i hela arabvärlden. Det var en av vår tids största politiska felbedömningar som hade kunnat undvikas om kunskapen om klanvälden hade varit större.

Khadaffi var förvisso en diktator men också en visionär. När han tog makten i en kupp 1969 ville han bygga ett nytt samhälle som världen aldrig tidigare skådat. Han formulerade sina tankar i "Den gröna boken", ett slags pendang till Maos lilla röda. Han avvisade de konventionella moderna idéerna om hur en stat och regering skall fungera. Han ville istället

lyfta upp beduinernas gamla föreställning om lagar och politik.

Samhällets viktigaste bas var klanen och stammen, hävdade Khadaffi. Makten skulle vara decentraliserad och exekveras av folkkongresser och kommittéer. Klanen blev den libyska statens viktigaste fundament.

Men det betydde inte att klanerna fick fria händer att utforma politiken. Khadaffi höll klanledarna hårt tuktade och belönade och bestraffade med samma fermitet. Eftersom han kontrollerade oljeintäkterna, hade han all makt att styra de grupper som befann sig i allians eller konflikt med varandra. När han störtades klipptes de strama tyglarna av och landets klaner föll varandra i strupen.

Fallet Libyen åskådliggör de teser som Mark S Weiner presenterar i boken *The Rule of the Clan*. Weiner utgår från antropologen Henry Sumner Maine, som formulerade tanken att det han kallade progressiva samhällen utvecklades från status till kontrakt.

Maine hade studerat klansamhällen där familjegrupperna utgjorde den primära basen för social organisation,

Vi är tillbaka:
Klanerna har nu fria
tyglar i Libyen.

FOTO: BASHAR AMIN SHGLILA/
GETTY IMAGES

med fokus på den utvidgade familjen. Enkelt uttryckt innebär detta kärnfamiljen plus alla nära relaterade släktingar som befinner sig i någon typ av beroendeställning till varandra. I sådana samhällen, menade Maine, avgörs en individs sociala och juridiska status av dennes position inom släkten. Det innebär bland annat att kvinnor, vars primära funktion är att reproducera släkten, har begränsade rättigheter när det gäller exempelvis arv och innehav av egendom. Reglerna gällande giftermål är stränga, i syfte att värna om den utvidgade familjen så att den inte hamnar i äktenskapsallians med oönskade grupper.

Med kontraktsamhällen avsåg Maine sådana som var orienterade mot individen snarare än gruppen, där omsorgen om den enskilda medborgaren styr utformningen av lagarna. Dessa samhällen är resultat av upplysningstiden och den industriella

THE RULE OF THE CLAN
WHAT AN ANCIENT FORM
OF SOCIAL ORGANIZATION
REVEALS ABOUT
THE FUTURE OF INDIVIDUAL
FREEDOM

MARK S. WEINER
Farrar, Straus & Giroux 2013

revolutionen som fick individen att träda fram ur kollektivet för första gången i historien. I sådana samhällen är individerna inte längre underordnade sina utvidgade familjer. De kan själva välja äktenskapspartner och inriktning i livet.

Mark Weiner bygger vidare på Maines forskningsrön. Hans centrala tes är att endast en stark stat kan slå vakt om det liberala rättssamhället och skydda individens frihet. När staten och dess rättsskipning försvagas återuppträder de gamla klanstrukturerna som tjänar till att skydda de egna kollektiven snarare än individen.

Med klan avses en släktlinje som sträcker sig långt tillbaka i tiden och där det ofta finns en mytisk anfader. Klanens inflytande i samhället kan variera och i exempelvis Somalia är det extremt starkt. Där frågar man inte var, utan vem en person kommer ifrån. Den amerikanske historieprofessorn Charles Gesheker har träffande sagt att i Somalia är genealogi detsamma som en adress. Somaliska barn får tidigt lära sig att räkna upp hundratals förfäder.

I ett klansamhälle är en individs sociala värde bundet till varje enskild familjemedlems heder. Föreställ dig, skriver Weiner och riktar sig direkt till läsaren, att ditt finansiella värde var strukturerat på samma sätt. Det skulle betyda att ditt pensionskapital eller din möjlighet att skaffa ett banklån skulle vara knutet inte bara till din inkomst, utan även till dina släktingars investeringsbeslut och finansiella soliditet. I en sådan situation skulle man göra allt för att säkerställa att alla kusinerna hade ett oantastligt rykte om sig som skotsamma sparare. Om någon släkting började missköta sin privatekonomi skulle de andra i familjen kunna tillgripa våld för att få denne att rätta in sig i ledet.

Med det synsättet blir hederskulturer begripliga. Min heder solkas av att min släkting missköter sig. I hederskulturer kan en individ ställas till svars för en släktings dåliga beteende. Om min kusin skriver ut en check utan täckning till en person i en annan klan kan jag bli ansvarig. Det betyder att min kusin kommer att tänka sig för väldigt noga innan han prånglar ut denna check. Han kommer annars att få hela vår släkt på sig. Det kollektiva ansvaret minskar på det sättet risken att två klaner skall råka i dispyt med varandra. Det positiva resultatet blir att släktgrupper på grund av dessa regler kan samexistera fredligt trots att de är autonoma och ansvarsskyldiga bara gentemot sig själva.

Hur dålig kunskapen om dessa förhållanden är i Sverige belystes tydligt i samband med mordet på den svenskkurdiska kvinnan Fadime Sahindal 2002. Hon sköts ihjäl av sin far som motiverade sin gärning med att dottern hade vanhedrat familjen

genom sitt individualistiska levnadssätt. Många framträdande debattörer vägrade acceptera förekomsten av en kurdisk hederskultur som förklaring och hävdade istället att det handlade om mäns våld mot kvinnor generellt. Det var en förklaringsmodell som var tydligt förankrad i det västerländska tänkande som dominerar i det Weiner kallar kontraktsamhällen. Alltså samhällen som sätter individer, inte släktgrupper, i fokus.

I ett klanbaserat statussamhälle som det traditionella kurdiska var mordet på Fadime inte bara ursäktligt utan till och med rekommendabelt. Hennes far hävdade att dottern utgjorde familjens stora

När status är allt.

FOTO: JANERIK HENRIKSSON/TT NYHETSBYRÅN

problem och när han dödade henne löstes problemet.

För medborgare som är födda in i ett individcentrerat kontraktsamhälle som styrs av liberala demokratiska principer är staten som gravitationen. Den håller oss på plats och reglerar vår rörelseförmåga utan att vi någonsin behöver tänka på den. Den syns inte, men det är den som möjliggör vår existens.

På motsvarande sätt förhåller det sig med statusamhällen där klanen är den viktigaste enheten. Där betraktas staten som en förtryckare vars inflytande man måste lära sig att undvika. Många länder i världen har relativt nyligen utvecklats från klan till stat, från status till kontrakt. I många av dem finns det en fungerande statsapparat men de varierar mycket i auktoritet. Somliga är starka och skyddar individen. Andra är uppbyggda som kulisser bakom vilka urgamla beskyddarsystem, som kan jämföras med maffiastrukturer, fortsätter att konstituera den verkliga makten.

Weiner radar upp en mängd exempel för att tydliggöra sina teser. Mest historiskt välbekant för oss är kanske de skotska klanerna, men mer i tiden närliggande är klansystemet i Somalia. Han redogör också för hur klaner fortsätter att

>>

styra i det fördolda i Indien, Pakistan, Afghanistan, Filippinerna och även Sydkorea. Relationen mellan klan och stat är dialektisk, fastslår han. Så fort staten börjar svikta stärks klanerna och deras sekteristiska samhällssyn. När staten stärks trängs klanens inflytande tillbaka.

Den unga staten Sydsudan bär syn för sägen. Den utropades formellt 2011 och en regering sammansatt av politiker från de många stammarna i landet försäkrade att landet nu var en konstitutionell parlamentarisk demokrati, med lika rättigheter för alla och likhet inför lagen. Men det behövdes bara en relativt liten förskjutning i makten mellan presidenten och vicepresidenten för att hela bygget skulle kollapsa. 2013 rämnade den potemkinkuliss som kallades Sydsudan och kriget bröt ut på nytt. Stamtillhörighet blev återigen den viktigaste identitetsfaktorn.

Praktiskt taget alla afrikanska länder söder om Sahara är de facto det Weiner kallar statussamhällen, där släktlinjen och den utvidgade familjen styr individens möjligheter att skapa sig ett liv. Västerlänningar fostrade i kontraktssamhällets individualistiska tänkande anmärker ofta på korruption och nepotism i afrikanska länder. De förstår sällan att det i ett klan-samhälle är helt självklart att gynna sina släktingar och att informella belönings-system är nödvändiga.

Weiners bok utgör en kraftfull plädering för den starka staten styrd av liberala principer. Demokrati är inte som många tror en teknikalitet som mest bara handlar om att gå till valurnorna en gång vart fjärde år och lägga sin röst. Demokrati är först och främst en mentalitet som de flesta laglydiga medborgare i kontraktssamhällen har i sig sedan födseln. Man underordnar sig nationella majoritetsbeslut, man accepterar att medlemmarna i en familj kan rösta på olika partier och tillhöra olika religiösa samfund utan att det sliter sönder familjebanden.

Klansamhällena utgör den arkaiska formen av politisk organisation och företrädarna för denna form betraktar kontraktssamhällen som en hotande ordning som marginaliserar klanen. Den intressekonflikten förklarar det som många västerlänningar undrar över. När al-Qaida slog till mot USA 2001 frågade sig många amerikaner varför stora grupper i den muslimska världen hatade den amerikanska livsstilen så mycket. Liberalismens hot mot klanen är svaret. Det är fråga om en internationell maktkamp mellan rivaliserande system.

Det är inte i första hand strävan efter demokrati som nu får arabstater skapa de av europeiska kolonialmakter att falla sönder. Det handlar om klansamhällets revansch.

Bengt G Nilsson

Historia skriven med ljus

FILM

I år är det 30 år sedan den franske filmmakaren François Truffaut gick bort, endast 52 år gammal. En av de sista att besöka Truffaut var vännen och dokumentärfilmaren Marcel Ophuls. Innan de tog farväl fick han avlägga ett löfte. Han skulle skriva sina memoarer – något som Truffaut själv aldrig hunnit med. Detta löfte har nu slutligen infriats i form av *Mémoires d'un fils à papa*.

Marcel Ophuls, som idag är i 80-årsåldern, tillhör en av vår tids viktigaste dokumentärfilmare. Genom sina filmer har han visat upp både ljus och mörker ur samtidshistorien på vita duken, och ofta med nazismen som återkommande tema. Succéer har gått hand i hand med kontroverser. Uppmärksamhet kring hans verk har aldrig saknats. Ändå är det kanske främst med fadern, Max, som namnet Ophuls förknippas inom filmvärlden. Flertalet klassiska komedier och tragedier från 1930 till 1950-talet bär hans signatur, exempelvis *Liebelei*, *Letter from an Unknown Woman*, *La Ronde* eller *Lola Montès* för att nämna några. Att faderns liv och arbete är av stor betydelse för Marcel Ophuls vittnar inte

minst memoarernas titel om: "Memoarer skrivna av en son till pappa". Vidare är det just genom fadern, och i synnerhet dennes tysk-judiska börd, som Marcels egen mycket märkvärdiga berättelse tar sin början.

Efter riksdagshusbranden i Berlin 1933 blev varningarna allt fler om att familjen borde lämna Tyskland. Som judisk filmregissör levde Max farligt, och likasom en hel generation av intellektuella och artister tvingades han att fly undan den nationalsocialistiska regimen. Resan gick västerut, till Frankrike, och familjen installerade sig i den fashionabla Parisförorten Neuilly-sur-Seine. Marcel var då fem år gammal. Faderns filmkarriär fortsatte, men i slutet av 1930-talet kom kriget allt närmare, liksom judeförföljelserna. Från hemlandet fick man nyheter om släktingar som satts i koncentrationslägret Dachau, och som senare skulle förintas i Auschwitz. Inför alla eventualiteter såg Max till att sonen konfirmerades som katolik. Efter Frankrikes förnedrande nederlag mot Tyskland 1940 och installationen av marskalk Pétains samarbetsregim i kurorten Vichy var det återigen dags att packa väskorna. Via Spanien och Portugal

Le chagrin et la pitié: de mörka åren.

FOTO: TÉLÉVISION RENCONTRE

lyckades man ta sig över till USA. Familjen hade haft tur. Utresevisum hade utverkats av en de "rättfärdiga" som under kriget räddade judar med fara för sitt eget liv.

Precis som många andra flyktingar ur den tyska film- och teatervärlden slog sig familjen ned i Hollywood. På denna plats skulle de bo i nästan tio år innan de återvände till Frankrike, och här bjuder memoarerna på ett kändistätt persongalleri. Marcel gick i Hollywood High School tillsammans med bästa vännen Elliott Erwitt, idag världsberömd fotograf. Ytterligare en blivande stjärna från skolan var Marilyn Monroe, som Ophuls dock beklagar att han aldrig mötte. Ett par mil bort, i Santa Monica, bodde dramatikern och familjevännan Bertolt Brecht. Likaså skådespelaren Fritz Kortner – en av Tysklands största före kriget – var god vän till familjen.

Trots sin faders namn och uppväxten tätt inpå drömfabriken var det aldrig någon självklarhet att Marcel Ophuls skulle ägna sig åt dokumentärfilmer. Som 18-åring skickades han som soldat till Japan, och väl tillbaka på västkusten ägnade han collegestudierna åt filosofi. När

"Genom sina filmer har Ophuls visat upp både ljus och mörker ur samtidshistorien på vita duken, och ofta med nazismen som återkommande tema."

familjen valde att återvända till Frankrike 1949 var det också inom detta ämne som Marcel fortsatte. Till sist övergav han dock Sorbonne och latinkvarteren till förmån för filmens värld.

Karriären inleddes med kärleksberättelser och komedier, men det var inom tv-journalistiken och senare dokumentärfilmen som han skulle staka ut sin egen väg. 1969 kom genombrottet och Ophuls än idag viktigaste film, *Le chagrin et la pitié*, där han återvänder till det Frankrike han själv upplevt som barn. Som utgångspunkt för filmen står staden Clermont-Ferrand, belägen i närheten av Vichy. Platsen tjänar dock endast som en symbolisk fond för det som snart utvecklar sig till en över fyra timmar lång dokumentär om Frankrike under de mörka ockupationsåren. Genom intervjuer och journalfilmsklipp avhandlas stora och känsliga ämnen från denna tid: krigsnedslaget 1940, installationen av Vichyregimen och det starka stödet för Pétain. Även kollektionen med respektive motståndet mot ockupationsmakten lyfts fram, och inte minst Frankrikes delaktighet i Förintelsen diskuteras. I de många intervjuerna framträder bekanta ansikten såsom politiker Anthony Eden (på underbart fläckfri franska) och Pierre Mendès-France. Men

MÉMOIRES D'UN FILS À PAPA MARCEL OPHULS Calmann-Lévy 2014

också helt anonyma människor får komma till tals. Vittnesmålen bildar en mosaik av människoöden, och ur denna växer bilden fram av ett splittrat Frankrike, med både motståndsmän och medlöpare, samt människor som bara försökte överleva.

Ophuls porträtt av det ockuperade Frankrike slog ned som en bomb. Det hela var en tydlig uppgörelse med den myt som general Charles de Gaulle hade odlat om ett enat Frankrike, som genom motstånd befriat sig självt. Vid biopremiären i Paris 1971 drog filmen fulla hus – en ny historieskrivning var märkbart efterlängtat. Samtidigt var det för televisionen som denna långa film var ämnad, och här tog det stopp. Chefen för det franska statliga tv-monopolet, Jean-Jacques Bresson, hävdade att filmen krossade myter som fransmännen fortfarande var i behov av. Politikern Simone Veil hotade i sin tur med

avgång om filmen visades på tv. Enligt henne rörde det sig om ett ofullständigt och orättvist porträtt av det ockuperade Frankrike – ett ställningstagande som hon för övrigt förklarar och står fast vid i självbiografen *Une Vie* från 2007. Eftersom filmen var en tysk-schweizisk produktion fanns det dessutom inget behov för censur. Man lät helt enkelt bli att köpa in och visa den. Det skulle dröja hela tolv år innan filmen visades i fransk television 1981. Då hade den redan visats i ett tjugotal länder världen över, bland annat i Sverige 1972 under titeln *Ockuperat land*.

När filmmediet var nytt i början av 1900-talet ansågs det ha ett alldeles speciellt värde; samtiden kunde spelas in och bevaras för eftervärlden. Det var ett sätt att skriva historia med ljus. Så sägs i alla fall den amerikanske presidenten Woodrow Wilson ha betecknat det nya mediet. Och det är en passande beskrivning av Ophuls produktion, ständigt med fokus på vår smärtsamma samtidshistoria, och med växlingen mellan arkivfilmsmaterial och intervjuer som sitt signum.

I *A Sense of Loss* (1973) gäller det konflikten på Nordirland, och i den mer uppmärksammade *The Memory of Justice* (1976) rör det sig också om oroshärdar.

Med utgångspunkt i Nürnbergrättegångarna 1946–47 väcker filmen frågan om individuell respektive kollektiv skuld. En fråga som sedan genljuder i filmens fortsatta skildring av kriget i Vietnam och Algeriet, och där begångna grymheter. I Oscarbelönade *Hôtel Terminus* (1988) lät Ophuls teckna SS-mannen Klaus Barbies liv, känd under öknamnet "slaktaren från Lyon", och i synnerhet som motståndshjälten Jean Moulins baneman. Men precis som med *Le chagrin et la pitié* är filmen också en studie i efterkrigstidens starka vilja att glömma och gå vidare. Längre kunde Barbie leva och verka som en fri man. Till en början inom amerikansk underrättelsetjänst under det gryende kalla kriget, och sedan i Bolivia med militärdiktaturens goda samvete. Först 1987 utlämnades han till Frankrike och dömdes för brott mot mänskligheten i en mycket uppmärksam rättegång. I sin nästa dokumentär *November days* (1991) skildrade Ophuls Berlinmurens fall och Tysklands enande – en film som han själv beskriver som en av de viktigaste i just det ämnet. I *Veillées d'armes* (1994) reser Ophuls till krigets Sarajevo. Blicken riktas emellertid mot det egna skräpet, krigets korrespondenter, och filmen utvecklar sig till en reflektion över journalistikens villkor i tider av krig.

Efter många års tillvaro utanför ramp-ljuset kompletterades Ophuls stora produktion i föl med den självbiografiska dokumentären *Un voyageur* (2013). Men för den som istället önskar bekanta sig med regissören genom det skrivna ordet bjuder hans memoarer på ett stycke engagerande läsning, där både liv och filmhistoria smälter samman. För såväl den historieintresserade som cineasten torde den vara en rik källa att ösa ur. Att boken dessutom är dikterad medför att franskan är lättillgänglig och stilen rättfram. Det senare gäller inte minst Ophuls privatliv. Beträffande relationen till fadern – så mycket om modern sägs tyvärr inte – beklagar sig Ophuls aldrig över att ha varit son till, och därmed i skuggan av, "le grand Max". Tvärtom beskriver han det som ett privilegium, och boken är på många vis en hyllning till honom. Ändå står det klart att Marcel Ophuls har gått sin egen väg, att han genom sitt verk lämnat betydande avtryck inom dokumentärfilm-genren, men än viktigare, att han har låtit miljontals tittare spegla sig i den egna samtidshistorien.

Göran Wennborg

Slutet på en epok

EKONOMI

Martin Wolf på *Financial Times* är, vågar jag påstå, den världsledande journalisten på området finansiell ekonomi. Det är betecknande att när han publicerar en bok på området, recenseras den omedelbart av världsberömda akademiska ekonomer som Joseph Stiglitz och Kenneth Rogoff i internationellt ledande tidningar och tidskrifter.

Wolf är akademiskt välorienterad och har dessutom journalistens överblick över såväl forskningsfronten som den politiska debatten och det politiska skeendet på området. När han analyserar den globala finanskris som fortfarande pågår lyssnar alla som vill förstå. Vad har hänt, vart är utvecklingen på väg och vad kan vi göra åt den?

Wolf konstaterar att bara sedan 1980 har vi drabbats av sex stora finanskriser som har skakat världsekonomin: den latinamerikanska krisen (tidigt 1980-tal), den japanska krisen (tidigt 1990-tal), Tequilakrisen (inleddes i Mexiko 1994), den ostasiatiska krisen (1997–1999), den globala finanskrisen (2007–2009) och eurozonkrisen (2010–2013).

Därtill har det uppstått många finanskriser av mera begränsad och regional karaktär. Den svenska finanskrisen 1990–1994 var mycket dramatisk och förändrade svensk ekonomi och politik på ett genomgripande sätt. Enligt en IMF-rapport från 2012 inträffade inte mindre 147

bankkriser under perioden 1970–2011. Det är uppenbart att den globala finanssektorn är extremt instabil och att de realekonomiska kostnaderna för dessa finanskriser i form av förlorad produktion, arbetslöshet och kapitalförluster är enorma. Något är i grunden fel!

Wolfs bok handlar om de två senaste kriserna på listan. Han konstaterar att BNP i de största höginkomstländerna och i eurozonen föll med 5–10 procent från början av 2008 till mitten av 2009. Det förfärande är emellertid att återhämtningen därefter har varit så svag. Om vi räknar med en normal tillväxt på ca två procent per år och en övervunnen finanskris borde produktionen nu ligga ca tolv procent högre i början av 2014 jämfört med för sex år sedan. Inget land är i närheten av detta. USA, som drabbades minst av nedgången och har haft snabbast tillväxt därefter, ligger sju procent högre. Flertalet övriga är ungefär tillbaka till 2008 års nivå, vilket skulle innebära att de ligger bortåt tolv procent under fullt kapacitetsutnyttjande. Katastrofandet Italien ligger dock tio procent lägre än före krisutbrottet, och eurozonens krisländer drygt fem procent lägre. Den rika världen har alltså en mycket lång väg tillbaka till full sysselsättning. Den allmänna tillväxttakten är dessutom fortfarande lägre än tidigare, vilket är normalt efter stora finanskriser, konstaterar Wolf.

Så varför denna finanskris? Wolf citerar ett uttalande från 2010 av Mervyn King,

den före chefen för Bank of England: ”Av alla tänkbara möjligheter att organisera ett banksystem är det vi har idag det sämsta man kan tänka sig.” Hårda ord!

Wolf utvecklar orsakerna till den globala finanskrisen över drygt 100 sidor. En enormt koncentrerad sammanfattning av hans syn är följande. Ett globalt sparandeyöverskott började växa fram kring år 2000. Kina och andra tillväxtländer satsade på exportledd tillväxt och byggde upp stora valutareserver istället för att expandera inhemsk konsumtion. Samtidigt medförde höga råvarupriser att råvaruexporterande länder och framför allt då oljeländer fick intäkter som vida överskred deras konsumtion och investeringar.

Därtill kom att vinstnivån steg i det privata näringslivet i USA och andra höginkomstländer samtidigt som investeringsviljan där var svag. Hög potentiell efterfrågan och stora investeringsbehov fanns mest på områden som stat och kommun har ansvar för, det vill säga: infrastruktur, vård, omsorg och utbildning. I såväl USA som flera andra länder var den politiska viljan att satsa på detta låg. Och slutligen hade inkomstfördelningen förskjutits från löner till vinster och från låginkomsttagare till höginkomsttagare på grund av globaliseringen, den tekniska utvecklingen, den finansiella liberaliseringen och förändrade sociala normer. Inkomsterna gick därför i allt större utsträckning till grupper med hög sparbenägenhet.

Finanskrisens offer: arbetssökande i Aten.

FOTO: KOSTAS TSIRONIS/GETTY IMAGES

Resultatet blev tendenser till lägre ekonomisk aktivitet, sjunkande inflation och risk för arbetslöshet. Centralbanker med uppgift att stabilisera inflationen förde därför en alltmer expansiv penningpolitik, helt enligt spelreglerna. Därmed fick man stigande fastighetspriser och aktiekurser. Dessa tillgångar kunde belånas och ge underlag för ytterligare efterfrågan på området. Värdestegringen underbyggde optimismen och skuldsättningen ökade. Det höga sparandet gick alltså inte till ökade investeringar utan till ökad konsumtion och höjda fastighetspriser och aktiekurser. Riskerna underskattades rent allmänt och doldes dessutom i den avreglerade finanssektorn genom att mycket osäkra fordringar slogs ihop och förpackades i nya komplexa finansiella instrument som marknaden inte förstod och som därför uppfattades som säkra. I efterhand kan vi konstatera att mycket av kreditgivningen i USA blev så kallad NINJA – den gick till låntagare av typen No Income, No Job, No Assets-låntagare.

När sedan tillgångspriserna slutade stiga, som de alltid gör till slut, började de mest insiktsfulla genast gå ur fastigheter och dra tillbaka långivningen. Tillgångsvärden började därmed sjunka. Då gällde det att komma ut före alla andra, och med detta var finanskrisen ett faktum.

Wolf ägnar en stor del sin analys åt eurozonens problem. Ett av kapitlen inleds med orden: "Euron blev en katastrof. Inget annat uttryck duger. Ett projekt som skulle stärka solidariteten, leda till ekonomiskt välstånd och försvaga Tysklands ekonomiska dominans i Europa har lett till den exakta motsatsen; det har undergrävt solidariteten, förstört det ekonomiska välståndet och förstärkt Tysklands dominans, åtminstone tills vidare."

Wolf sammanfattar problemet med europrojektet med formuleringen: "I den moderna världen är en valuta produkten av en stat och ett statsskick." En valuta måste alltså komma efter det att en sådan politisk konstruktion är på plats, inte före.

Wolf visar övertygande varför hela projektet var dömt att leda till ett sammanbrott. De grundläggande argumenten är nu välkända. En gemensam valuta kräver en federal stat, en bankunion, ett system med euroobligationer och en centralbank som faktiskt kan fungera som "lender of last resort". Hans mest originella slutsatser avser dock budgetunderskottens roll för krisen, upplösning av eurozonen och Sydeuropas ekonomiska framtid.

Wolf lägger ner stor energi på att visa att de stora budgetunderskotten i eurozonens krisländer inte var orsak till krisen utan ett resultat av den. En viktig följsats

är att de nya reglerna för hur stora budgetunderskott euroländerna får ha knappast bidrar till att hindra nya kriser. Han är därför med all rätt extremt kritisk mot de krav på budgetpolitisk åtstramning som kommer att förlänga den ekonomiska krisen. Sedan år 2000 har Italiens och Spaniens arbetskraftskostnader per producerad enhet stigit ca 30 procent jämfört med Tysklands. Eftersom åtstramningen medför mycket låg inflation i eurozonen, innebär detta att dessa länder alltså måste få igenom kraftiga nominella lönesänkningar under de kommande åren för att återställa sin internationella konkurrenskraft. Det brukar inte gå, vilket innebär fortsatt stagnation.

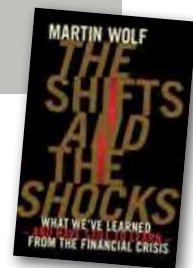
Wolf visar också övertygande att det ter sig närmast omöjligt att tvinga (eller tillåta) några euroländer att lämna valutaunionen, eftersom detta skulle utlösa ett sammanbrott i förtroendet för hela projektet och därigenom få oöverskådliga konsekvenser. Här blir dock analysen ofullständig. Det följer ju nämligen då, enligt Wolfs egen analys, att eurozonen måste omvandlas till en verklig federal stat av tysk eller amerikansk typ. Men Wolf konstaterar samtidigt att en sådan utveckling ter sig omöjlig. Så hur går det då, frågar sig läsaren – ständigt nya kriser?

Eller också utvecklas de sydeuropeiska (och kanske också en del östeuropeiska) länderna till ett slags jättelikt *Mezzogiorno* efter italiensk förebild. Italien har ju sedan *il risorgimento* för 150 år sedan haft gemensam valuta och varit mycket centralstyrt. Ändå har Norditalien varit extremt framgångsrikt ekonomiskt och kulturellt, medan Syditalien har förblivit ett slags uland med klientekonomi och laglöshet. Det hade varit intressant att få veta mer om hur Wolf ser på möjligheten att Sydeuropa blir eurozonens (och EU:s) *Mezzogiorno*.

Nästan halva boken ägnas åt förslag som syftar till att vi ska undvika nya förödande finanskriser. Wolfs grundläggande syn är att finanskriser inte går att undvika. Finansiering innebär uppgörelser mellan långivare som vill kunna få tillbaka sina pengar snabbt och säkert och låntagare som oftast vill ha långa lån och investera i osäkra projekt. Detta leder till kontrakt med svårbedömda risker. Finanssektorn är ett oundgängligt inslag i samhällsekonomin, men är till sin natur instabil. Vi kan inte hindra nya kriser, men vi kan minska deras skadliga realekonomiska effekter genom olika reformer. Wolf menar att det kunde ha gått lika illa nu som under 1930-talet, men att en större offentlig sektor med sociala skyddsnät och en något bättre ekonomisk politik

THE SHIFTS AND THE SHOCKS WHAT WE'VE LEARNED – AND HAVE STILL TO LEARN – FROM THE FINANCIAL CRISIS

MARTIN WOLF
Allen Lane 2014

räddade oss den här gången. Hans bedömning är dock att kostnaderna för den ännu pågående krisen är gigantiska. Den har i många fall drivit upp statsskulderna lika mycket som världskrigen gjorde.

Wolf föreslår en hel del brutala förändringar. Han är beredd att återreglera finanssektorn rejält, sätt stopp för att andra finansföretag än banker bedriver bankverksamhet (så kallad *shadow banking*) och se till att bara staten har rätt att skapa pengar. Konkreta förslag är till exempel dessa:

Höj kraven på eget kapital i bankerna kraftigt och inför ett system där pengar som satts in i banker eller i företagsobligationer vid kris kan omvandlas till aktier i banken eller låntagarföretaget.

Avskaffa rätten till ränteavdrag eller inför motsvarande avdrag för avkastning på aktier för att få bort tendensen att finansiera verksamheter med mycket litet eget kapital och mycket stora lån.

Minska överskottssparandet i finanssektorn, till exempel genom att avskaffa bolagsskatten och därmed få upp utdelningarna till ägarna.

Inför bostadslån som indexeras till bostadspriserna, så att huslånen delvis skrivs ner om de faller och delvis skrivs upp om de stiger. Detta betyder att låntagare och långivare delar på risken.

Använd skatter och subventioner för att utjämna inkomstfördelningen och därmed minska tendensen till överskottssparande.

Höj den långsiktiga tillväxttakten genom ökat offentligt stöd till grundforskning, F&U, utbildning, infrastruktur osv. Grön skatteväxling rekommenderas för klimatpolitiken.

Financial Times ledande ekonomiske kommentator, marknadsliberalen Martin Wolf, framträder alltså i boken som en fritänkare som är beredd att reglera finanssektorn i större omfattning, bedriva inkomstutjämning och öka statens roll i ekonomin. Det visar på självständighet hos honom, men visar samtidigt att han tycker att det ser ganska farligt ut att fortsätta som hitintills. Jag anar slutet på en epok.

Nils Lundgren

Storslagen vision:
Wagners *Ring* (regi:
Robert Wilson 2006).

FOTO: MARION KALTER/TT NYHETSBYRÅN

Tragik till musik

FILOSOFI

Friedrich Nietzsche tillhör de författarskap där sekundärlitteraturen inte bara fyller åtskilliga hyllmeter utan räcker till att fylla ett helt bibliotek. Här fordras alltså urskillning när det gäller att värdera vad som är värt att läsa. När Heidelberger Akademie der Wissenschaften initierar en kommentarserie till Nietzsches verk, och den inledande volymen, som behandlar *Tragedins födelse*, är skriven av ett av germanistikens absolut största namn, bör man dock uppmärksamma händelsen. Jochen Schmidt (född 1938) har en diger publikationslista bakom sig. Här märks framförallt hans många skrifter om Friedrich Hölderlin och ett tvåbandsverk om genitanken hos romantikerna.

Just *Tragedins födelse* har av den

framstående italienske Nietzscheforskarer Mazzino Montinari kallats Nietzsches svåraste. Varje Nietzschesläsare förstår vad han menar. Å ena sidan har det en systematisk form, i stycken liknande en akademisk avhandling.

Filosofen var här fortfarande påverkad av sin bakgrund som klassisk filolog. Hans senare verk blev mer uppbrutna, aforistiska. Å andra sidan saknas konkretionen, omedelbarheten som senare också skulle komma att känneteckna honom. Det som har gjort Nietzsche till en så läst författare är att många omedelbart grips av en aforism eller en lyckad formulering. *Tragedins födelse* måste läsas långsamt, uppmärksamt och gärna tillsammans med en gedigen kommentar.

Verket utkom första gången 1872. Det är Nietzsches debut, om man bortser från några mycket specialiserade filologis-

ka arbeten. Det är dock sällan så enkelt som att ett verk kommer ut en gång och förblir oförändrat. Denna kommentar är strängt taget en kommentar till 1886 års nyutgåva, där ett nytt förord tillkom med titeln "Versuch einer Selbstkritik" (Försök till en självkritik). Nietzsches metod var sådan att han gav ut sina äldre verk med nya omfattande förord – det var ett sätt att skapa enhet i det disparata verket. Det nya förordet får hos Jochen Schmidt också en separat kommentar. Kommentaren sker både i form av en överblickskommentar och en kommentar till enskilda textställen. I överblickskommentaren beskrivs hur Nietzsche här försöker både betona verkets brister. Till dessa brister räknade han dess stil, dess allmänna utförande och dess wagnerianism. Men hur han samtidigt försökte inskräpa det korrekta i dess grundläggande

de intentioner. Han beskriver också hur det, vilket är mycket tvivelaktigt, skulle föregripa senare idéer såsom kristendomskritiken. Nietzsche-receptionens vacklande emellan brottets och kontinuitetens hermeneutik finns alltså redan i Nietzsches självreception.

Större delen av Schmidts kommentar ägnas förstås åt huvudverket. Trots att vissa begrepp, såsom *det apolloniska* och *det dionysiska*, blivit till allmängods i den estetiska och allmänfilosofiska diskussionen, saknas i allmänhet en förståelse för verket som helhet. Vad handlar det egentligen om? Mycket kort sammanfattat handlar det om ur hur det tragiska uppstod ur musiken. Musiken uppfattas som ett uttryck för det dionysiska. Sedan beskrivs hur detta tragiska gick under med det sokratiske, vetenskapliga tänkandet som den sista av de stora grekiska tragedierna, Euripides, är en företrädare för. Men Nietzsche har här inte bara antikvetenskapliga syften, utan han menar också att det dionysiska kan pånyttfödas, och att Richard Wagners musik är ett uttryck för detta. Antiken och samtiden binds så samman till en storslagen vision.

Huvudverkets kommentar är på samma sätt som kommentaren till förordet indelat i en överblickskommentar och en kommentar till enskilda ställen. I överblickskommentaren behandlas med utförlighet tillkomst- och tryckhistorien från tidiga idéer och utkast till de olika tryckta versionerna. Vidare friläggs författarens källor från de samtida, såsom Wagner och Schopenhauer, till de antika såsom Plutarchos och Aristofanes. En diskussion om källor tangerar en diskussion om textens idéer. För att få förstå dessa idéer är det väsentligt att förstå hur Nietzsche förhåller sig till sina föregångare. Ett exempel: hade han inte kommit i kontakt med Schopenhauers konstmetafysik, där musiken anses främst och närmast naturen, skulle verket aldrig ha kunnat skrivas. Intressant är också vad han är emot, till exem-

pel kritiken mot Aristoteles *Poetiken*, som med sin sokratiske vetenskapliga metod har lagt grunden för den västerländska tragediuppfattningen. Det är den tragediuppfattning som Nietzsche här vänder sig emot. Nietzsche mer än kanske någon annan påvisade betydelsen av att man i mångt och mycket definierar sig själv i förhållande till det man är motståndare till. Ingen av de stora filosoferna har blivit i så hög grad känd för just motståndet mot etablerade företeelser och tänkesätt.

Det viktigaste avsnittet i överblickskommentaren har fått den kanske inte helt lyckade kapitelrubriken "Konception, struktur och stil". Här diskuteras bokens bärande idéer, och också den kritik som har riktats mot den. Stort utrymme får här den historiska kritiken, som av Nietzsche-

"Nietzsche menar att det dionysiska kan pånyttfödas, och att Richard Wagners musik är ett uttryck för detta. Antiken och samtiden binds så samman till en storslagen vision."

aner ofta avfärdas som pedanteri, men som inte är oväsentlig. *Tragedins födelse* är både ett historiskt och ett filosofiskt arbete, och bägge delarna är väsentliga för bokens slutsatser. Frågan om stilen avhandlas här mycket knappt (och knappast alls i kommentaren till enskilda ställen), trots att det konstateras att bokens stil är en svårighet.

Stilen blev senare, i hans aforistiska verk, Nietzsches adelsmärke, och gjorde honom välförtjänt berömd som den store stilisten bland filosoferna. Det ges dock en plausibel förklaring till varför stilen här har blivit så överlastad. Schmidt tänker sig att en ung filolog gärna vill briljera litet med sin stora arsenal av stilfigurer. Med tiden lärde han sig att tukta den. I ett senare avsnitt diskuteras bokens ställning i Nietzsches samlade verk. Både brott och kontinuitet konstateras. Det betonas att alla teman som återfinns i denna skrift också senare skulle behandlas av denne, bara med den skillnaden att han senare skulle överge alla historiska och filologiska ambitioner och bli en rent filosofisk författare.

Åsiktsskillnaderna var desto fler. Det alltmer kritiska förhållandet till ungdomens idoler Wagner och Schopenhauer är viktiga hållpunkter. Kritiken går dock ännu djupare än så. Nietzsche blir med tiden kritisk till metafysik över huvud taget – ja, han misstror rätt och slätt konsten. Ungdomens esteticism försvinner med åren. Slutligen diskuteras dess verkan från det att den från början förtigt och

förhånats till att den efter hand fått ett allt större inflytande. Särskilt intressant är här dess oerhörda inflytande på den moderna litteraturen, det räcker att nämna namn som Robert Musil och Thomas Mann. Detta kunde gärna ha behandlats utförligare.

Kommentaren till enskilda ställen är mycket diger. Dels ges en sammanfattande kommentar till varje enskilt kapitel, dels görs nedslag i texten. Sällan är kommentarerna enkla ordförklaringar utan bjuder på omfattande kontextualiseringar med avseende på Nietzsches tid, värld och idéer. De många anspelningarna på antik litteratur, som visar att han när han skrev den fortfarande framförallt riktade sig till en klassisk-filologisk publik, friläggs. Textkommentaren visar på det hela taget på en uppfattning som kommit att förknippas

med Quentin Skinner: att man skall förstå en text som ett inlägg i sin tids och omgivnings diskussion.

En sådan uppfattning är långt ifrån självklar, då det till exempel finns de som har ansett att filosofihistoria framförallt skall relateras till vår tids diskussioner, eller till ett tidlöst samtal där alla tiders filosofer deltar. Att filosofihistoria kan skrivas med en sådan skenbart ahistorisk ansats har bland andra Anders Wedberg med sin omfattande filosofihistoria i tre band visat. Överhuvudtaget hade man gärna sett att de teoretiska avväganden som författaren gjort på ett tydligare sett redovisades. Det mycket korta förordet är här otillräckligt. Det man också något saknar både i denna kommentar och i överblickskommentaren, är diskussioner om tidigare forskning. Det är inte bara problematiskt ur vidareläsningssynpunkt, utan det skapar också en något monoton text, vilket understryks av författarens magistrala stil, där det inte finns utrymme för många reservationer.

Detta gör att utrymmet för det mångtydiga, svårtolkade och dunkla inte blir riktigt så stort som man skulle önska när man har att göra med en så omstridd text. Den omfattande bibliografin hjälper litet grann, men de verk som här nämns kunde i högre utsträckning kunna nämnas i huvudtexten. Detta är dock en randanmärkning. Nietzscheläsaren har i denna kommentar ett utmärkt redskap som man bara kan hoppas skall få många läsare.

Simon O Pettersson

NIETZSCHE – KOMMENTAR
DIE GEBURT DER TRAGÖDIE
JOCHEN SCHMIDT
De Gruyter 2012

Så snart det stod klart att Sverige bytt regering bröt en formlig våg av kriminalitet ut i landets huvudstad. Det började med stölden av den Heliga Birgittas arm från Sankta Eugeniakyrkan i slutet av september och fortsatte med spektakulära rån, varav ett innefattade ett flertal bombattrapper, en moped och ett automatvapen av det sovjetiska fabrikkatet Kalasjnikov.

Det tycks inte finnas något slut på denna backanall av förbrytelser.

Å andra sidan är vi alla goda demokrater numera och jag antar att vi måste acceptera att de socialistiska partiernas väljare, på det sätt som är naturligt för dem, firar att de tagit makten i samhället. Så länge stöldrarna inte ges verkligt organiserad form, till exempel i ett återinförande av förmögenhetsskatt, kan röveriet till och med vara till viss nytta. En och annan påminnelse om det eviga klasskriget behövs om vi inte ska förslappas.

Men tillgreppet av relikvariet med en del av den Heliga Birgittas arm gör mig ändå beklämd.

Jag har försökt intala mig att det faktiskt kan röra sig om en sentida efterföljare till balettmästaren Antoine de Beaulieu, som stal vad han trodde var den Heliga Birgittas kranium i Vadstena 1645. Men att en nutida inbrottstjuv skulle drivas av något så upphöjt som religiös tro är omöjligt att tänka sig. Mer sannolikt är att det rör sig om en antiklerikal markering av militanta ateister, eller hbtq-aktivister. Mest sannolikt är kanske att brottslingen i fråga trodde att det gyllene skrinet innehöll något av värde för gemene man i vår tidsålder. Trisslotter, till exempel. Eller alkohol, en ny mobiltelefon, eller kanske colanappar, salmiakraketer och skumbananer att anvjuta till nästa avsnitt av "Paradise Hotel".

Likväl måste vi acceptera att allmän rösträtt då och då leder till att fel sorts samhällselement uppmuntras. Allt vi kan göra är att hålla god min, flyktväskan packad och våra relikvarier ordentligt inlåsta.

Sedan den 1 augusti i år är det olagligt att sälja rättgift till privatpersoner inom EU. Den främsta upphovspersonen till beslutet lär vara en tysk miljöpartist i EU-parlamentet, som tjatat om saken år ut och år in.

Alla som har råkat ut för en invasion av gnagare vet hur svårt det kan vara att bli av med dem. Förr eller senare är det lockande att börja kompromissa med de små livet. Man låter dem hållas på vinden och till slut låter deras tassande i taket nästan hemtrevligt. Men man kan inte tala rättor till rätta och ger man dem en trossbotten är de snart i kökskåpen.

På många sätt är det precis samma sak med miljöpartister. Det är begripligt att våra herrar och härskarinnor i Bryssel och Strasbourg i ren utmattning till slut föll till föga och gav den gröna tysken sitt förbud. Men om det blodiga nittonhundratalet lärt oss något, så är det att undfallenhetspolitik, särskilt mot tyskar, alltid straffar sig.

Man bör minnas att det begripliga, det bekväma, eller för den delen det barmhärtiga, helt enkelt inte är det försvarliga när det gäller råttor och miljöpartister.

Ett av kalla krigets många tilltalande drag var att det skänkte ett magiskt skimmer över de mest triviala vardagsföreteelser. Varje skolpojke visste till exempel att mammas tuperingskam i själva verket var ett livsfarligt vapen. Kammens vassa del stacks helt enkelt in i den förlängda mårgen på den arme svensk som var oförsiktig nog att sätta sig i sin bil utan att först kontrollera att baksätet var Spetsnazfritt. Lastbilschaufförer från östblocket, som stannade till i en skogsbacke för att lätta på trycket, skänkte en utträkad lokalbefolkning material

för veckovis av sinistra spekulationer. Ambulerande tavelförsäljare var i själva verket sabotörer.

Världen har inte varit händelselös de senaste 25 åren, men det finns något platt och tjatigt över själv-mordsbombare, halshuggningar och flygkapningar. De lämnar inget till fantasin. Därför var jag säkert inte ensam om att känna pulsen stiga en aning, när jag lyssnade på den pensionerade kommendören Göran Frisk under ubåtsjakten i Stockholms skärgård.

"I nattens mörker händer mycket", var hans läckra avslutning, efter att ha spekulerat i att ryska soldater kanske redan hade klivit i land. En svartklädd man hade synts vada i strandkanten.

Ännu några veckor senare är jag särskilt uppmärksam på svartklädda män. Är de våta om vadererna? Luktas de vodka? Bär de möjligen på en tuperingskam?

Visst är det tråkigt att våra politiker har avvecklat försvaret, men det vore ändå småsint att inte glädja sig åt att yngre generationer nu äntligen kan lägga sig till med samma misstänksamma, konspiratoriska och fantasifula blick som gjorde vår egen uppväxt så rafflande och gåtfull.

PÅ AXESS TV
OCH AXESS.SE
NÄR DET PASSAR

Coco Chanel

*Madame
Chiang Kai-Shek*

Audrey Hepburn

Indira Gandhi

Amelia Earhart

Maria Montessori

Agatha Christie

Grace Kelly...

...är några av de kvinnor som
porträtteras i denna prisbelönta serie.
Alla lyckades de triumfera som
1900-talets stora inspirerande ikoner.

FENOMENALA KVINNOR

Onsdag kl 20.00 på Axess TV

Audrey Hepburn

Klassisk bildning på

AXESS TV

PosttidningB

Axess magasin
PressData AB
Box 610
832 23 Frösön

1954 60 YEARS OF CONTINUOUS INSPIRATION IN THE PURSUIT OF TECHNICAL PERFECTION

Heritage Black Bay is the direct descendant of Tudor's technical success in Greenland on the wrists of Royal Navy sailors. 60 years later, the Black Bay is ready to stand as its own legend.

TUDOR HERITAGE BLACK BAY

Self-winding mechanical movement, waterproof to 200 m, steel case 41 mm. *hänger ihel på klokgskretat*
Visit tudorwatch.com and explore more. *tradition: paulina, he gessen om kullen av Jane Austen föroch nu*

TUDOR
WATCH YOUR STYLE

— 1851 —
NYMANS UR

WATCHES & JEWELRY
STOCKHOLM | VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

KRONS UR

HAMNGATAN 14 STOCKHOLM TEL 08-545 136 50
E-MAIL: INFO@KRONSUR.COM
WWW.KRONSUR.COM